

ZPRÁVY

JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLOGŮ

XXVI

1984

JEDNOTA KLASICKÝCH FILOLOGŮ
PRAHA

LADISLAO·VIDMAN

SEXAGENARIO

AMICI·SODALES

D · D · D

KLASICKÁ ARCHEOLOGIE A "DAMNATIO MEMORIAE" VE STAROŘECKÉM DĚJEPISU UMĚNÍ

Jan Bažant (Praha)

Klasická archeologie je podivuhodná věda. Archeologie obecně bývá často definována jako věda vysvětlující minulost pomocí výtvarných památek. Klasická archeologie by potom měla být ta část archeologie, která vysvětluje minulost pomocí řeckých a římských památek. Tak tomu však není. Podivuhodnost této vědy vyplývá totiž především z toho, že se sice zabývá antickými výtvarnými památkami, nedívá se však na ně očima současného člověka, člověka 19. a 20. století, ale očima antických spisovatelů. Klasická archeologie je vědou vysvětlující antické výtvarné umění pomocí antické literatury, taková byla ve svých počátcích a taková je v podstatě i dnes.

Na první pohled je zde vše v naprostém pořádku. Kdo by měl znát antické umění lépe než sami antičtí autoři? Základem všech "historií antického umění", i těch připravovaných, jsou tedy 34. kniha Pliniova díla O přírodě, 10. kniha Quintilianoovy učebnice rétoriky, citáty z Cicera, Dionýsia Halikarnáského a dalších. Potíž je však v tom, že to, co se nám (u výše uvedených autorů) z antické literatury o umění dochovalo, není antický "consensus omnium", ale stanovisko řeckých umělců klasicistního zaměření, formulované někdy v druhé polovině 2. století př.n.l. jako polemika proti tehdy platnému pojetí předchozí umělecké tradice. Osou této klasicistní koncepce vývoje řeckého umění bylo třídílné pseudohistorické schéma. První epocha byla epochou, v níž bylo rychle dosaženo vrcholu absolutní dokonalosti (5.-4. století př.n.l.), v následující epoše umění stejně rychle upadlo a stalo se absolutním anti-uměním (3. století a první polovina 2. století př.n.l.). Třetí epocha, v níž tato koncepce vznikla, byla nazírána jako epocha znovuzrození umění prostřednictvím imitace tvorby vzniklé v oné první epoše. Důležité je přitom to, že toto pojetí nebylo v tehdejší době izolovaným a náhodným jevem; lze

totíž důvodně předpokládat, že stejným způsobem se tehdy Řekové dívali nejen na výtvarné umění, ale i na vývoj rétoriky, historiografie, prostě své kultury vůbec.

Pro pochopení této klasicistní koncepce jsou důležité především dvě věci - tehdejší politická situace a předchozí vývoj řeckého estetického myšlení. Politická nemohoucnost podněcuje nostalgické opěvování údobí, kdy Řekové rozhodovali o budoucnosti Středozeří: vrchol politické moci v 5. a 4. století př.n.l. tak byl poznenáhlu ztotožněn i s vrcholem uměleckého vývoje. Druhá polovina 2. století př.n.l. byla ostatně údobím, které bylo těmto retrospektivním tendencím mimořádně příznivé. Tehdy začíná mohutný proud kopií slavných řeckých uměleckých děl směřující do Itálie, kde se tehdy nahromadilo ohromné bohatství v rukou poměrně široké vrstvy bez vlastní vyhraněné umělecké kultury. Neméně důležitý byl i vývoj řeckého umění ve 3. a především první polovině 2. století př.n.l. Vedle častých citací z umělecké normy 5.-4. století př.n.l. tu nalezneme řadu rysů, které jí přímo popírají, ať již v expresivním náboji zobrazených postav či jejich neúprosným realismem. Jak je vidět, předchozí umělecká tradice byla tehdy chápána jako příprava či předstupeň a ne jako model umění současného. Těžiště uměleckého vývoje bylo zcela jednoznačně kladeno do současnosti.

Po polovině 2. století př.n.l. se však situace radikálně mění. Realismus a expresivnost se stávají náhle terčem ostré kritiky, proti nim je postavena typičnost a ideálnost umění Feidii a Praxitela. Odpor k novému umění byl dokonce tak silný, že se klasicisté pokusili toto údobí z dějin řeckého umění prostě vymazat. Tato "damnatio memoriae" byla zjevně účinná. Plinius, jak známo, končí své líčení vrcholného období řeckého umění rokem 296 před naším letopočtem: tehdy řecké umění skončilo svůj vývoj. Znovuzrozeno bylo až v letech 156-153 př.n.l.

Tato polemika "klasicistů" s "modernisty" měla dalekosáhlý dopad na pozdější hodnocení řeckého umění a její důsledky pociťujeme vlastně i dnes. Předklasicistní řecké estetické

myšlení pracovalo s termíny vypůjčenými z dílenské praxe, estetický ideál byl popisován kritérii, které Římané přeložili jako "diligentia", "symmetria", "numerus" ap. Byly to technické termíny vázané na určitou zcela konkrétní stylovou normu; na jiná díla než na ta z 5. či 4. století př.n.l. je nebylo možné aplikovat. Klasicistní estetika druhé poloviny 2. století př.n.l. se ve své kritice realistického expresionismu uchýlila ke slovníku vypůjčenému ze soudobé rétoriky: technické termíny nahradila termíny etickými zdůrazňujícími ideový obsah uměleckého díla. Svůj estetický ideál charakterizuje kritérii jako je "decor", "auctoritas", "pulchritudo", "veritas" ap. (Srov. F.Preisshofen, *Kunsttheorie und Kunstbetrachtung, Le classicisme à Rome aux I^{ers} siècles avant et après J.-C.*, Vandoeuvres 1979, 263-277.) Toto pojetí charakterizace stylové normy později zcela jednoznačně převládlo a určilo i naše novodobé estetické pojmosloví.

Polemiku "klasicistů" s "modernisty" je třeba zasadit do kontextu 2. století př.n.l., doby, kdy korpus řeckých uměleckých děl a jejich časový sled patřily k nezbytnému vzdělání řeckého intelektuála. V následujících staletích znalost dějin řeckého umění pomalu ale jistě klesá, názorně to vidíme na neustále se zužujícím okruhu umělců vyvolených jakožto vzory. Zprvu to bylo několik desítek jmen, když se však tato jména stala prázdnými pojmy, upadají rychle v zapomenutí a tak nakonec zůstává pouze Feidias, Apelles, a jeden či dva další. I tito "velikáni" jsou však pouhými jmény, podoba jejich děl je zapomenuta a jejich umělecký ideál byl klasicistními umělci definován natolik abstraktně, že se mohl vztahovat v podstatě na kterékoli dílo - "decor" či "veritas" jsou atributem každého skutečného uměleckého díla.

Již za římského císařství proto dochází k paradoxní situaci. Klasicistní koncepce řeckého umění se stává dogmatem hojně využívaným v tehdejších rétorických cvičeních, v praxi jsou však běžně kopírována nejen klasická díla z epochy Feidiovy a Praxitelovy, ale i ta expresivně realistická z první po-

loviny 2. století před naším letopočtem, proti nimž horlili tvůrci oné klasicistní koncepce řeckého umění. V Evropě 18. a počátku 19. století je tento zmatek okolo "klasického" umění dovršen. Jako absolutní vrchol umění je uctíván Feidias, když je však evropské publikum postaveno před parthenonské mramory, zdvíná se bouře nevole: Millin, Flaxman, stejně jako experti z "Society of Dilettanti" je staví hluboko pod Laokoon-ta, tehdy považovaného za jeden z vrcholů antického umění. Pod praporem klasicistní řecké estetiky je tak uctíváno právě to umění, které chtělo toto estetické hnutí jednou provždy vymazat z dějepisu umění.

Summary

Classical archaeology and a "damnatio memoriae" in the art history of ancient Greeks

This essay concerns with ancient roots of our modern evaluation of the art of ancient Greeks. These are to be sought in the second half of the second century B.C., in the turbulent atmosphere of a vigorous classicistic reaction against the "hellenistic baroque" of the Pergamon Gigantomachy and Laocoon.

ISIDIN CHRÁM V KÝMÉ

Jan Bouzek (Praha)

Isidin chrám v Kýmé byl identifikován jednak velkým hymnem na Isidu, jednak dalšími votivními nápisy nalezenými tam prof. Antonínem Salačem v roce 1925;^{1/} příslušná ex-vota shrnul náš jubilant ve své knize *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Sarapicae.*^{2/} Rozbor architektury chrámu, publikovaný v *Kyme II Ph. Kostomitsopoulem,*^{3/} ukázal datum vzniku ve 2. století př.n.l., tedy v době, kdy vyrůstají i na jiných místech řeckého světa Isidiny svatyně. Hymnus sám byl publikován prvně A. Salačem^{4/} a po něm mnoha dalšími. Poslední shrnutí nápisů z Kýmé s jejich bibliografií podává ve své knize H. Engelmann,^{5/} a jen několik málo dodatků k nápisné problematice vyšlo od té doby.^{6/} Z jiných nových prací o Kýmé si zaslouží zmínky studie o kýmských tetradrachmách J.N. Oakleyho^{7/} a rozbor Pliniovy zmínky o lustru z Kýmé, který věnoval původně městu Alexandr Veliký.^{8/} Pro kýmské mince císařské doby se zobrazením Isidy jsou nejdůležitějšími prameny *Brit. Mus. Cat. - Aeolis*, č. 116, 121-2, 133, 139-140, 155 a 158, vedle sbírky Aulockovy a diskuse u Salditt-Trappmannové.^{9/}

Architektonická rekonstrukce chrámu byla provedena již v *Kyme II,*^{10/} a zde již přetiskujeme na obr. 1 jako rekonstrukci půdorysu, a na obr. 2 rekonstrukci průčelí ve variantě, zahrnující pokus o rekonstrukci středního akroteria, které by mělo odpovídat florálním akroteriím bočním.

Při průzkumu na místě samém v roce 1978 mohla být již zjištěna jen terasa chrámu pod vrcholem severního pahorku, zbudovaná pro Isidin chrám, ale žádné architektonické zbytky, na rozdíl od jiných staveb, o kterých bylo již pojednáno na jiném místě.^{11/} Ani nové turecké výzkumy univerzity v Izmiru, soustředěné v sedle mezi oběma pahorky, se nedotkly té části města, kde Salač vykopal Isidin chrám, a není ostatně příliš pravděpodobné, že by nový výzkum přinesl více tam, kde byl terén již Salačovým výzkumem očištěn až na skálu.

Cílem tohoto příspěvku je tedy - kromě shrnutí nové literatury k problematice chrámu a jeho okolí v době od vydání našeho svazku Kyme II - především otázka, která mne zaujala v době studia dříve nalezených památek v Kýmé v istanbulském Národním archeologickém muzeu a v muzeu v Izmiru. Je to vztah kultu Isiidy k soškám matky s dítětem, jichž se našel v okolí svatyně větší počet, a které jsou zastoupeny sériemi také v souborech v Istanbulu a v Louvru; oba soubory pocházejí z francouzských výkopů kýméské nekropole.^{12/} Série těchto terakot začala být vyráběna v archaické době a pokračovala pak bez přerušení až do prvních dvou století římského císařství. Z 6. století př.n.l. známe v Kýmé také jednu sochu a několik reliéfů sedící bohyně - Velké Matky či Kybelé; jedna podobná pozdější soška Kybele v naisku je uložena ve sbírce Karlovy univerzity.^{13/} Kybelé a maloasijská Velká Matka Bohů navazují na starší bohyni, známou již z doby anatolijského umění chetitského, a ikonograficky je stanovení hranice mezi zobrazeními obou velmi nejisté. Zobrazení této bohyně či bohyní v naisku, malém chrámku, je snad frýžského původu, ale bylo velmi populární v celé západní Malé Asii, a zejména v Aiolidě a v Kýmé.

Tradiční způsob studia egyptských bohů a jejich svatyní sledoval linii jejich odvození z Egypta do helénistického a římského světa, a tento způsob přinesl mnoho pozitivních výsledků jak z pera našeho oslavence, tak od jeho předchůdce profesora Salače.^{14/} Ovšem staří postupovali i jiným způsobem: Hérodotos např. hovoří bez váhání o božstvech jiných národů, jako kdyby šlo o božské bytosti identické s řeckými, kterým bylo jenom dáno jiné jméno. Některé "kontaminace", prováděné z hlediska religiózní systematiky, byly běžné, jiné byly tajné, a takové např. naznačuje historka o odsouzení Aischyla pro profanování mystérií (že totiž Artemis Efezská a Persefoné jsou též bytost).^{15/} Známe-li i odjinud obraznou řeč řecké mythologie s jejími variantami a vágními hranicemi mezi božstvy s různými přídomky, pochopíme postoj té části mo-

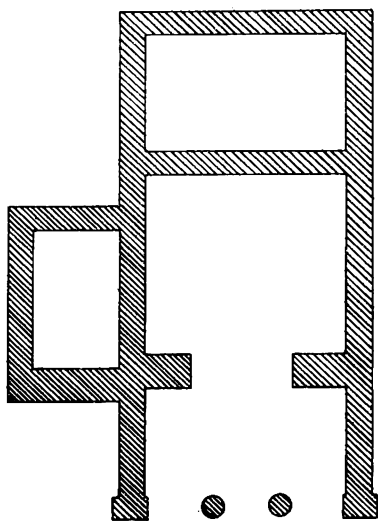
derního bádání, která jeví více úsilí po postižení souvislostí mezi božstvy a náboženskými systémy jako celkem; tento směr má své předchůdce např. v Karlu Kerényim a ještě dříve ve Wilamowitzovi. V takovém pojetí je řecký pantheon bližší např. indicému s jeho prolínáním božstev a různých jejich aspektů. Právě tato pohyblivost dodává mythologii a náboženství, které je s ní spojeno, onu živost a proměnlivost, která láká umělce, ale kterou naše úzké vědecké pojmy vyjadřují jen s obtížemi. Z tohoto hlediska se jeví jako oprávněné uvažovat o důvodech zdomácnění Isidina kultu v Kýmé. Isis se mohla jevit jako nový aspekt, nové označení v Kýmé odedávna zdomácnělé Velké Matky Bohů. Plynulé pokračování série terakotových sošek typu kúrotrofes po založení svatyně, v jejímž okrsku se nalézaly v hojném počtu, naznačuje, že Isis v Kýmé v jistém smyslu "zdedila" funkce Velké maloasijské bohyně a Kybély, ať si to již její kněží sami uvědomovali či nikoli. Kontaminace Isidy s Velkou maloasijskou bohyní umožnila patrně onen mimořádně velký význam Isidy v Kýmé, jinak překvapující u egyptského božstva ve městě, jehož styky s Egyptem byly jen málo významné. Nasvědčovala by tomu i absence zmínek o Sarapidovi v kýmských dedikacích, nápadná ve srovnání s jinými řeckými středisky, kde Sarapidův kult obvykle kult Isidy provázel.^{16/}

Poznámky

- 1/ A. Salač, BCH 51 1927, 378-385.
- 2/ L. Vidman, *Sylloge inscriptionum religionis Isiacae et Sarapicae*, Berlin 1969, 158-9. Srov. též H. Engelmann, *Die Inschriften von Kyme*; Bonn 1976, 97-110; Ph. Kostomitsopoulos, in: *Kyme II, The Results of the Czechoslovak Expedition* (Jan Bouzek, Philippos Kostomitsopoulos, Iva Ondřejová; Praha 1980), 58-63.
- 3/ *Kyme II*, 66-70.
- 4/ BCH 51 1927, 377-83; *Listy fil.* 56 1929, 76-80.

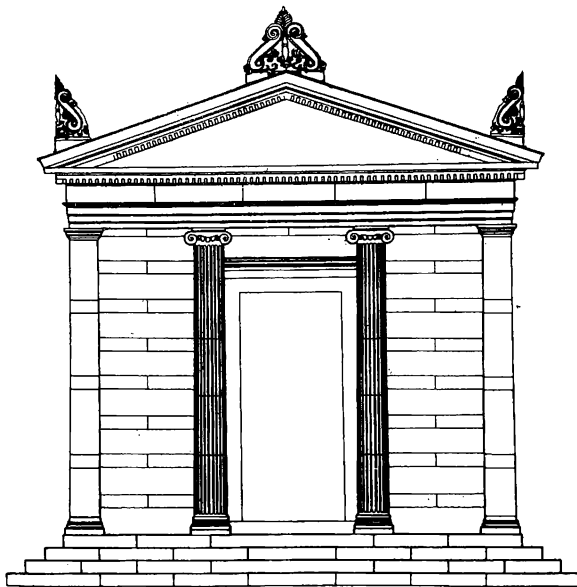
- 5/ Inschriften von Kyme, 97-108 č. 41.
- 6/ Srov. zejména G. Petzel - H.W. Pleket, Ein hellenistisches Ehrendekret aus Kyme, *Chiron* 9 1979, 73-81.
- 7/ J.N. Oakley, The autonomous wreathed tetradrachms of Kyme, Aeolis. American Numism. Society M.N. 27 (1982), 1-37 s tab. 1-16.
- 8/ Ph. Kostomitsopoulos, *Eirene* 20 1983, 97 nn.
- 9/ R. Salditt-Trappmann, Tempel der ägyptischen Götter in Griechenland und an der Westküste Kleinasiens; Leiden 1970, 37-42.
- 10/ Kyme II, obr. 2 str. 50 a obr. 117 str. 112.
- 11/ J. Bouzek, *Graecolatina Pragensia* 8 (1980), 127-133.
- 12/ M. Dufková, in: Kyme I; Praha 1974, 136-139, tab. 27-28; G. Mendel, *Catalogue des figurines grecques en terre cuite*; Constantinople 1908, str. 443-445; S. Besques, *Catalogue raisonné des figurines et reliefs en terre-cuite grecs, étrusques et romains*, vol. III; Paris 1972, str. 101-102 tab. 27.
- 13/ Srov. Kyme II, 123-4 (Dufková) a 131-2 (Bouzek).
- 14/ Srov. zejména A. Salač, *Isis, Sarapis a božstva sdružená dle svědectví řeckých a latinských nápisů*; Praha 1915.
- 15/ Srov. pro prameny PWRE I, 1067-8.
- 16/ Srov. Ph. Kostomitsopoulos, in: Kyme II, 69; Engelmann, *Inschriften von Kyme*, 110 č. 44; Vidman, *Sylloge*, str. 139 č. 309. - Původní Salačovo čtení nápisu BCH 51 1927,, 383 č. 4 bylo vesměs odmítnuto.

1.

Rekonstrukce půdorysu Isidina chrámu v Kýmé

2.

Rekonstrukce průčelí Isidina chrámu v Kýmé

Argumentum

De templo Isidis Cymaeo

Templum Isidis Cymaeum in Aeolide, aedificium ordinis Ionici, secundo saeculo ante Christum natum constructum est. Multa simulacra fictilia Magnae Matris filium suum tenentis - temporis anterioris - in regione templi Isidis et signa Cybeles lapidea prope templum reperta sunt. Veneratio Magnae Matris et Cybeles in eo loco per multos annos conspicua probabilem explanationem offert ut significationis cultus Isidis, ita et absentiae Sarapidis in inscriptionibus Cymae repertis, quas Isidi soli dedicatas ibi invenimus.

QUASI IN CHRISTIANORUM ECCLESIA

(HA Aur. 20,5)

Jan Burian (Praha)

V životopisu císaře Aureliana obsaženém v pozdněantickém biografickém sborníku *Historia Augusta*, zaujímá významné místo epizoda, v níž životopisec vylíčil vpád germánských kmenů do Itálie, jeho počáteční úspěch i bezprostřední odezvu v Římě, a zejména způsob, jímž se císaři podařilo nebezpečí odvrátit (HA Aur. 18,3-21,4).^{1/}

Tato pasáž vzbudila živý zájem u řady badatelů, což signalizuje interpretační obtíže s ní spojené. Sledovaný úsek se skládá ze dvou částí. Životopisec nejprve stručně shrnul podstatu věci:

Accepta est sane clades sub Aureliano a Marcomannis per errorem. Nam dum is a fronte non curat occurrere erumpentibus, dumque illos a dorso persequi parat, omnia circa Mediolanum graviter evastata sunt. Postea tamen ipsi quoque Marcomanni superati sunt (Aur. 18,3).

Autorovi HA však toto shrnutí nestačilo, takže se rozhodl uvést další podrobnosti, zejména vylíčit reakci římského senátu a císaře na hrozící nebezpečí. Jeho pozornost se tu soustřeďuje na jednání v senátu, kde se řešila otázka, zda k odvrácení germánského vpádu mají být konzultovány Sibiylské knihy. Návrh, aby se tak stalo, totiž původně neprošel (Aur. 19,4). V nově svolaném zasedání, popisovaném v HA, jsou citovány tři dokumenty: Řeč městského praetora Ianuaria Fulvia Sabina (Aur. 19, 1-2) a senátora *primae sententiae* Ulpia Silana (Aur. 19, 3-6)^{2/}, kteří shodně doporučovali otevřít Sibiylské knihy a řídit se jejich směrnicemi. Návrh byl v hlasování přijat pod dojmem dopisu, jímž se na senát obrátil sám Aurelianus a v němž se jednoznačně postavil za podaný návrh a obvinil senát ze zbytečné liknavosti (Aur. 20, 4-8). V bitvě s Germány Aurelianus totiž utrpěl u Placentie drtivou porážku (Aur. 21,1 srv. 18,3), a teprve po splnění výzvy Sibiylských knih se mu podařilo útoč-

níky rozdrtit (Aur. 21,4). Smysl přijatých opatření tkvěl v náboženských, a nikoliv vojenských akcích: Předepsané obřady, konané na určitých místech, měly zabránit - a údajně zabránily - barbarům v dalším pronikání do Itálie (Aur. 18, 5-6; 21,4).

Historická skutečnost, skrývající se za tímto vyprávěním vypadala asi takto: Konflikt Aureliana s Germány spadá do období mezi podzimem roku 270 a počátkem jara roku 271. Předtím Aurelianus válčil v létě roku 270 s Vandaly a Sarmaty v pannonské oblasti. Vpád Germánů do Itálie ho přiměl přerušit toto tažení a urychleně se přesunout do Itálie, kde nad útočníky u Placentie zvítězil (Epit. 35,2).

Toto shrnutí ukazuje na problematickou věcnou hodnotu obšírného popisu v HA nejen pokud jde o hodnocení událostí u Placentie, ale vyvolává i otázku, který germánský kmen koncem roku 270 na Itálii vlastně útočil. Všeobecně se uznává, že nešlo o Markomany nebo o Juthungy, ostatně jiné prameny uvádějí Alamany, pro něž se rozhoduje většina moderních badatelů.^{3/} Pro naše další zkoumání je však důležitá otázka, odkud Markomani do líčení HA v této souvislosti pravděpodobně pronikli.

Přijatelný výklad podal G. Alföldy,^{4/} který ukázal, že autor HA zpracovával líčení počátků Aurelianovy vlády pod dojmem Radagaisova vpádu do Itálie v létech 405-406, jehož se vedle Gótů zřejmě účastnily i oddíly Markomanů. Alföldy svým závěrem, podepřeným řadou důkazů, potvrdil sounáležitost HA s pozdněantickým prostředím počínajícího 5. stol. n.l.

Jednání v senátu, vyličené autorem HA, patří mezi fiktivní místa HA, za něž není zodpovědný nikdo jiný než sám životopisec. Smyšlené dokumenty mají dodat těmto pasážím zdání hodnověrnosti, prozrazují však jen různé stránky osobních postojů a názorů životopisce, a to nikoliv pouze vzhledem k zobrazování minulosti, ale i k době, v níž vytvářel své dílo.

Ústředním motivem fiktivní pasáže, věnované onomu zasedání senátu, na němž padlo rozhodnutí obrátit se o radu k Sibylským knihám, je snaha ukázat v obecné rovině nezbytnost tradičních pohanských náboženských představ pro samotnou existenci

římského státu.

Není náhoda, že autor HA sáhl v této souvislosti právě po Sibyllských knihách, jejichž věštby byly mezi vyznačovací pohanských kultů všeobecně považovány za svrchovanou autoritu v předurčení výjimečných panovníků a zejména v odvrácení katastrof, ohrožujících existenci římského státu. Autor HA se o Sibyllských knihách zmiňuje relativně často. Podle jeho svědectví prý předpověděly vládu Hadrianovi (Hadr. 2,8) a rovněž nástup Proba (Tac. 16,6), pokládaného životopisecem za nejdokonalějšího římského císaře (srv. Prob. 22,1-23,5). Za vlády Gordiana III. a Galliena Sibyllské knihy zabránily dalšímu šíření živelních katastrof (zemětřesení - Gord. 26,2; Gall. 5,5).

Největší pozornost věnoval autor HA Sibyllským knihám v Aurelianově biografii. Všeobecný smysl této pasáže lze zhruba shrnout konstatováním, že v kritické situaci se ani zkušený válečník a dobrý císař neobejde bez pomoci pohanských kultů, jejichž existence tvoří hlavní oporu římského impéria. Této tezi obětoval autor HA historickou skutečnost a z Aurelianova vítězství u Placentie učinil porážku, ohrožující přímo bytí říše: ... tanta apud Placentiam clades accepta et, ut Romanum paene solveretur imperium (Aur. 21,1). Za této situace mohl životopisec v náležitém světle ukázat nezbytnost hledat východisko v Sibyllských knihách, jak ve smyšleném dopise nařizoval sám císař, který současně slíbil převzít i finanční zajištění předpokládaných obětí (Aur. 20,7).

Tento dopis, stylizovaný nikoliv císařem, ale autorem HA, je zajímavý i z toho hlediska, že obsahuje neskrývaný útok proti křesťanům, v daném případě proto, že zavrhnou významnou složku tradiční pohanské víry, která byla zdrojem římské velikosti. V polemice proti těm členům senátu, podle nichž nebylo nutné obracet se k Sibyllským knihám a věřit jen vojenským schopnostem císaře, obrací se císař k senátu těmito slovy:

Miror vos, patres sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, proinde quasi in Christianorum ecclesia,

non in templo deorum omnium tractaretis (Aur. 20,5).

Myšlenka, že křesťané by neuvažovali o otevření Sibyllských knih, a to nejen z náboženských důvodů, ale zřejmě i z nezájmu o osud římského státu, je autorem životopisu sice formulována opatrně, ale v zřetelném náznaku, a nabývá osobitého zaostření v protikladu sanctus (= templum deorum omnium) a Christianorum ecclesia. Takováto formulace, a to ještě v "oficiálním" císařském dokumentu, je pro druhou polovinu 3. stol. n.l. evidentní anachronismus a směřuje historiografickou oklikou zřejmě do doby, kdy autor HA své dílo psal.

Koncem 4. a počátkem 5. stol. n.l., kdy křesťanství bylo jediným oficiálním náboženstvím a pohanské kultury a jejich vyznavači byli zatlačováni do pozadí společenského života, musili přívrženci pohanských kultů hledat pro svou polemiku s křesťanstvím takové formy, které by sice tlumočily jejich názory, ale současně nedávaly křesťanským autoritám důvod k zákroku.^{5/} Tato cesta byla postupem doby stále obtížnější. Senát, který dlouho zůstával baštou odumírajícího pohanství, ztratil politickou moc, zatímco vyznavači křesťanství zaujali pevné pozice na pozdněantických císařských dvorech.^{6/} Pokles autority senátu se projevil kromě jiného i tím, že přes svou pohanskou většinu nevyvíjel jako instituce aktivitu, směřující k záchraně pohanských kultů. Christianizace se samozřejmě nezastavila ani před členy senátorského stavu a autor HA byl svědkem toho, že i senát mění svůj náboženský ráz a přetváří se v Christianorum ecclesia.^{7/}

V této vypjaté atmosféře lze hlouběji chápat i autorův citově umocněný zájem o Sibyllské knihy. Není zřejmě náhodné, že zmínky o nich se v HA vyskytují převážně v životopisech, v nichž jsou silně zastoupeny fiktivní pasáže.

Bezprostředním podnětem k stylizaci jednání v senátu, kde se rozhodovalo o otevření Sibyllských knih za Aureliana, byla autorovi HA nejspíše zpráva Aurelia Victora (Caes. 34,3), že za Claudia II., Aurelianova předchůdce, byl pomocí Sibyllských knih odvrácen nápor Góťů.^{8/} Postoj autora HA k Sibyllským kni-

hám se utvářel na základě situace ve druhé polovině 4. stol. n.l. Poslední hodnověrné svědectví o dotazu na Sibyllské knihy spadá do doby Juliana Apostaty, jemuž před tažením proti Peršanům údajně zapověděly překročit římské hranice (Amm. 23, 1,7). Jak ukázal W. Hartke,^{9/} lze předpokládat, že byly užity ještě v době vzdorocísaře Eugenia (392-394), který se při své uzurpacii vzdal křesťanské víry a spojil se s tehdejšími čelnými představiteli pohanské opozice. Jeho porážka však znamenala jen posílení a urychlení procesu christianizace římské říše, což se zřejmě projevilo i v řadách římského senátu.

Vedle autora HA svědčí o hlubokých kořenech pohanské víry v různé druhy věštek i Claudius Claudianus, který se výslovně zmiňuje o Sibyllských knihách jako bezpečném prostředku k poznání budoucnosti (Claud. 18,11; 8,147-148; 26,231 n.). Spolu s autorem HA podává však zároveň svědectví, že i v těchto kruzích byla již počátkem 5. století představa o procedurální stránce dotazu jen mlhavá, neboť oba autoři přisuzují tuto funkci nikoliv quindecemvirům, ale pontifikům.^{10/}

Spálení Sibyllských knih, nařízené Stilichonem (Rutil. II 51-55) bylo jen potvrzením skutečnosti, že pohanské představy již nemají naději ani na formální existenci v křesťanském impériu a že jejich vyznavači, k nimž patřil i autor HA, nemohou tomuto vývoji čelit aktualizovaným líčením římské minulosti.

Poznámky

- 1/ Kompozicí tohoto místa se zabývá W.Hartke, *Römische Kinderkaiser. Eine Strukturanalyse römischen Denkmals und Daseins*. Berlin 1951, 258. Hartke charakterizuje pracovní způsob autora HA jako míšení historické skutečnosti s fikcí, spojovaných asociativně nejen na základě věcných spojení, ale i výrazových obrátů.
- 2/ Dvě osobnosti jsou z historického hlediska suspektní a jejich řeči stejně jako dále citovaný Aurelianův dopis jsou součástí bohaté, ale bohužel fiktivní dokumentace, na niž se autor HA odvolává, ale kterou pro své účely sám vytvořil. Srv. PLRE I 793 (= PIR^c F 559); 840.

- 3/ Doklady cituje G. Alföldy, Barbareneinfälle und religiöse Krisen in Italien, BHAC 1964/1965, 6 pozn. 22.
- 4/ BHAC 1964/1965, 13n.
- 5/ Tento aspekt rozpracoval zejména J. Straub, Heidnische Geschichtsapologetik in der christlichen Spätantike. Untersuchungen über Zeit und Tendenz der Historia Augusta, Bonn 1963.
- 6/ K postavení senátu za pozdního císařství v západní části impéria srv. M.T.W. Arnheim, The Senatorial Aristocracy in the Later Roman Empire, Oxford 1972; J. Matthews, Western Aristocracies and Imperial Court A.D. 364-425, Oxford 1975.
- 7/ J. Straub, Studien zur Historia Augusta, Bern 1952, 103n.; S. Mazzarino, Antico, tardoantico ed era costantiniana, Roma 1974, 378 nn.
- 8/ O způsobu, jímž autor HA disponoval fakty v zájmu svých záměrů srv. J. Straub, Studien zur Historia Augusta, Bern 1952, 40 nn.
- 9/ W. Hartke, Geschichte und Politik im spätantiken Rom: Untersuchungen über die Scriptorum Historiae Augustae, Leipzig 1940 (= Klio, Beiheft N.I. 32), 110 pozn. 1.
- 10/ G. Wissowa, Religion und Kultus der Römer, 2. vyd. München 1912, 537, pozn. 8.

Zusammenfassung

Quasi in Christianorum ecclesia (HA Aur. 20,5)

Die von Aurelius Victor (Caes. 34,3) überlieferte Nachricht von der Befragung der libri Sibyllini unter Claudius II. wird in der HA an Aurelian übertragen und regt den HA-Verfasser an, ein lebhaftes Bild der Senatssitzung zu zeichnen, in der der Entschluss fällt, in der gefährlichen durch einen germanischen Einfall nach Italien verursachten Lage die libri Sibyllini zu befragen (Aur. 19,1 - 20,8). Diejenigen Senatoren, die ursprünglich gezögert haben, diesen Vorschlag zu billigen,

werden von Aurelian in einem fiktiven Brief, der deutlich auf den HA-Verfasser zurückzuführen ist, mit folgenden Worten getadelt:

Miror vos, patres sancti, tamdiu de aperiendis Sibyllinis dubitasse libris, proinde quasi in Christianorum ecclesia, non in templo deorum omnium tractaretis.

Die Untersuchung dieser Stelle hat zum Schluss geführt, dass ihre Entstehung in dem ausgehenden 4., bzw. beginnenden 5. Jh. verständlich ist, wo die fortschreitende Christianisierung auch den römischen Senat zu einer Art Christianorum ecclesia machte. Bei der Darstellung einer fiktiven und subjektiv aufgefassten Episode aus dem 3. Jh. hatte der Autor der HA vor allem seine zeitgenössische, d.h. spätantike Verhältnisse vor Augen.

V instruktivní epigrafické publikaci, kterou Ladislav Vidman nadepsal Psáno do kamene (Nové obzory vědy, sv. 16, Academia Praha 1975), se mimo jiné lze také dočíst (str. 68-70), jak úzce někdy epigrafická práce souvisí s textovou kritikou. Nejčastěji se obě metody stýkají při doplňování lakun, tj. při práci, jež má mnoho společného s luštěním křížovek. Někdy je ovšem nutné opravit i kameníkovu chybu, ale poněvadž jsme při práci s epigrafickým materiálem většinou odkázáni na edice, dochází - třeba výjimečně - také k případům, kdy koruptelu zavíní epigrafik chybným přečtením nápisu. To pak mívá i kuriózní důsledky, jak např. ukazuje slovníkové heslo "acertas" (Thesaurus linguae Latinae, vol. I, Lipsiae 1900, sl. 373), domněle se vyskytující v nápisu obsahujícím Senatus consultum de sumptibus ludorum gladiatoriorum minuendis (CIL II 6278 = Dessau ILS 5163), v němž E. Huebner četl QVI MELIORI ACERTATIS ERIT. Takto přečtená slova však nelze uvést v soulad ani s latinskou gramatikou, a proto F. Bücheler navrhl číst "melioris accertatis", kdežto Th. Mommsen zde tušil "melior lacertatus" a jiní dávali přednost emendaci "melior lacertis"; sám Huebner se klonil k emendaci "melioris aetatis". Problém byl vyřešen s překvapivou jednoduchoostí roku 1955, když J.H. Oliver a R.E.A. Palmer publikovali nápis znovu (Minutes of an Act of the Roman Senate, in: Hesperia XXIV, 1955, str. 320 až 349). Z jejich dokonalé fotografie (Plate 89) je jasně patrná správnost jejich nového čtení (str. 332): QVI MELIOR INTER TALES ERIT. Tak se tedy do lexikografického materiálu dostalo hapax legomenon fakticky neexistující.

Z uvedeného příkladu jasně vyplývá, že konjekturální emendace nemohou nikdy překročit rámec přibližné pravděpodobnosti. Avšak přes nejistý a někdy předem pochybný výsledek se málokterému filologovi, když dostane do rukou problematicky publikovaný nápis, podaří odolat pokušení a zpravidla - někdy ovšem z ne-

zbytí - ještě dříve, než má možnost přepis nápisu porovnat s originálem nebo dokonalou fotografií, pokusí se rozřešit problém textologicky od psacího stolu.

Tento postup jsem musil zvolit, když si ode mne krajské středisko Státní památkové péče a ochrany přírody v Brně počátkem roku 1982 narychlo vyžádalo překlad latinského nápisu, který je nad jižním vchodem do kostela ve Strážku (nyn. okres Žďár nad Sázavou), vybudovaného na místě staršího kostela roku 1616 Vilémem Munkou z Ivančic pro nekatolíky a později přeměněného v kostel katolický. Jan Tenora vydal ve Vlastivědě moravské (II. Místopis, IV, 12 - Bystřický okres, Brno 1907, str. 215, pozn. 1) nápis bez vyznačení řádků a s nedostatečnou interpunkcí takto:

Ut sexto decimo mille annis bisque trecentis parturiente
Deus virgine natus homo est, me tibi Wilhelmus Munkorum gloria
sacrat alma Trias templi meliore Tui spe; tam minor est Ephesi
moles educta Dianae quam minor est turoficta Diana Deo.

Nápisný text, v uvedeném přepisu místy těžko přeložitelný, získal srozumitelnou podobu hned po rozpoznání toho, že jde o tři elegická disticha, obsahující ovšem dvě chyby: 4. verš má v druhé části pentametru přehozený slovosled (místo "melioire tui spe" musí z metrických důvodů být "spe melioire tui") a uprostřed 6. verše je místo dvou slov oddělených diairesí nesrozumitelné kompozitum "turoficta".

Nezbývalo tedy nic jiného než si s 6. veršem pohrávat a za nesrozumitelné "turo" dosazovat paleograficky podobná slova. Na mysl mně přicházely různé tvary, z nichž s užitím leydenského závorkového systému (srov. L. Vidman, op.cit. str. 53) výběrem uvádím tři z formálního hlediska možné konjekturny: <e>uro, t[a]uro, <f>ur [t]o. Jenže věcně nelze na žádné z nich stavět. Posléze jsem tedy vsadil na dittografii, tj. na předpoklad, že v nápisu nebo jeho publikovaném přepisu bylo omylem zdvojeno písmeno T. Ale ani "est {t}uro ficta" zdánlivě nic neřeší, ledaže si v VRO přimyslíme ligaturu \mathbb{W} a budeme číst "vero". Tato hypotéza vskutku poskytla žádoucí východisko, ne-

bož se takto objevuje očekávaný protiklad v přívlastcích "ficta Diana - verus Deus".

Ale ještě jedna otázka se dodatečně vynořila. Znělo latinské příjmení Munků z Ivančic, z nichž Vilém je zde označen jakožto "Munkorum gloria", vskutku Munkus? J.Pilnáček (Staromoravští rodové, Vídeň 1930, 2.vyd. Brno 1972, str. 149) připojuje k tomu tvaru vykřičník, J.Dřimal (Brno v minulosti a dnes, II. Brno 1960, str. 84) čte v deníku brněnského městského písaře z XVI. století podpis "Johannes Munka, notarius, scripsi" a F.Menčík (Časopis Musea království českého, LXXI, 1897, str. 254) uvádí mezi wittenberskými studenty u roku 1540 jméno "Joannes Munckho a Brun ex Moravia".

Genitivní tvar Munkorum bylo tedy třeba chápat jako problematický, ale jinak již nic z formálního hlediska nebránilo textologické restituci tří elegických distich:

Ut sexto decimo mille annis bisque trecentis
parturiente Deus virgine natus homo est,
me tibi Wilhelmus, Munkorum (-orum?) gloria, sacrat,
alma Trias, templi spe meliore tui.
Tam minor est Ephesi moles educta Dianae,
quam minor est vero ficta Diana Deo.

Připojit k veršovanému latinskému textu překlad, rovněž veršovaný, znamenalo pohlédnout si opět se slovy, tentokrát ovšem českými. Znění, které uvádím, je proti jeho původní podobě s odstupem dvou let poněkud upraveno:

V šestnáctém po tisíci a dvakrát po třech stech letech,
co se slehnutím Panny člověkem narodil Bůh,
Vilém, ozdoba Munků, mě zbožně věnuje tobě,
Trojice životodárná, v naději blahé v tvůj chrám.
O to menší se v Efesu Dianě vztyčila stavba,
o co Diana bájná menší než pravý je Bůh.

Takto se mohl problém pokládat za filologicky vyřešený. Zbývalo pouze výsledek epigraficky přezkoumat neboli napsat si in situ prohlédnout a zjistit, zda se chyb, které bylo nutno opravit, dopustil kameník, který roku 1616 napsal vytesal, ne-

bo Jan Tenora, zasloužilý regionální historik, který jeho text roku 1907 publikoval. Zajel jsem proto koncem února 1984 do Strážku a s překvapením jsem mohl konstatovat, že bezchybný nápis činí za všechny zmíněné nepřesnosti jednoznačně odpovědným ledabylý novodobý přepis.

Nápis vytesaný do mramorové desky (136 x 38 cm), nad níž jsou vedle sebe dvě reliéfní desky s heraldickými znaky, je nápadně jasně čitelný, neboť jeho písmena (4,5 - 6 cm vysoká) i interpunkční znaménka zvýraznil poměrně nedávno novodobý kameník černou barvou. Nápis, seřazený do veršů, má šest řádků 110-120 cm dlouhých:

UT SEXTO-DECIMOMILLE . ANNIS, BISQVE . TRECENTIS,
PARTVRIENTE DEVS . VIRGINE NATVS HOMO EST;
ME TIBI WILHELMVS, MVNKONVM . GLORIA, SACRAT,
ALMA TRIAS . TEMPLI SPE MELIORE TVI .
TAM MINOREST EPHESI . MOLES EDVCTA . DIANA :
QVAM MINOR . ESTVERO FICTA DIANA DEO :

Nápis, v němž unciální U (snad jako iniciála ve spojení Ut) a první písmena v sedmi dalších slovech (Me, Wilhelmus, Munkonum, Tam, Ephesi, Diana, Deo) převyšují písmena ostatní, obsahuje ligatury ve jménech WILHELMVS a DIANA, kdežto k chybnému přečtení slova VERO došlo poněkud jiným než předpokládaným způsobem. Písmeno V je zde totiž značně roztaženo, takže svou horní částí sahá až k předcházejícímu T, které Tenora vskutku zdvojnásobil, ale E buď přehlédl, nebo vzhledem k chybnému čtení "turo" vědomě vynechal. Proč však takto vzniklou koruptelu spojil v jedno slovo s následujícím adjektivem "ficta", před nímž je zřetelná mezera, nelze již epigraficky vysvětlit.

Nápis tedy plně potvrzuje správnost obou textologických oprav, upřesňujících Tenorův přepis, a tvarem "Munkonum" dokazuje, že příjmení Munka znělo latinsky Munko. Obsahovou stránku ponechávám ke zpracování těm, kdo se zabývají středověkou epigrafií (pouze poznamenávám, že velikost pozdně gotického kostela ve Strážku, vzhledem k malé obci vsutku výstavného, zůstává daleko pozadu za rozměry efeského Artemidina chrámu).

Mou snahou spíše bylo ukázat, jak si někdy musí klasický filolog počínat, aby rychle vyhověl veřejnému zájmu o jeho služby. A snad nemusím zdůrazňovat, že postup, který jsem zde demonstroval, by v případě prozaického textu měl mnohem menší vyhlídky na úspěch.

Summarium

Epigraphia philologicus interdum ludus

Raro accidit, ut philologus transcriptionem tituli cuiusdam legens mendosam difficultates problematis errore editoris orti superandas fugiat, priusquam inscriptionem ipsam spectare possit. Cuius philologici, ut ita dicam, ludi exemplum emendatio inscriptionis indiligenter publicatae praebet, quae supra australem ecclesiae portam in vico Strážek, ad districtum Žďár nad Sázavou nunc pertinente, a. 1616 incisa est.

TABULA ILIACA (ODYSSEACA) Ducaena

Růžena Dostálová (Praha)

V druhém svazku vydání drobných spisů Michala Psella^{1/} je pod čís. 188 uveřejněn Psellův dopis císaři Dukovi,^{2/} který obsahuje odborné vyjádření o kameňné desce s nápisem a reliéfem vypracované na žádost císaře. Editor Drexl, který vydal Psellovy drobné spisy z pozůstalosti Ed. Kurtze, doplnil v aparátu poznámku: Estne notum hoc monumentum? Pokusme se odpovédět na tuto otázku.

Císařem Dukou mohl být buď Konstantin X.(1059-1067) nebo Michal VII.(1071-1078). Zatímco Drexl uvádí v aparátu lemma i.e. Constant. X. Ducas, přibírá A.R. Littlewood k své chystané edici rkp.Cod.Athen. BN 2429, kde je v argumentu jako adresát uveden Michal VII.Dukas, jemuž pisatel sděluje: "Můj posvátný pane, na tvůj příkaz jsem důkladně prohlédl nápis a zobrazení na kameni. Na jeho levé straně je člověk s mečem v napřážené pravici, levou rukou ukazuje věc nejasné podoby. Na pravé straně je vyryt trůn, na němž sedí jakási podivně vyhlížející postava, která skrývá nohy splývající v jednu linii." Psellos pak interpretuje mužskou postavu jako Odyssea a "nezřetelnou podobu" jako Kirké, jíž Odysseus levou rukou ukazuje bylinu zvanou mólý. Podle Psellova popisu nebylo zobrazení Kirké na kameni "zcela lidské", ale "změněné a jiné podoby", poněvadž rytec chtěl znázornit "tajemnou podobu božstva."^{3/}

V další části svého posudku se Psellos zabývá nápisem: "Ze zřetelných písmen^{4/} na kameni jsou nad oběma postavami tři písmena O, N a O. Na pravé straně směrem k okraji kamene, kde je Kirké, je napsáno I, Δ a E, na levé straně, kde je Odysseus, M a Q, což tvoří celek: Ἰδὲ δῖομα μῶλυ jako by Odysseus chtěl říci Kirké: "Podívej se na tu rostlinu, která se jmenuje mólý, a děs se jí!"

Ze starověku známe soubor malých desek (asi 24 cm x 24 cm nebo 15 x 9 cm) zvaný Tabulae Iliacae a doložený dosud devateinácti památkami nalezenými v Římě nebo jeho okolí. Na deskách

jsou basreliéfy znázorňující scény z homérského cyklu. Každá z těchto desek má zpravidla nápis vysvětlující scénu celkově, a to větším písmem na viditelném místě, a drobnějším písmem označení jednotlivých osob nebo scén. Toto spojení obrazu a písma je společné všem deskám tohoto souboru, jejichž materiálem je palombino, giallo antico nebo mastek. Technika miniaturních reliéfů vyvolává na první pohled dojem, že tabule nebyly dokončeny, rysy obličejů většinou nejsou naznačeny, reliéfy jsou velmi ploché. Použitá technika miniatur velmi ztěžuje čtení nápisů.^{5/}

Již tato všeobecná charakteristika desek ze souboru Tabulae Iliacae připouští domněnku, že mezi ně patřila i deska popisovaná Psellem. Pro naši hypotézu lze najít ještě bezpečnější argument. V r.1951 našla A. Sadurska v depozitáři Národního muzea ve Varšavě tzv. Tabula Odysseaca Rondanini (Inv. 147975 MN), která do té doby byla známa pouze z nákre-su z r.1758 a od té doby byla pohřešována.^{6/} Basreliéf této tabule se skládá ze tří oddělených scén, které jsou umístěny do stylizovaného paláce Kirky nebo před tento palác. Všechny tři scény ilustrují 10. zpěv Odysseje, podobně jako scéna popisovaná Psellem. První scéna zobrazuje Odyssea a Herma podávajícího mu pravou rukou květ móly. V druhé scéně popisuje Sadurska Odyssea téměř stejně jako Psellos: "Odysseus ohrožuje Kirké mečem, který drží v pravé ruce, zatímco druhou rukou naklání ke rtům kouzelnice skyfos." Kirké oděná do dlouhého chitónu s rukávy však klečí s rukama napřaženými v prosebném gestu k Odysseovým kolennům. Na třetím obrazu je Kirké, Odysseus a jeho druhové proměnění ve zvířata. Pod celým reliéfem je nápis: 'Εκ τῆς διηγήσεως τῆς πρὸς Ἀλκίονου τοῦ κάπρου. Pod jednotlivými scénami reliéfu jsou vysvětlující nápisy: 1) Ὀδυσσεὶ τὸ μῦλον Ἐρμῆς, 2) Ὀδυσσεύς, Κίρκη, 3) Ἐταῖροι τεθηριωμέ (νοι), Κίρκη, Ὀδυσσεύς^{7/}. Celá deska má rozměry 11 x 14,5 cm, tloušťka je 0,6 cm. Deska je ze slabě krémového palombina. Její původ je neznámý. Podle nejstarších zpráv byl předmět součástí sbírky markýze Giuseppe Rondaniniho.

Zdá se, že postava Odysseova byla na obou reliéfech znázorněna ve stejném postoji. Otazníkem zůstává, co je ona věc "nejasné podoby", kterou držel Odysseus v levé ruce na reliéfu popisovaném Psellem. Doklady scén s rostlinou mólý jsou velmi vzácné. O. Touchefeu-Meynier^{8/} uvádí kromě reliéfu Rondanini pouze čtyři doklady, z nichž však pouze jeden se zdá být nesporný. Scény s Odysseem ohrožujícím Kirké mečem jsou poměrně časté v řeckém, etruském i římském umění (vázy, lampy, fresky, kontorniáty). Postava Kirké je zobrazována v různých variacích, stojící, sedící i klečící, číši s kouzelným kykeónem však kromě scény na Tabula Rondanini, na níž drží číši Odysseus, podává vždy Kirké Odysseovi. Ani v Odysseji hrdina nepodává Kirké mólý a také jí nesděluje, že ho vlastní.

V eposu^{9/} Odysseus vypije očarováný nápoj z číše, kterou mu podala Kirké, netušíc, že hrdina je chráněn zázračnou bylinou mólý, a ta očekávajíc jeho proměnu, poté co jej šlehla kouzelným prutem, vyzývá jej, aby šel za svými druhy do stáje (Od.10, 319-320). Nato Odysseus vytasí meč a ohrožuje jím kouzelnici. Pokusme se nyní interpretovat v tomto smyslu oněch osm písmen, která nám Psellův popis dává k dispozici. Psellova vlastní interpretace je sice důmyslná, ale zpochybňuje ji to, že slovo [ὄε] pronášené údajně Odysseem je napsáno nad postavou Kirké a že celý nápis vlastně čte zprava doleva. Děj scény uvádí v Odysseji verš 10,319: ἔπος τ'ἔφατ'ἔκ τ'ὄνομαζεν. Písmena ONO by mohla snad být zbytek nějaké narážky na tento verš. Slůvko ΙΑΕ by pak mohlo přináležet k postavě Kirky, která ukazuje Odysseovi, že se s ním nyní, když vypil kykeón, stane totéž, co s jeho druhy. Slovo ΜQ [AY] u postavy Odysseovy naznačuje Kirké, že se mýlí, poněvadž hrdina je chráněn touto kouzelnou bylinou. Informace, kterou zprostředkuje Tabula Rondanini třemi reliéfy by takto byla zhuťněna do jednoho obrazu. Při této interpretaci není nezbytně nutné předpokládat, že Odysseus na popisovaném reliéfu držel v ruce mólý, ale číši, z níž vypil kouzelný nápoj, podobně jako je tomu na Tabula Rondanini. Ostatně ani na této desce není předmět v Odysseově ruce

zcela zřetelný. Venuti (srv.pozn.6) jej ve svém nákrese interpretoval jako štít. Tento názor podporuje i závěr Psellova alegorického výkladu reliéfu, který navazuje na jeho filologickou interpretaci. Psellos využívá této příležitosti, aby vyzval císaře k mírové politice a říká: "Poznal jsem na kameni ještě mnoho jiných věcí, částečně božských, částečně pohanských. Ale nejsprávnější se mi zdá tento výklad: Mísicí nádoba je mírovým symbolem souladu a Odysseus je hrdina, který přemáhá protiklady;^{10/} ty pak buď nakloněn spíše míru než boji." Nádoba je tu tedy uváděna ve spojení s Odysseem, ačkoli v celém textu není o žádné nádobě ani zmínky. Vzhledem k písmenům MQ u Odysseovy postavy nelze však zcela vyloučit ani možnost, že předmětem, který držel Odysseus v ruce, byl květ móly a že kratér nebyl sice zobrazen na reliéfu, ale přišel Psellovi při jeho alegorickém výkladu na mysl jen jako obvyklý bájný atribut kouzelnice Kirké.

Sadurska spojuje do jedné skupiny, kterou označuje č.III, desky F, Ta, G a H (=Tabula Rondanini),^{11/} pro jejich typologickou příbuznost. Jedním ze společných znaků je typ "dopředu nakloněného bojovníka" a to, že na deskách této skupiny je každá deska věnovaná jen jednomu hrdinovi homérské epiky. Přičítá je tvůrci, jehož označuje jako "maître des scènes uniques". Uvedeným kritériím odpovídá i deska popisovaná Psellem a lze ji považovat za variantu desky H a klást tedy její vznik do konce doby Augustovy či do začátku doby Tiberiovy, do níž Sadurska datuje reliéfy této skupiny.

Psellem popsaná deska by tak byla dosud nepoznaným dvacátým dokladem skupiny reliéfů zvané Tabulae Iliacae, o nichž badatelé soudí, že vzhledem k malému počtu známých dokladů nebyly produkovány masově, ale snad přímo na objednávku císařského dvora jako ideologická oslava gens Iulia, odvozující svůj původ od bájného trojského Aenea.^{12/}

Převážná část badatelů, která uvažovala o funkci těchto artefaktů, vyzdvihovala už pro dobu jejich vzniku funkci ideologickou.^{13/} Nelze-li tuto otázku rozhodnout jednoznačně pro

období antické, nalézáme v Psellově dopisu císaři Michalu VII. Dukovi, který měl "především zálibu ve filozofii, ve výšinách, k nimž nás vede alegorický výklad";^{14/} autentický doklad jejich ideologicko-politického využití v 11.stol.^{15/} V této souvislosti snad není bez zajímavosti připomenout, že v Byzanci to byl právě rod Duků, který šířil legendu, že pochází od trojského hrdiny Aenea.^{16/}

Poznámky

- 1/ Michaelis Pselli Scripta minora II, ed.R.Kurtz-F.Drexl, Milano 1941; č.32 edice A.R.Littlewooda, kterou připravuje Teubner.
- 2/ Uv.d. str. 207-209.
- 3/ Na většině dokladů je Kirke zobrazována jako obyčejná smrtelnice, nic nezdůrazňuje její božství. Srv. O.Touchefeu-Meynier, Thèmes Odysséens dans l'art antique, Paris 1968, str.119-121 (až na doklady č.202 a 204, příp. č.191 a 197). V našem případě jde spíše o ryteckou techniku miniatury, která vyvolává dojem, "že postavy jsou nedokončené". Srv. A.Sadurska, Les tables iliaques, Warszawa 1964, str.8.
- 4/ Interpretuji tak slova textu na str.208, ř.28 : τῶν δὲ ἐν τῇ λίσσῃ ἐμφαινομένων γραμμάτων
- 5/ Srv. Sadurska, uv.d., kde i starší literatura; RE IV 2, 1886-1896.
- 6/ Srv. uv.d. str.61-64; R.Venuti, La tavola di Circe rappresentata in un antico greco bassorilievo di marmo, Roma 1758.
- 7/ Srv. IG XIV 1291; CIG III 6130.
- 8/ O.Touchefeu-Meynier, uv.d. kap.2, str.81-131: Ulysse et Circé.
- 9/ Hom. Od.10, 319-324.
- 10/ Toto je jediné místo v krátké alegorii Psellově, které je ohlaselem alegorického výkladu slova móly, k němuž dali popud už stoikové (srv. Kleanthes, Stoic.vet.frgm., ed. Arnim, I 526; Athen. Deipnosoph., ed. Kaibel I 10e; AP XIV 12

- 6-7; 10-11). Podle H.Rahnera, Griechische Mythen in christlicher Deutung, Zürich 1966, str.164 je "Odysseus der ewige Mensch gestellt zwischen die ... lichte Klarheit des Hermes und die dunkel lockenden Reize der chthonischen Kirke." Tento protiklad je v řadě alegorií symbolizován černým kořenem a bílým květem moly.
- 11/ Uv.d. str.64: F, Paris BN 3320 z Říma; Ta, Brit.muš. 2192 z Tarentu; G, Berlin Skulpt.Samml. 1755, ok. Říma; M, Řím, Pal. Chigi.
- 12/ Sadurska, uv.d. str. 20.
- 13/ O.Touchefeu-Meynier, uv.d. str.106; 130; Sadurska, uv.d. str.20.
- 14/ Psellos, Chronogr. VII, Michal VII, kap. 4.
- 15/ Psellos ve své stručné alegorizaci mýtu (k níž se vrací znovu v traktátu "Ἐκφρασις ἢ ἀλλεγορία (ἀναγωγή εἰς τὴν Κίρκην βουλομένην τὸν Ὀδυσσεῶ μεταμορφῶσιν)", vyd.J.F. Boissonade, Tzetzae Allegoriae Iliadis, Paris 1851, str.343-376) nevyužívá již zmíněného motivu alegorizace moly, oblíbeného u stoiků, novopythagoriků a novoplatoniků, který převzalo i křesťanství (srv. Rahner, uv.d. str.161-196). O.Touchefeu-Meynier (str.104-6) považuje Tabula Rondanini přímo za "apologii anagogické interpretace mýtu".
- 16/ Srv. Timerion, ed. Romano, str.55-9; Nik.Bryenn.p.13.

Argumentum

Tabula Iliaca (Odysseaca) Ducaena

Opus caelatum, quod in epistulis Michaelis Pselli ad imperatorem Michaellem Ducam missis describitur (nr.188 editionis Kurtzii et Drexlii), una e tabulis Iliacis deperditis esse videtur, quae Tabulae Odysseacae Rondanini quam dicunt propinqua fuit.

ŠTASTNÝ FILHELÉN
Alena Frolíková (Praha)

Jaroslav Štastný (27. 12. 1862 - 27. 10. 1932) absolvoval Akademické gymnázium v Praze a studoval od roku 1881 na obou pražských univerzitách především klasickou filologii a historií. Roku 1888 získal aprobaci a učil na různých pražských gymnáziích. Roku 1896 se stal doktorem filozofie.

Patrně roku 1892 si podal prvou žádost o státní stipendium k cestě do Itálie a do Řecka, jež začalo poskytovat tehdejší ministerstvo kultu a vyučování. V roce 1892 však stipendium nedostal. Následovala další žádost, které bylo vyhověno částkou 800 zlatých; zároveň dostal Štastný dovolenou na druhé pololetí školního roku 1893/1894 a povolení vynechat Itálii. Dne 14. března 1894 dorazil do Athén a hned se vrhl do studia na athénské univerzitě, v Německém archeologickém ústavu i v muzeích a hospitoval též na jednom gymnáziu. Rychle se naučil novověcky. Zúčastnil se dvou exkurzí, pořádaných W.Dörpfeldem: ve dnech 28. 3. až 10. 4. 1894 poznal Korint, Mykény, Hereion, Tiryns, Epidauros, Argos, Tripolis, Megalopolis, Lykosuru, chrám Apollonův v Bassách a Olympii. Ve dnech 16. 4. až 22. 4. 1894 poznal Sunion, Thorikos, Marathon, Eretrii, Oropos, Andros, Mykonos, Delos, Poros, Epidauros, Troizenu a Aiginiu. Samostatně navštívil po druhé Olympii, Rhamnus, Marathon, pak Delfy a ostrovy Keos a Syros. Tři týdny pobyl i na Sifnu. Bylo to nejspíše v červenci, protože J. Guth (Letem přes řecký svět, Praha 1896, 79 n.) poznamenává, že v době jeho pobytu v Athénách byl Štastný na Kykladách. Pak se Štastný chystal do Argolidy, ale během příprav onemocněl. Požádal tedy o prodloužení dovolené a o nová stipendia (Svatobor a Českou akademii věd a umění). Teprve v květnu 1895 dostal od České akademie 200 zlatých. V té době Štastný využíval v Praze služeb svého bratra k vyřizování četných žádostí, včetně nabídky na fejetony pro časopisy. Z té doby se zachovaly dva dopisy: 24.10.1894 slibuje Sv. Čech, redaktor Květů, uveřejnit Štastného příspěv-

ky, přestože právě publikoval fejetony od J. Gutha. Odpověď V. Vlčka, redaktora Osvěty, z 12.2.1895 je však odmítavá. Podle jeho vyjádření na Šťastného fejetony "není spěchu, Řecko k sobě na ten čas neobrací pozornost tou měrou, aby o něm zrovna nyní (podtrhl V. V.) bylo třeba psáti" (LA PNP). Nakonec Šťastnému vyšel jediný fejeton na pokračování v Lumíru (Athénské vycházky, Lumír 23, 1895, 401-402, 413-415, 433-434), líčící výlet k pevnosti Fylé, a rozsáhlý článek o organizaci vědeckého života v Athénách (Z Athén, ČČH 2, 1896, 209-224). Zde také podrobně referuje o cestách, které vykonal s Dörpfeldem.

Šťastný pobyl v Řecku do června 1895. O druhé polovině jeho pobytu nevíme však skoro nic. V listopadu 1894 píše v žádosti o podporu, adresované České akademii, že hodlá zůstat do dubna v Athénách a pak se chce věnovat cestám po Řecku, Krétě a bude-li možno, i Malé Asii.

Jako odchovanec střízlivé filologické školy pražské univerzity Šťastný zřejmě v Řecku pocítil, co všechno mu chybí, a začal to horlivě doplňovat. Možná právě proto jsou jeho pracovní plány, o nichž mluví v době pobytu v Řecku, tak rozsáhlé. Hodlal dokončit studii o dějinách athénských za doby makedonské a zapracovat se i do studia raných dějin byzantských, neboť se chtěl habilitovat pro řecké dějiny. Přípravoval příručku řecké epigrafie na základě kursu A. Wilhelma, jehož se v Athénách účastnil. Konal studia archeologická, topografická, dialektologická, etnografická, paleografická a numismatická. Zdokonalil se v novořečtině, aby ji mohl vyučovat v Praze "a vůbec býti prostředníkem mezi národem naším a potomky starých Hellénů, s nimiž dosud styků jsme neměli." Za tímto účelem se hodlal podrobit učitelským zkouškám na athénské univerzitě. Pracoval na sepsání novořecké mluvnice, slovníku a dějin literatury (srovnej korespondenci v archívu Svatoboru a České akademie věd a umění, obojí nyní v ÚA ČSAV).

V dubnu 1896 požádal Šťastný znovu o stipendium, tentokrát do Berlína, ale v žádosti připsal i "po případě Řecka".

Stipendium do Berlína obdržel a studoval za ně v letním semestru 1896. V roce 1897 žádal Šťastný o stipendium Svatoboru k nové cestě do Řecka, ale bez úspěchu. Další žádosti poslal v březnu 1906 a opětovně v březnu 1907. Tentokrát dostal 200 korun, ale odložil cestu až na r. 1908. O této cestě máme jeho zprávu, zachovanou v archívu Svatoboru, z níž lze vysoudit toto:

Roku 1908 jel Šťastný přes Terst a Patras a cesta trvala od 14. 6. do 8. 9. Zdržoval se většinou v Athénách a déle pobyl pouze v Megaře, odkud podnikl čtyřdenní cestu po východním břehu Korintského zálivu (15. až 18. srpna). V Řecku se zabýval sepsáním příručky řecké numismatiky, historického zeměpisu Megary a části Attiky a konečně sepsáním rozpravy o současném Řecku z antropologického hlediska. Zajímavá je zmínka zprávy, že Šťastný na této cestě po Řecku fotografoval.

Šťastný uskutečnil jen část svých plánů. Pokud se týče starověku, uveřejnil kromě řady recenzí celkem sedm studií, které se týkají převážně dějin a topografie Makedonie. Je ironií osudu, že jeho uveřejněné topografické a historicko-geografické studie se nezabývají těmi oblastmi, které navštívil. V pozůstalosti je rukopis překladu Strabona. Podle F. Novotného chyběla Šťastnému "metodická kázeň" (Naše věda 14, 1933, č. 2). Rozhodně mu však nechybělo vědomí, že studium antické řecké kultury je třeba neustále oživovat stykem s tou zemí, ve které vznikla, že je třeba přihlížet k jejímu dalšímu vývoji a být v kontaktu se současným Řeckem. Pochopil význam znalosti prostředí, archeologie a topografie.

Brzy po státním převratu se proto přimlouval za československé vykopávky na antické půdě a ještě na 1. sjezdu čsl. profesorů filozofie, filologie a historie v dubnu 1929 rozvíjel s důvěřivým optimismem velkorosý program na přípravu našich středoškolských profesorů řečtiny celoročním studiem na řecké univerzitě a na zřízení československého archeologického ústavu v Athénách (srov. B. Ryba, LF 59, 1932, 428-429).

Za svého pobytu v Athénách v letech 1894/1895 se Šťastný seznámil se svou budoucí manželkou Charikleou Karmitsi (1869-1922). Její otec Charalampos Karmitsis (+1904) byl známý pedagog a žurnalista v Makedonii. Svatba se konala dne 28.5.1903. Manželství zůstalo bezdětné. Šťastný však, patrně kvůli své ženě, vstoupil do řeckokatolické sjednocené církve. Podle jeho slov překládala paní Charikleá českou beletrii do novořečtiny a od roku 1906 vyučovala na Československé obchodní akademii v Praze novořečtinu (srov. G.A.Farmakidis, Současné Řecko, Praha 1930, 247 a LA PNP).

O třetí plánované cestě Šťastného do Řecka se dovídáme z jeho korespondence, uložené v LA PNP. Dne 1.3.1921 mu ministerstvo zahraničí ČSR píše ve věci jeho místa "chéfa propagandy" při athénském vyslanectví. Měl se tam odebrat se ženou, avšak paní Charikleá toho roku zemřela, a z celé věci zřejmě sešlo.

J. Šťastný byl ve své době naším největším znalcem soudobého Řecka, jeho jazyka i literatury. Do Ottova slovníku napsal důkladné pojednání na toto téma (XVIII, 475-482). Ve dvacátých letech byl jmenován soudním tlumočnickem novořečtiny. Vyučoval jí i na Vysoké škole obchodní a napsal o tom do knihy J. Čady, Jazykové studium na Vysoké škole obchodní, Praha 1932, 107-109. Byl též autorem konverzačních řeckých frází v turistické příručce o Adrii, jak se o tom zmiňuje v dopise z roku 1924 (LA PNP). Pokoušel se též, bohužel bez úspěchu, o zřízení lektorátu novořečtiny na některé z československých univerzit. Zachovala se korespondence v té věci s filozofickými fakultami v Erně a v Bratislavě. V kondolenci Šťastného sestře datované 31. 10. 1932 píše Arne Novák: "Vzpomínám s pohnutím na jeho i náš plán, kterak ještě v pozdním věku chtěl se státi lektorem novořečtiny na Masarykově universitě" (LA PNP).

Šťastný byl též iniciátorem akce, jejímž výsledkem byla v roce 1927 novořecky napsaná knížka "Československá republika, studie a dojmy", určená k propagaci tehdejšího Českoslo-

venska v Řecku. Šťastný sám do ní napsal rozsáhlou stať o sty-
cích Čechů a Řeků od doby Cyrila a Metoděje až do své součas-
nosti (srovnej Zvon 28, 1927/1928, č. 17). Paralelou této sta-
ti se stala i kapitola uveřejněná v citované knize G.A. Farma-
kidise.

Jaroslav Šťastný patřil k nadšencům, kteří se po celý ži-
vot snažili propagovat u nás helénofilské ideály a prohlubovat
styky našich národů s Řeckem. Tato jeho snaha byla v roce 1925
z řecké strany odměněna udělením vysokého řeckého státního vy-
znamenání.

Zusammenfassung
Šťastný, der Philhellene

Der tschechische Gymnasialprofessor PhDr. J. Šťastný
weilte in den Jahren 1894-1895 und 1908 in Griechenland. In
Böhmen zählte er zu den besten Kennern der neugriechischen
Sprache, Geschichte und Literatur und hat sich in hohem Masse
um die gegenseitige Kenntnis des griechischen und tschechi-
schen Volkes verdient gemacht.

KRÁL NUMA POMPILIUS V POHLEDU AUR. AUGUSTINA
Radislav Hošek (Praha)

První král po Romulovi - a tedy první historická postava římských dějin - Numa Pompilius zaujal čelné místo mezi postavami, proti nimž se obrátila křesťanská apologetika psaná latinsky. Její pisatelé nepřinášejí sice téměř nic nového z historie tohoto krále, ale zato jsou zajímavé jejich postupy, jimiž nám představují Numu jako zápornou postavu.^{1/} Ačkoliv se v jejich době Numa ztrácel v mlhách dávnověku, zůstával díky historikům a antikvářům v obecném povědomí jako ten, kdo zavedl v uctívání božstev pevný řád. Je to Romanorum sacrorum institutor, jak se mu dostalo od Augustina (CD VII 34) označení podle Varronových slov "libros eius, ubi sacrorum institutore scriptae erant causae" (ibid. = Varro, Logist., Curio 43 Chappuis), a proto si zasloužil pozornosti.

Augustin nebyl první, kdo se Numou zabýval ze stanoviska apologeta. Jeho předchůdci vyšli vesměs z toho, že jde o člověka, který zatížil Římany, doposud divoké a surové, novými "pověřami" proto, aby je přivedl k lidské ušlechtilosti (Tert. Apol. XXI, 29-30; Lact. DI I, 22, ln.) a odvrátil je od bojů (Lact. Epit. 17/27, 2). Tertullianus poukázal přitom na to, že i náboženství Židů uctívá člověka Mojžíše a že Řekové uctívají několik lidí, z nichž jmenuje Musaiia, Orfea, Melampoda a Trofonia (Apol. XXI, 29), Lactantius (DI I, 14, 8) zdůvodnil pravdivost Euhemera, kterého zná z Ennia, jeho shodou s výroky Sibylly, tedy metodou stoického consensu. Dalším z afrických Otců, který se vyjádřil k Numovi, je Arnobius. Ten pohrdavě označuje Numu slovy religionibus artifex in commiscendis, umělec ve vymýšlení si náboženských předpisů. Negativní Arnobiův soud (Adv. nat. VII, 26) Augustin nepřijal jako subjektivní vyjádření rétora a nahradil je kritikou vycházející jak z vědy antické, tak rodící se křesťanské.

Antický způsob spočíval v přístupu k pramenům. Augustin nahradil Arnobiův historický pramen, jímž byl Valerius z An-

tia (Adv.nat.V 1), Varronem, který mu je největším učencem v oblasti pohanské vědy, vir doctissimus eorum (CD III 4), řídě se myšlenkou vyslovenou na jiném místě (CD XXI 6): "nos ... non habemus necesse omnia credere, quae historia continet gentium, cum et ipsi inter se historici, sicut ait Varro, quasi data opera et quasi ex industria per multa dissentiant". Systematičnost Varronova učení, kterou Augustin poznal zejména na studiu Varronových Antiquitates rerum humanarum ac divinarum, spojená s akademickou skepsí, kterou před svým obrácením Augustinus zastával a s níž se jako s filozofickým názorem rozešel v knihách Contra Academicos, nahradily subjektivní postřehy mladšího annalisty. Tím, že vyšel z Varrona, z něhož má o Numovi všechny informace (CD VII 35), získal Augustinus podklad pro to, aby se teď už s Varronovým pojetím Numy vyrovnal v rámci ideologií. Vždyť i pro Augustina je Numa "nejzvláštnější římský král", curiosissimus (CD VII 35).

Numa jako římský král zavedl velký počet dosud neznámých bohů (CD III 11; IV 23, cf. Arnob. Adv. nat. II 73: Pompiliانا indigitamenta; Tert. Apol. XXI.29: multitudinē totū numinum de merendorum), což nebylo v souladu s dosavadními zvyklostmi (Aug. Ep. CII. II 13, Fratri Deo gratias). Proč Numa přistoupil k reformě náboženství, zdůvodňovali Tertullianus a Lactantius vědomou snahou, jak jsme už viděli, ale existovaly i jiné starší výklady. Livius (I 19) vychází z toho, že mír, kterého Numa dosáhl smlouvami se sousedními osadami, zbavil lidi strachu z nepřátel, a že proto Numa nahradil starý strach strachem novým, z bohů. Důsledek, tj. řešení situace nastalé mírem, je zavedení božstev podle Livia, cíl, tj. dosažení nezájmu o boje, předpokládá zavedení božstev u Lactantia (Epit. 17/22/, 2).

Livius tedy podřizuje božská ustanovení lidskému rozhodnutí a strach z bohů, který je od nepaměti určujícím činitelem ve společnosti Lucretiovi (I 80; II 14), vysvětluje jako důsledek lidských opatření. Jde tu tedy o jakési propojení epikúrovského materialismu a euhemerismu. Tento lidský zásah

do přírody, řeckou techné, označuje Arnobius případně výrazem ars (Adv.nat.II 12: Numae regis artibus) a jeho strůjce výrazem artifex (Adv.nat.VII 26). Oblast, která byla tímto artifexem pomocí jeho ars zasažena, byla sakrální, a proto se římskému králi dostává od Arnobia označení sanctus Pompilius (Adv.nat.III 16).

Zvláštní pozornosti zaslouží Arnobiovo vyprávění převzaté z Valeria (Adv.nat.V 1) o tom, že Numa s Iovem vedli mezi sebou slovní souboj o způsob usmíření neblahých znamení blesku.^{2/} Je to nepochybně starobylá zvěst, jak vidět z důsledného dodržení dvojnásobnosti výrazů, z formy hádání i z porážky vyšší mocnosti člověkem. V tomto pozůstatku lidové latinské tvorby navrhuje Iuppiter usmiřování lidským hlasem, kdežto Numa vlasy cibule: "decepisti me Numa, nam ego humanis capitibus procurari constitueram fulgurita, non maena capillo caepicio" (ibid.).

Usmiřovat božstvo lidskou hlavou je obdobné tomu, myslí-li se, že božstvo může být usmířeno či získáno zavěšením hlavy odňaté poraženému buď na chrámovou, anebo na domovní zeď. Tyto zprávy známé o Antaiovi v Libyi, Diomedovi v Thrákii, dále Eueňovi a Oinomaovi (Schol.Pind.Isth.4,92; Lucan.II 160-5), byly vždy brány jako čin hodný barbara, nikoliv Řeka.^{3/} Pod tímto úhlem popisuje Lucanus řádění za Sully v Římě (l.c.): "colla ducum pilo trepidam gestata per urbem (et medio congesta foro". Je tedy oběť požadovaná Jovem současně výrazem strachu, který má být takto u lidí vyvolán. Podívali se z tohoto úhlu na Numovu reformu náboženství, a tím i římské společnosti, pak v ní vidíme umělý zásah (bez ohledu zda historický), jímž byl Řím vyveden z barbarství do civilizace, třebaš došlo i zde už za Tulla k částečnému kroku zpět (Arnob.Adv.nat.II 68).

Tuto zvěst o sporu Jova s Numou Augustinus nezná. Přináší však zprávu o vyorání a spálení Numových knih podle Varonova Curiona (Frg.43 Chappuis), kterou známe i z jiných zpracování (CD VII 34; Liv. 40,29; Plin.NH XIII 27; Val.Max.I

12), v nichž je obsah Numových knih podáván různě. Shodná vcelku zpráva Liviova a Valeriova, odlišující se v uchování latinských knih a spálení řeckých, hovoří o tom, že řecké knihy chtěly odstranit náboženství. Livius však dodává, že Valerius z Antia si vymyslel jejich pythagorovský obsah, a tak dodal argumenty pro rozšířené tvrzení o Numovi jako Pythagorově žáku. Numův pythagoreismus Augustinus neuznává, neboť u něj vládne ve stejné době jako Ezechias (CD XVIII 27), a Pythagoras žije až v době židovského zajetí jako Anaximandros (CD XVIII 25).

Protože obsah Numových knih souvisel pro Augustina s královským názorem, zamyslel se Augustin nad příčinou veřejného spálení knih a svůj výklad opřel o Varronova slova *causae sacrorum institutorum* (CD VII 34), jež vykládá takto: 1) Numa v nedovolené zvědavosti dospěl k tajemství daimonů. Tajemství dal sepsat pro svou potřebu, ale přikázal, aby byla pohřbena jako škodlivá spolu s ním a tak, aby nepřivolala hněv daimonů. 2) Numa prý znal perskou hydromantii, asi zde neprávem ztotožňovanou s nekyomantií. Podle představ lidové víry v daimony Augustin jim připisuje špinavé choutky, anebo 3) připouští, že v duchu euhemerismu^{4/} byl zde vypsán lidský původ daimonů; 4) Egeriu, která u Livia je označována jako bohyně (I 19) i jako jeho manželka, která se stýká s vodními vílami Camenami (I 21), proměnil Augustin v nymfu, která se stala Numovou ženou proto, aby on měl sdostatek vody pro své vodověštění (CD VII 35). Arnobiovu zprávu, nepochybně z Valeria z Antia, o tom, jak Egeria navedla Numu, který chtěl poznat *procurandi fulminis scientiam*, k opití a špoutání Fauna a Pica za pomoci dvanácti mladíků a pout (povšimněme si lidových prvků z oblasti vodních božstev), Augustin poročal stranou (Arnob. Adv. nat. V 1).

Pro Augustina je Numova vláda spředena s daimony, jejichž kult se realizuje jako kult bohů. Ti stojí proti člověku, a proto jejich kult musí pravou vírou nahradit ten, kdo *cum malignis daemonibus non vult habere societatem* (CD VII 35).

Zbývalo vysvětlit, proč za Numy nastal mírový stav, pax.^{5/}

Je-li pax pro Augustina zcela v římském duchu pokoření protivníků, pak za Numa se uskutečnil invertně: nebyli pokoření protivníci Říma, ale Řím přijal jejich hru a přestal je ohrožovat. Pravý mír takto uskutečněný nebyl dílem daimonů, kteří škodí, ale "velkým dobrodiním pravého Boha" (CD III 9). Tímto výkladem byla daimonům odňata jejich platnost pro Řím natrvalo. A daimoni - to jsou bozi Říma.^{6/}

Augustinova argumentace spočívala v použití nových pojmů, jimiž interpretovala staré jevy z jiné epochy. Proto mohl Augustin docházet k novým závěrům, které pro novou společnost nabývaly na trvalé platnosti, neboť se přitom opíraly o zdánlivý vědecký důkaz pomocí formálních soudů, jimiž posuzovaly staré hodnoty.

Poznámky

- 1/ K.Glaser, Numa Pompilius in: PWRE XVII 1252,33 s.v. Numa.
- 2/ O.Jiráni, Mythologické prameny Arnobiova spisu Adversus nationes v LF 35, 1908 (passim) se v rozboru páté knihy (str.183-4) tímto místem nezabývá, uvádí však mezi Arnobiovými prameny též Livia (str.421), odkud (Liv.I 20, kromě dalších autorů, viz K.Glaser, o.c., 1243,65-7) je tento příběh rovněž známý.
- 3/ K tomu srovnej i J.Čadík, O čarovné moci mrtvé hlavy, Plzeň 1920, str.38, pozn.2.
- 4/ O Augustinovi a Leonu z Pelly viz J.Geffcken, s.v.Leon 25, in: PWRE XII, 2012, 59.
- 5/ Aug., CD XIX 13, srov. H.Fuchs, Augustin und der antike Friedensgedanke, Berlin 1926, str.37.
- 6/ M.Seybold, Sozialtheologische Aspekte der Sünde bei Augustin, Regensburg 1963, str.135.

Argumentum

Quid Augustinus de Numa rege enarraverit

Licet patres ecclesiae ad personam regis Numae elucidandam perpauca attulerint novi, tamen via ac ratio, quibus actionem regis ad rem divinam Romae instituendam pertinentem explicaverunt, permulta nobis ad cognoscendam disciplinae eorum methodum praebent. Ante Augustini tempus iam alii Africani patres - Tertullianus, Lactantius, Arnobius - Numae regi ut institutori rei divinae Romanae animum advertebant ea scilicet ducti sententia fore, ut cum fundatorem evertuissent et strues ipsa dilaberetur. Itaque Arnobio Numa artifex esse (VII 26) videbatur - ubi ars idem ut Graece technè valet, ideoque artifex ad actionem humanam, non divinam, pertinet (cf. Tert. Apol. XXI 29). Apud Arnobium et altercationis mentionem illius, quam Numa cum Iove habuerat, invenimus, in qua altercatione Iuppiter fulgurita humanis capitibus procurari postulans nobis ante oculos ponitur (V 1). Pacatio deorum capite humano in pariete suspensio facta comparari potest cum more Diomedis, Antaeo, Eueno, Cenomao a scholiasta Pind. Isthm. 4,92 adscripto, qui omnes caput hosti ademptum in pariete templi aut domus propriae suspenserunt. Cum usus iste semper pro barbarico more haberetur Numam societatem Romanam ex barbarico statu ad humanitatem duxisse manifestum est.

Magni momenti est explicatio fortunae librorum regis pervulgatae, quam Augustinus argumentis adhuc ignotis sublevavit: 1/ rex mysteria daemonum noscens praecepta eorum ut nocentia secum sepeliri iussit, 2/ rex hydromantia Persarum daemones coercens eos impuros habebat. Quam sententiam Augustinus sine dubio cultu daemonum populari ductus protulit, 3/ daemones modo Euhemeri explanationem sequenti in libris illis explicabantur, 4/ Egeria uxor Numae facta est ideo, ut regi aquam ad hydromantiam praeberet. Hoc modo regnum Numae cum daemonibus, i.e. dis Romanis, ab Augustino coniungitur, sed pax, quae Numa regnante praevaluit, beneficium Dei veri fuisse ostenditur.

Augustinus argumentis novis et notionibus adhuc inusitatis ea, quae morum antiquitatis sunt, explanat et hoc modo conclusiones novas societati iam christianae praebuit.

Protože si už nemohu s kolegou Vidmanem pobesedovat v pražském Kabinetě jako dřív, pokusím se v tomto jubilejním článku aspoň o hovorový tón. A protože také technické důvody mluví proti obvyklému vyčerpávajícímu řeckému materiálu, spokojím se tentokrát s minimálním výběrem a skeptickému čtenáři umožním kontrolu odkazy na jednotlivá místa. Jde mně ostatně jen o to ukázat, že lze na základě dvou slov, ovšem klíčových pro vědu vůbec a filozofii zvláště, charakterizovat skeptika Sexta - a snad nejen Sexta - a naivního, ale poctivého a pracovitého historika filozofie Diogena Laertia. Zároveň bych chtěl, ze svého hlediska, dodat několik poznámek k velmi uznalému ocenění, které dr. Vidman napsal v r. 1966 k mým šedesátinám.

Moji vědecky velmi produktivní univerzitní učitelé, František Novotný a Karel Svoboda, měli se mnou po této stránce potíže od začátku. Odmítl jsem uveřejnit v Listech filologických své seminární referáty, protože jsem posuzované knihy viděl izolovaně, bez nutných souvislostí, a když jsem byl vybidnut v r. 1932, abych napsal habilitační práci, psal jsem ji devět let, takže začala být otiskována v LF v r. 1936 nehotová a redaktor Listů, prof. Ryba, mne dvakrát důrazně upomínal o pokračování.

Ale to už jsem začínal tušit, při protektorátním spisování Indexu k Sextovi, že žádná práce není nikdy hotová. Důkazem jsou má Prolegomena z r. 1948, k nimž nenápadnou formou přidávám po léta další kapitoly, připomínám jen pozdní Sextovo lexikální rozlišení ὡσαύτως a ὁμοίως, stejně jako pozdní syntaktické rozlišení καίπερ od καίτοι, nebo slovosledný převrat u τοῖσιν. Toto zjišťování jazykového vývoje od PH k M - a uvnitř M od M VII - XI k pozdějšímu M I-VI - by mnohého čtenáře přesvědčilo víc než řada Sextových lexikálních novinek, kterým jsem v Prolegomenech věnoval celou kapitolu.

Sotva vyšlo 1. vydání Indexu, nakupily se mně stovky doplňků, a po jejich vpracování do vydání druhého nakupily se mně stovky doplňků pro vydání třetí.

Za nehotovou považuji dnes kapitulu o ζητώ v knize o Sextových skeptických metodách, třebaže jsem tam zjistil význam, který neznají naše slovníky. Sextos střídá toto slovo s διαφωνῶ, ἀμφισβητώ, zejména nahrazuje part. prés. pas. pomocí ἔδηλον (např. M VIII 336). Je tedy ve skeptických partiích díla přerušena bytostná souvislost mezi oběma slovesy. A právě o tomto odtržení obou sloves jsem tehdy prakticky nemluvil. Říká-li Sextos stydlivě, že ζητοῦσι οἱ σκεπτικοί na rozdíl od dogmatiků, kteří tvrdí, že pravdu našli, pak jej Diogenes, který si Sexta cení, interpretuje otevřeněji: σκεπτικοὶ (sc. προσηγορευοντο) ἀπὸ τοῦ σκέπτεσθαι δὲ καὶ μήποτε εὕρσκουσιν (DL IX 70). Synonymní názvy σκεπτικοί a ζητητικοί dosvědčují synonymitu obou sloves. Ostatně nedůsledný Sextos to připouští v M VII 316 sám: οὐκ ἔχομεν δὲ γε σύμφωνον κριτήριον, ζητεῖται δὲ οὐκ ἄρα δυνατόν ἐστὶν εὕρεῖν κριτήριον. Řecké slovníky znají oslabený význam εὕρσκω, asi jako my říkáme "nalézá se, je", aniž bychom něco hledali. Sextos však jde dál.

Pro další dokazování je nutno připomenout, že jsem několikrát ukázal, že pozdější Diogenes nečerpal ze staršího Sexta, nýbrž že měli oba pro skeptické učení aspoň zčásti stejné prameny, které Sextos vytrvale stylisticky obměňoval, kdežto Diogenes je opisoval. Proto jsou ojedinělé doslovné shody obou náhodné, nesvědčí o přímé závislosti, protože v takových větách nemá Sextos nic typicky sextovského.

Charakteristické pro Sexta je, že cenných konkrétních 10 tropů Ainesidemových využívá v dalším málo a vynikajících 8 aitiologických tropů, rovněž Ainesidemových, nevyužívá téměř vůbec. Zato zásobuje čtenáře výběrem z pěti formálních tropů Agrippových - jméno známe jen z Diogena - a pomocí nich vyvrací velmi často veškeré dogmatické učení, cf. PH I 169: πᾶν τὸ ζητούμενον εἰς τούτους ἀνάγειν τοὺς τρόπους ἐνδέχεται.

Po tomto úvodě přistupuji k nejužšímu výběru dokladů,

vhodných pro důkaz, jak u Sexta klesá hodnota εύρισκω. Velmi názorná je tato paralela:

PH II 46 ἀκατάληπτον εύ- M VII 335 ἔστι τὸ ἐν φιλοσοφίᾳ
ρίσκεται τὸ κριτήριον κριτήριον ἀνεύρετον

O circulus vitiosus, jeden z pěti tropů, se opírá tato paralela:

PH II 183 ὁ δὲ ἀλλήλων εύ- M VIII 379 εἰς τὸν δι' ἀλλήλων
ρίσκεται τρόπος τρόπον ἐμπέπτωκεν

Jak vidět, jsou v obou případech náhrady za εύρισκω nekompromisní. Další příklady jsou PH II 68, 92, 114 atd.

Vedle pěti tropů - a dvou, o něž nám zde nejde, - používá Sextos i obecně negativních formulací, jimiž popírá poznatelnost základních pojmů: PH II 171 ἀνύπαρκτον ... εύρήσομεν τὴν ἀπόδειξιν. Další příklady jsou PH II 110, 126 atd.; PH III 130 τὸ κενὸν ἀνυπόστατον εύρίσκεται. Totéž říká Sextos PH III 134 o prostoru. M VIII 381 ἡ ἐπινοία εύρίσκεται ἀδύνατος. M X 122 ἄπορος ὁ περὶ τῆς κινήσεως εύρεθήσεται λόγος.

Absolutnímu popření pravdy holduje Sextos M VII 26: οὔτε ἐν τοῖς προφανέσιν οὔτε ἐν τοῖς συνεσκιασμένοις εύρίσκεται τι ἀληθές.

Hledám-li ve svém rukopisném Indexu k Diogenovi heslo εύρισκω, nalézám tato čísla: ze šedesáti dokladů je 59 kladných, jde o skutečné vynalezení nebo nalezení. Oblíbené je u něho konstatování typu (θαλῆς) πρῶτος ... εύρε (I 24); z řady dalších dokladů o vynálezcích uvádím aspoň I 105, II 1, IV 3, V 17, VIII 11. Vedle toho se chlubí Diogenes - pravěm - sám, že něco zjistil, na př. I 112 ἐγὼ δὲ καὶ ἄλλην εύρον ἐπιστολήν. Podobně II 59, V 51, VIII 53.

Sextos nenašel na osmi stech stranách příležitost ani k jedné, ani k druhé variantě. Když ve svém posledním spise zopakoval, že nelze ve filozofii najít pravdu, přidal k tomu tutéž skepsi o vědách encyklopedických, přesněji řečeno. vvrátil v M I-VI názory arithmetiků, geometrů atd.: M I 6 (οἱ ἀπὸ Πύρρωνος) ζητοῦντες καὶ τὸ ἐνταῦθα (tj. ve vědách) μαθεῖν ἀληθές, τὰς δὲ ἴσας εύρόντες ἀπορίας, οὐκ ἀπεκρύβαντο.

Zde máme celou absurdnost Sextova skepticismu v kostce, jeden z důsledků se projevil v jazykovém nihilismu.

Jediný anomální doklad v Diogenovi je ve skeptickém oddíle IX 78 a zní takto: πάντα πᾶσι συμβάλλεται καὶ συγκρινόμενα πολλὴν ἀνωμαλίαν καὶ ταραχὴν ἔχοντα εὐρίσκεται, καθά φησιν Αἰνεσίδημος ἐν τῇ ...ὑποτυπώσει. Tím se, jak se obávám, rozšiřuje negativní užívání εὐρίσκω zpět až na Ainesidema, který jinak převyšuje Sexta, ale který přece jen opustil platónskou Akademii, i když tehdy dogmatickou. A logický čtenář se zeptá, jak je tomu u Diogena se slovesem ζητῶ. Nejinak.

Z 35 dokladů, z nichž několik není úplně jasných, mají jen tři jasně skeptický smysl, a to opět jen v oddíle o skeptici: IX 88 (řeč je o jednom z pěti tropů Agrippových) ὁ εἰς ἄπειρον ἐκβάλλων (sc. τρόπος) οὐκ ἔῤ βεβαιοῦσθαι τὸ ζητούμενον. IX 89 jedná o circulu vitioso: ὁ δὲ δι' ἀλλήλων τρόπος συνίσταται, ὅταν τὸ ἀφεῖλον τοῦ ζητουμένου πράγματος εἶναι βεβαιωτικὸν χρεῖαν ἔχη τῆς ἐκ τοῦ ζητουμένου πίστεως. Tato věta se doslovně opakuje v Sextovi PH I 169. Shoda je náhodná, protože ostatní 4 tropy se u Diogena liší podstatně od formulací Sextových. IX 91 πῶς ἀν' οὖν καταλαμβάνοιτο τὰ ἄδηλα, τῆς ἀποδείξεως ἀγνοουμένης; ζητεῖται δ' οὐκ εἰ φαίνεται τοιαῦτα, ἀλλ' εἰ καθ' ὑπόστασιν οὕτως ἔχει. O skeptických klisé svědčí formální paralela v Sextovi PH I 22: περὶ μὲν τοῦ φαίνεσθαι τοῖον ἢ τοῖον τὸ ὑποκείμενον οὐδεὶς ἴσως ἀμφισβητήσει, περὶ δὲ τοῦ εἰ τοιοῦτον ἔστιν ὁποῖον φαίνεται ζητεῖται.

Diogenes, v mezích svých schopností a podle kvality pramenů, je pro nás i zde autentický, tj. odhaluje - mimovolně, v citátu - zneužívání slov u skeptiků. Sextos sice přijal, podle svědectví Diogenova, starší skeptické podněty, ale na rozdíl od dobré řecké tradice devalvoval k nepoznání dvě nám stále drahá slova.

Škoda, že nemáme od Sexta zachováno nic z jeho vlastního oboru, lékaři bývají skeptičtí a přitom dobře léčí.

Poznámka autora:

Pozorný čtenář postřehl, že všechny tvary εὐρῶα s oslabeným významem jsou - pochopitelně - v pasivu, stejně jako tomu bylo u oslabeného významu νοῦ v jednom mém starším článku.

Zusammenfassung Εὐρῶα bei Sextos Empeirikos

Der Deutsch lesende Philologe findet im tschechischen Text alles Wesentliche, d.h. die griechischen Zitate. Schon früher habe ich gezeigt, dass ζῆτῶ in Sextos häufig mit διαφωνῶ, ἀμφισβῆτῶ identisch ist. Damit ist die enge Verbundenheit zwischen ζῆτῶ und εὐρῶα vernichtet. Ganz logisch erscheint daher auch die Bedeutung des vereinsamten εὐρῶα sehr geschwächt und geändert, wie aus den Sextos-Beispielen erhellt. Der Vergleich mit Diogenes ist verblüffend: von den 60 Belegen von εὐρῶα ist nur einer anomal, und zwar im Skeptikerabschnitt (IX 78); von den 35 Belegen von ζῆτῶ sind 3 anomal, wieder alle im skeptischen Abschnitt (IX 88, 89, 91). Da diese Beispiele in Diogenes in Form von Zitaten aus Ainesidemos und Agrippa erscheinen, muss man die Anfänge von Devaluation der beiden Zeitwörter in die Zeit vor Sextos verlegen.

ANIMULA VAGULA BLANDULA
Příspěvek k interpretaci básně
Jan Janoušek (Praha)

Animula vagula blandula
hospes comesque corporis
quae nunc abibis in loca
pallidula rigida nudula
nec ut soles dabis oculos.^{1/}

Okolo drobné básně připisované císaři Hadriánovi vznikl začátkem tohoto století vleklý spor. Že ani těm, kdo rukopisně tuto hříčku tradovali, nebylo vše tak docela jasné, ukazuje existence dvojího rukopisného podání pro třetí verš: obecně přijímané znění rukopisu P (Palatinus 899) *que nunc abibis in loca* a varianta rukopisu E *quo nunc abibis in loco*. Syntaktická struktura básně se svou mnohoznačností stále brání definitivní interpretaci. Jádro problému leží v tom, zda se vztažené zájmeno *quae* ze třetího verše vztahuje k substantivu *animula* či k substantivu *loca* a v souvislosti s tím, ke kterému z obou substantiv přiřadit adjektiva čtvrtého verše jako atribut.

Až do tohoto století byl obecně uznáván výklad, že *quae* funguje jako tázací zájmeno ve vztahu k subst. *loca* a zmíněná adjektiva náleží k subst. *animula*. Situaci zkomplikoval Th. Birt,^{2/} který vztáhl zájmeno *quae* k *animula* a adjektiva spojil s *loca*. Potom následovalo několik pokusů o jakési kompromisní řešení, které spočívalo v tom, že dle odhadu se některá z adjektiv připsala subst. *animula* jiná subst. *loca* v zájmu zachování syntaktické rovnováhy.^{3/}

Další cesta k vyjasnění syntaktického členění básně vedla přes konjektury v textu. Z nich dvě nejzávažnější navrhl na základě znění Ě. E. Hohl: 1) *quo ... in locos* (ve smyslu *quo locorum*)^{4/} a 2) *quos ... in locos*.^{5/} K první konjektuře se v nedávné době připojil i P. Steinmetz.^{6/} Své rozhodnutí odůvodňuje tím, že tato úprava při poměrně nepatrném zásahu spl-

ňuje požadavky lectio difficilior, dává dobré předpoklady k vysvětlení vzniku obou rukopisných variant a zároveň dovršuje v básni pevnou strukturu paralelních rýmů (1 a 4, 3 a 5). Opravený text pak vypadá takto:

Animula vagula blandula
hospes comesque corporis
quo nunc abibis in locos
pallidula rigida nudula
nec ut soles dabis iocos.

K provedení konjektury navržené Hohlem nevidím tak pádné důvody jako Steinmetz. Domnívám se, že variantu I quo ... in loco lze vcelku snadno vysvětlit jako koruptelu, jež vznikla chybným čtením quae v rukopisu psaného jako que a tvar loco jako asimilaci k takto mylně vzniklému quo. Co se týče syntaktického členění básně, původní výklad spojující quae s loca je přesvědčivější, zbývá jen doplnit, že celý výraz lze chápat nejen jako otázku "kam", ale spíše kvalitativně "do jakých míst". Adjektiva čtvrtého verše pak rozvíjejí primárně subst. animula.

Úmyslně užívám rozlišujícího výrazu primárně, protože mám dojem, že u lyrických hříček tohoto typu hraje důležitou roli syntaktické a sémantické přesahy, které ještě stupňují lyrický náboj básně, významovou polyvalentností vytvářejí jemné předivo simultánních asociací a jsou nositeli právě onoho nevyslovitelného, co zůstává jako nědobytná tvrz poezie po všech útocích racionálních rozborů. V jistém smyslu lze tedy tvrdit, že báseň rozehrává určitý paralelismus mezi animula ... pallidula rigida nudula a loca pallidula rigida nudula. Podnětem k rozdílným interpretacím bylo totiž právě to, že v podstatě je možné trojici těchto adjektiv připojit ke každému z obou substantiv, aniž bychom se dopouštěli nějaké násilnosti. Chápeme-li připojení adjektiv jako simultánní k oběma, pak se navíc vytváří napětí v samotném významu adjektiv jako oscilace mezi základním významem a jeho dílčími nuancemi. Mním tím to, že pallidula vztaženo k duši může zna-

ménat bledoučká, ve vztahu k místům mráкотná, rigida v stejném smyslu ztuhlá, tuhá i strohá, přísná, nudula nahá i holá, nehostinná.

Proti konjektuře mluví dále i právě to, co Steinmetz považuje za její přednost: důsledné provedení rýmu. Tyto drobné lyrické básně si sice ve své formě pohrávají i s prvky rýmu, ale nikdy néstavějí jeho schéma důsledně. I to přispívá k sugesci básně načrtnuté v okamžiku bez vážnějších aspirací. Toto hledisko podporuje i další doklad z příležitostné Hadriánovy lyriky, básnická odpověď na Florovu invektivu:

Ego nolo Florus esse,
ambulare per tabernas
latitare per popinas
culices pati rotundos.^{8/}

Přísné veršové schéma, do něhož se básně jakoby rozbíhá, je v závěru narušeno drobným, ale výrazným vybočením. Vytváří se tak strukturní dominanta, která pomáhá vyznít pointě. Nejinak je tomu i v naší básni. Poslední verš nec ut soles dabis iocos je v podstatě překvapivým vyústěním metafyzické úvahy. To je naznačeno i vybočením z rýmového schématu, jež by svou poměrnou monotónností na malém prostoru značně oslabilo celkový dojem z básně.

Je to skutečně ona umělecky ukázněná neukázněnost, která nás znovu a znovu fascinuje na této poetické hříčce. Vážnost a úsměv, moudrý nadhled i tušení propasti, hra se slovíčky i závažné lidské poselství, to jsou prvky, z nichž se skládá neopakovatelná atmosféra básně.

Poznámky

1/ HA Hadrianus 25,9.

2/ Th. Birt, Römische Charakterk ö pfe, Leipzig 1913, str. 309 nn.

- 3/ Podrobnější literaturu i jednotlivé fáze sporu viz P. Steinmetz, Untersuchungen zur Römischen Literatur des zweiten Jahrhunderts nach Christi Geburt, Wiesbaden 1982, str.300 nn.
- 4/ E. Hohl, Hadrians Abschied vom Leben, NJBf&KLAlt 35, 1915.
- 5/ E. Hohl, Scriptorum Historiae augustae, BT, Leipzig 1927.
- 6/ ibid.
- 7/ ibid., str. 304: "... unter dem Blickwinkel der Textkritik der Konjekturen von E. Hohl quo ... in locos der höchste Wahrscheinlichkeitsgrad zukommt. Der Eingriff ist winzig, er erschliesst eine lectio difficilior, sie lässt die am wenigsten gezwungen erscheinende Erklärung der beiden Varianten zu, sie kann sich darauf stützen, dass Hyparchetypus E bei all seinen Schwächen nicht gerade selten authentischen oder Reste des authentischen Textes bewahrt hat."
- 8/ HA Hadrianus 16,4.

Zusammenfassung

Animula vagula blandula

Ein Beitrag zur Interpretation des Gedichtes

In der Diskussion über die syntaktische Gliederung des Gedichtes von Kaiser Hadrian vertritt der Verfasser der vorliegenden Studie die Meinung, dass das Pronomen relativum des 3. Verses mit dem Substantivum loca zu verbinden ist. Die Adjektiva des 4. Verses beziehen sich primär auf das Substantivum animula, sekundär aber auch auf das Substantivum loca. Es gehört gerade zur Eigenart dieser poetischen Kleinigkeit in einer scheinbar schlichten Form die semantische Polyvalenz einzuschliessen. Hohls Konjekturen des 3. Verses quo ... in locos wird aus syntaktischen und prosodischen Gründen abgelehnt.

Literatura k otázce individuality jedince v římské společnosti zahrnuje dnes i protikladné názory na objevení individua v antice.^{1/} Většina autorů se snažila udělat si představu o antické společnosti a jednotlivcích v ní na základě římské literatury, hlavně pak na základě děl Cicerona a Horatia, kteří jsou nám svými osobními výpověďmi nejlépe známi.^{2/}

Jinak postupoval G. Alföldy. Ve své studii, přednesené 1.12.1979 a publikované 1980 v Heidelbergu,^{3/} si dal za úkol zodpovědět otázku, jak se odrážejí vlastnosti jedince v římské společnosti císařské doby v nápisech a jak a podle čeho byl tedy jedinec ve společnosti oceňován. Prozkoumal spoustu římských náhrobních a čestných nápisů, které skýtají nepřeborné množství údajů a odrážejí navíc nejen názory vládnoucí aristokracie, nýbrž i širších vrstev obyvatelstva, a kvůli srovnání nahlédl i do řeckých oblastí a literárních, hlavně biografických pramenů.

Alföldy se zaměřil na pojmy, které různým způsobem odrážejí "raritu" toho či onoho jednotlivce. V nápisech tohoto druhu ovšem bývají zdůrazněny dobré, ba víc než dobré, vlastnosti, které právě dotyčnou osobu charakterizovaly. Zda odpovídaly pravdě, je už jiná otázka. Podle mého názoru to bylo svým způsobem kliše, něco jako předtištěný text, do nějž se vsazovala jen jiná jména. A pak - de mortuis nil nisi bene!^{4/}

Na str. 11 ohraničuje Alföldy rozsah své práce na následující otázky: "Welche Verhaltensweisen und Taten wurden von der Gesellschaft des Römischen Reiches wirklich als individuell betrachtet, worin wurde ihre Individualität erblickt, und welche Bedeutung wurde derartigen Verhaltensweisen und Handlungen zugewiesen?"

Měřítkem, podle něhož byl v římské společnosti oceňován jedinec, jsou např. superlativy nebo elativy, dokonce superlativy utvořené z elativů (carissimissimissimis - CIL XIV

3441), někdy zdůrazněné ještě výrazy vere, plus quam apod. Jindy jsou zmíněné osoby charakterizovány jako (super omnes) incomparabilis (nebo opět v superlativu), inimitabilis exempli atd., které dávají najevo nepředstížitelnost v určité čtlosti. Také slovo rarus, které vyjadřuje už samo o sobě cosi ojedinělého, se vyskytuje (i v superlativu) často v nápisech obojího typu. Jedinečnost určitých čtlostí bývá pak v nápisech vyjádřena slovy singularis a unicus. Ne tedy osoba sama, ale její čtlosti a výkony jsou jedinečné. Jedinečnost římských čtlostí byla podtrhována buď tím, že byla postavena do protikladu k ostatním lidem předešlých věků (super omnes retro apod.) nebo dokonce tím, že byla prostě vyloučena z jakékoli konkurence, že byla nesrovnatelná - incomparabilis. V charakteristice jedinců můžeme vidět stoupající tendenci od ojedinělého a exemplárního přes jedinečné a nepřekonatelné (nepředstížitelné) k nesrovnatelnému plnění zákonů římské morálky. Mos maiorum^{5/} vytvářel normy jednání římských občanů a zavazoval celou společnost. Jiný způsob, jak vyjadřovali Římané jedinečnost určité osoby, byla jeho priorita ve vykonání určitých činů či vlastností (primus, solus omnium). Alföldyho slovník charakteristik jedince v římské císařské společnosti platí obzvláště pro druhou polovinu 2. - 4. st. n.l., tedy pro období první velké krize impéria.

Zákony kolektivní morálky, jak je uchovávala tradice, je možno sledovat i na pompejských volebních programmatech, z nichž drtivá většina pochází z doby těsně před r. 79 n.l., a jež obsahují také poměrně širokou paletu charakteristik. Kandidáti na veřejné úřady v obci ztělesňují podle těchto nápisů většinu z kolektivně uznávaných virtutes.^{6/} Jejich vitia se opomíjejí mlčky. Seneka^{7/} se o uchazečích vyjádřil slovy: Omnes candidatos viros bonos dicimus.

Konkrétní vlastnosti, které byly kandidátovi k dobru a které by naznačovaly jeho speciální schopnosti (panem bonum fert - CIL IV 429; hic aerarium conservabit - CIL IV 3702) a odborné kompetence zajímaly voliče jen výjimečně. Téměř vše-

chny atributy hodnotí jen morální kvality navrhovaného uchazeče. Obvykle tu čteme tak stereotypní adjektiva, že mohla být beze všeho zkrácena na pouhá začáteční písmena, jako vir (civis, iuvenis, adulescens, collega) bonus, probus, dignus nebo, přestože nezkráceny, typické vlastnosti jako verecundus, innocens; řidčeji v elativu, který ovšem může znamenat jen hyperbolické hodnocení: optimus, verecundissimus, dignissimus, probissimus, sanctissimus nebo méně často atributy jako egregius, non avidus, frugi, integer, utilis, benemerens, innocuae aetatis. Další rozvedení kandidátových dobrých vlastností je už téměř výjimkou a i tehdy ohráží individualitu, jedinečnost navrhované osoby jen v rámci všeobecně platných morálních zákonů. (Multis fecit benigne - CIL IV 7187; aedilem bonum et munerarium magnum - CIL IV 4999; defensorem coloniae - CIL IV 768, defensorem /coloniae/ - CIL IV 1032.) Poslední atribut přidělili voliči M. Epidiovi Sabinovi a vztahuje se podle vysvětlení M. Della Corte^{8/} na právníka, který pravděpodobně předložil záležitost, týkající se uzurpace obecních pozemků pompejskými soukromíky, císařskému dvoru. Císař Vespasián pověřil vojenského tribuna T. Suedia Clementa (srov. CIL X 1018), aby spory mezi pompejskou obcí a jejími podnikavými soukromíky urovnal. Protože se pravděpodobně M. Epidius Sabinus zasloužil o to, že tyto pozemky byly navráceny obci, byl oslavován jako obhájce kolonie.

Ne vždy ovšem známe nebo můžeme rekonstruovat okolnosti, pro které dotyčný kandidát dostal ten či onen přídomek, jakýsi "posudek". A i v těchto konkrétních případech sáhli někdy voliči po již literárně ztvárněné charakteristice (Si qua verecunde viventi gloria danda est, huic iuveni debet gloria digna dari - CIL IV 7201 - srov. Catullus 76), někdy však i sami tvořili: quorum innocentiam probastis (CIL IV 597), omni bono meritum iuvenem (CIL IV 706), ob merita eius et probitatem dignum rei publicae (CIL IV 768), hoc pudor ingenuus postulat et pietas (CIL IV 7065, 7066, graffiti), Si pudor in vita quicquam prodesse, putatur Lucretius hic Fronto dig-

nus honore bono est (= aeditate, srov. 6613, 6625, CIL IV 6626).

Pro tyto ctnosti byli tedy kandidáti navrhováni pro významné obecní úřady.

Alföldyho závěry o římském jedinci, které shrnuje na str. 38 své práce, že totiž individualita nebyla měřena primárně podle osobních schopností, zájmů, ambicí, ani podle jedinečnosti a neopakovatelnosti jedince, ale podle jeho vztahu ke kolektivní morálce Říma, ke kánonu ctí římské tradice, potvrzují tedy i pompejské volební nápisy. Tyto epigrafické dokumenty nám sice poskytují jiný, podstatně chudší slovník,^{9/} ale s tímž obsahem, v jehož smyslu byl římský jedinec disciplinovanou částí celku bez možnosti vyvíjet se individuálně mimo rámec daný etickou představou kolektivu.

Poznámky

- 1/ Např. M. Meslin, *L'homme romain dès origines au 1er siècle de notre ère. Essai d'anthropologie*. Paris 1978, str. 218n. se domnívá, že římský člověk byl osobností. V některých dílech je vyjádřen názor, že teprve křesťanství se dopracovalo k odhalení individuality jednotlivce. Viz. např. H. Drexler, *Die Entdeckung des Individuums*, Salzburg 1966.
- 2/ Viz *Römische Wertbegriffe*. Hrsg. von H. Oppermann. Darmstadt 1967, *Wege der Forschung* Bd. 34; C. Koch, *Gottheit und Mensch im Wandel der römischen Staatsform*, v *Das neue Bild der Antike II*, Leipzig 1942, str. 145 nn.; K. Barwick, *Das rednerische Bildungsideal Ciceros*, Berlin 1963, *Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wiss. zu Leipzig. Phil.-hist. Klasse* 54,3 a další.
- 3/ *Die Rolle des Einzelnen in der Gesellschaft des Römischen Kaiserreiches. Erwartungen und Wertmaßstäbe, Sitzungsberichte der Heidelberger Akademie der Wiss. Phil.-hist. Klasse*. Jhg. 1980, Abh. 8.
- 4/ O těch špatných či odsouzeníhodných vlastnostech si můžeme udělat představu ve studii I. Opeltové, která zpracovala jak literární prameny, tak i částečně momentální nápisy (graffiti z Pompejí): *Die lateinischen Schimpfwörter und verwandte sachliche Erscheinungen. Eine Typologie*. Habilitationsschrift. Heidelberg 1965.

- 5/ Viz H. Rech, *Mos maiorum*. Diss. Marburg 1936.
- 6/ Cic. *Planc.* 62 píše: *virtus probitas integritas in candidato, non linguae volubilitas, non ars, non scientia requiri solet.*
- 7/ *Epist.* 3,1.
- 8/ *Case ed' abitanti di Pompei*. Napoli 1965³. Str. 244; *M.Della Corte, Scuole e maestri in Pompei antica*, v: *Studi romani* 7, 1959, str. 631 n.
- 9/ Kromě superlativů nenacházíme zde takové formy individuálních charakteristik, o nichž píše Alföldy. Jedinečnost jednotlivých kandidátů nebývá zdůrazňována jako v náhrobních nebo čestných nápisech (kromě několika málo výmluvnějších programmat, která mají nádech individuálního charakteru), spíše se jen konstatuje, že dotyčný kandidát odpovídá svými ctnostmi představám kolektivní morálky.

Zusammenfassung

Der Einzelne in der römischen Gesellschaft des 1.Jh.u.Z.

Die Verf. setzt sich mit der Frage der Individualität des Einzelnen auseinander, die G. Alföldy /S.Anm.3/ aufgrund der Ehren- und Grabninschriften erörtert hat. Seine Untersuchungen haben gezeigt, dass die römischen Vorstellungen von dem Einzelnen stark durch den *mos maiorum* geprägt sind und dass Individuum durch das diesen Vorstellungen entsprechende Vokabular charakterisiert wird, was besonders für den Zeitraum von der 2. Hälfte des 3.Jh. bis zum 4.Jh.u.Z. nachzuweisen ist.

Die Verf. hat die Gesetze der Kollektivmoral aufgrund der pompejanischen Wahlprogramme, von denen die meisten in die Zeit kurz vor 79 u.Z. zu datieren sind, untersucht. Sie hat festgestellt, dass auch hier die einzelnen Kandidaten nach den allgemein anerkannten virtutes beurteilt werden.

Alföldys Schlussfolgerungen können also durchaus auch schon für das 1.Jh. bestätigt werden. Die Wahlprogramme bie-

ten zwar ein anderes, wesentlich ärmeres Vokabular, aber des-
selben Inhalts.

CONSTANTINOPOLIS - RAVENNA?

(Ad DOC I, p. 269/7.2)

Karel Kurz (Praha)

Numismatická sbírka Národního muzea v Praze obsahuje relativně početný a zvláště v některých úsecích reprezentativní přehled byzantského mincovnictví. Na jedné straně jsou v muzejní kolekci zastoupeny geograficky, popř. chronologicky ohraničené soubory byzantských mincí, které by si v budoucnosti zasloužily monografického zpracování. Konkrétně mám na mysli např. poměrně rozsáhlou skupinu zlatých ražeb Alexia I. Komnena (1081-1118) z někdejší Chaurovy sbírky,^{1/} jejíž detailní popis by pravděpodobně rozšířil naše dosavadní znalosti o I. typu nomismat tohoto císaře.^{2/} Cenné numismatické poznatky lze vytěžit^{3/} i z tématicky zaměřené sbírky Micherovy, která dokumentuje mimo jiné i byzantskou mincovní produkci v severním Černomoří.^{4/} Na straně druhé patří do muzejní kolekce i řada zajímavých byzantských mincí, které však nejsou součástí větších, systematicky vytvořených celků. Přes svou relativní izolovanost, která v živé numismatické sbírce Národního muzea v Praze může ostatně být jen dočasná, by neměly ani tyto ražby uniknout pozornosti širší badatelské veřejnosti. Dnes lze při jejich popisu využít nejnovějšího standardního katalogu byzantských mincí ze sbírky v Dumbarton Oaks, který představuje významný krok k definitivnímu korpusu byzantského mincovnictví.^{5/} Mince, uložená ve sbírce Národního muzea v Praze pod inventárním číslem 23.433, je podle mého soudu vhodná k samostatné publikaci.

Podle celkového dojmu, jímž na nás tato ražba působí,^{6/} ji lze v obecně numismatickém smyslu přiřadit k byzantskému, přesněji raně-byzantskému mincovnímu typu.^{7/} Jde o zlatou minci v podstatě okrouhlého, byť ne zcela pravidelného tvaru, jak je patrné i z jejích rozměrů: \varnothing 17,1/15,5 mm. Hmotnost popisované ražby je 1,48 g. Od vlády Anastasia I. (491-518) do doby Constantina V. (741-775) se pravidelně, potom nepra-

videlně razily i díly zlatého solidu (u byzantských autorů obvykle nomisma), který vážil kolem 4,40 g. Vzácněji se objevuje polovina (semissis) o přibližné hmotnosti 2,25 g a naproti tomu častěji přichází třetina (tremissis) solidu, jejíž hmotnost se pohybovala kolem 1,45 g.^{8/} V našem případě jde tedy o tremissis. Většina vnějších znaků popisované mince - kov, tvar, velikost a hmotnost - je v souladu s jejím celkovým vzhledem, typem. Konkrétní odpověď na otázku "cujus sit imago et superscriptio"^{9/} může ovšem dát jen rozbor základního vnějšího znaku zkoumané ražby - jejího mincovního obrazu a legendy.

Na líci je zobrazen poprsí vpravo, s čelenkou, v krunýři a paludamentu. Pravá polovina mincovního pole je poškozena vrypem, který směřuje šikmo od nosu k poslednímu písmeni v opise a svědčí zřejmě o tom, že jakost mince byla v minulosti zkoušena. V opise čteme zleva doprava: **DMCOSTAN** TINVSPAI. Mincovní obraz včetně legendy je uzavřen vnějším hladkým kruhem.

Na rubu je zobrazen prostý, nerovnoramenný kříž, jehož ramena jsou zakončena příčnými trámci v podobě berly.^{10/} V horní části kříže, v rovině překřížení jeho ramen, je několik různě rozložených vrypů, které snad měly podobnou funkci jako vryp na líci ražby. V opise čteme zleva doprava: **VICTORTIBÉPIAVS**. V dolní úseči je umístěn nápis: CONOB. Mincovní obraz včetně legendy je stejně jako na líci uzavřen vnějším hladkým kruhem.

Lícni opis odpovídá svou formou opisům na aversech byzantských mincí z doby od Anastasia I. do Justiniana II. (685-695; 705-711) a lze jej přepsat takto: D (ominus) M (oster - sic!) CO[N]STAN TINVS P(er)P(etus) AL[G] (ustus).^{11/} Zkratka DN, která předchází jménu císaře, bývá někdy - podobně jako na naší minci - uvedena ve zkomolené podobě **DM**, vzniklé pravděpodobně grafickým omylem rytce.^{12/} - Rubní opis lze přepsat takto: VICTOR(ia) TIBERI AVG(usti). Původně obvyklý opis VICTORIA AVG(usti) modifikoval jako první přidáním svého jména v genitivu Tiberius II. Constantinus (578-582). Na solidech se

jeho jméno obvykle uvádí v pořadí Tib(erius) Constant(inus). Naproti tomu na dílech jeho solidů je jméno panovníka popsaným způsobem rozděleno mezi lícní a rubní opis.^{13/} Podle lícního a rubního opisu je tedy analyzovaná ražba třetinou solidu Tiberia II. Constantina. Ovšem poprsí vyobrazené na líci nelze pokládat za skutečný portrét uvedeného vládce. Jednak se v podstatných rysech podobá "portrétům" Justina II. (565-578) a Mauricia Tiberia (582-602). Jednak "portréty" všech tří nástupců Justiniana I. (527-565) se v podstatných rysech podobají až už jeho konvenčně pojaté hlavě, či jeho skutečnému portrétu.^{14/}

Rozhodnout, kde byla naše mince vyražena, není tak jednoduché, jak by se na první pohled mohlo zdát. Jména mincoven bývají na byzantských ražbách uvedena ve zkrácené podobě v dolní úseči na rubu mincí. Podle toho by popisovaný tremissis vyšel z mincovny v Constantinopoli, neboť v exergu na jeho reversu čteme: CON(stantinopolis)OB. Zkratka OB, která je připojena k označení mincovny, se běžně chápe jako obryzum = "čištěné zlato".^{15/} Ovšem nápis CONOB přichází za Justiniana I., Justina II., Tiberia II. Constantina a dalších byzantských císařů i v exergu zlatých mincí, které byly raženy v Carthagu, Římě a Ravenně.^{16/} Konkrétně za Tiberia II. Constantina nesou označení CONOB jak třetiny solidu z Constantinopole, tak z Ravenny.^{17/}

Tvary písmen v lícním a rubním opisu byzantských mincí se někdy považují za typické pro určitou mincovnu.^{18/} "δ" z našeho exempláře se objevuje právě za Tiberia II. Constantina. Pokud jde o třetiny solidu, přichází tento tvar na ražbách z Constantinopole, kdežto na známých mincích z Ravenny se udržuje "D". Ovšem "m" z naší ražby se pokládá za typické pro Ravennu, pro mincovnu v Constantinopoli je prý naproti tomu charakteristické "m". "V" z počátku rubního opisu naší mince přichází jen na solidech Tiberia II. Constantina z Constantinopole, popř. odjinud a považuje se za příznačné pro mincovnu v Carthagu. Na třetinách solidu Tiberia II. Constan-

tina je jak v Constantinopoli, tak v Ravenně zatím doložen jen tvar "Ϸ". - Tvarů písmen v lícním a rubním opisu zkoumané mince nelze tedy užít jako identifikačního kritéria, což při obecně známé rozkolísanosti byzantského mincovnictví nikterak nepřekvapuje.^{19/}

Zlaté ražby z Constantinopole a Ravenny se od sebe liší jen stylem a tzv. fabrikou, tj. souhrnem jejich technických vlastností.^{20/} Mince z Ravenny se vyznačují tzv. italskou fabrikou, jsou tenké na způsob brakteátů a jejich obrazy, písmo i okraje jsou provedeny ve výrazném reliéfu.^{21/} Srovnáním našeho exempláře se všemi vyobrazenými třetinami solidu Tiberia II. Constantina lze podle mého soudu dospět k jednoznačnému závěru, že mince NMN 23.433 byla ražena v Constantinopoli.^{22/}

Podrobný popis analyzované ražby prokázal podle mého soudu předně oprávněnost kritérií, z nichž editoři standardních katalogů (Wroth, Tolstoj, Bellinger) vycházeli při identifikaci právě tohoto druhu oběživa. Dále se potvrdilo, že při nedůslednosti byzantského mincovnictví lze i popisem jednotlivých ražeb dospět k novým, byť jen dílčím poznatkům - v našem případě hlavně o tvaru písmen se zřetelem k jejich užívání v různých mincovnách. Zvláště to platí o mincích jako je náš tremissis, který pochází z přechodného období, kdy se za Tiberia II. Constantina objevila v byzantském mincovnictví řada inovací - kromě tvaru některých písmen to byl především kříž jako samostatný typ na reversu, popř. znění rubního opisu apod. Konečně: autoři standardních katalogů sice jasně konstatují, že zlaté ražby v Constantinopoli, Carthagu, Římě a Ravenně byly stejně značeny, ale proč tomu tak bylo - zřejmě pro nedostatek písemných zpráv - již nezkoumají. Jako projev centralizované organizace ražby ve zlatě chápe toto opatření, pokud vím, jen Lafaurie v podnětné stati o solidu Justiniana I. z Carthaga.^{23/} V souvislosti s popisem našeho exempláře lze tudíž důrazně poukázat i na dosavadní, téměř úplnou neznalost organizace mincovnictví v rané byzantské říši.

Zkráceně citovaná literatura

- DOC I = Catalogue of the Byzantine Coins in the Dumbarton Oaks Collection and in the Whittemore Collection. I. Anastasius I to Maurice (491-602). By A.R. Bellinger. Washington, D.C., 1966.
- H. G r o t e: Die Geldlehre. In: Münzstudien IV/2. Leipzig 1865.
- K. K u r z: Byzantinoslavica 32 (1971), 120-122 (DOC I: recenze).
- J. L a f a u r i e: Un solidus inédit de Justinien Ier frappé en Afrique. Revue numismatique 1962, 166-182.
- H. L o n g u e t: Introduction à la Numismatique Byzantine. London 1961.
- SchW = Wörterbuch der Münzkunde. Hrsgb. von F. von Schrötter. Berlin 1970, 2. vyd.
- T. = J. Tolstoj, Monnaies byzantines, (St.-Petersbourg 1912 - 1914).
- W. I, II = W. Wroth, Catalogue of the Imperial Byzantine Coins in the British Museum. I - II. London 1908.
- W e b s t e r's New International Dictionary of the English Language. Springfield (Mass., U.S.A.) 1960, 2. vyd.

Poznámky

- 1/ NMN 20.440 - 20.472.
- 2/ Všech uvedených 33 mincí patří podle W. II, 540 - 541 k I. typu (= zlato) nomisma Alexia I. Komnena.
- 3/ Dokládá to např. speciální výzkum ražeb Chersonu, jemuž se věnoval E. Pochitonov.
- 4/ Př.ž. 73/1960.
- 5/ Srov. k tomu K u r z, 120 (pozn. 2).
- 6/ Fotografie bude pravděpodobně publikována v Numismatických listech.

- 7/ SchW, s.v. Typus, 711 - 712.
- 8/ W. I, LXXIV - LXXV. - L o n g u e t, 8 - 11.
- 9/ G r o t e, 1.
- 10/ Odtud anglicky cross potent - srov. W e b s t e r, 630, 632, 1932. Německý a český ekvivalent (Krückenkreuz, berličkový kříž) jsou terminologicky heraldickými pojmy, a proto jich neužívám.
- 11/ K výkladu zkratek srov. např. W.I, CIV.
- 12/ L o n g u e t, 45.
- 13/ Doklady srov. v DOC I, 266 - 290.
- 14/ W. I, LXXXVIII.
- 15/ W. I, XCIX.
- 16/ Ibidem.
- 17/ Constantinopolis: DOC I, p. 269/7.1-7.4. - Ravenna: DOC I, p. 290/64.1-64.2.
- 18/ K tvarům písmen viz W. I, CV - CVIII.
- 19/ Srov. klasickou zásadu Bellingera z předmluvy k DOC I, XI: "I make the general plea that it is useless to try to give consistent treatment to material fundamentally inconsistent."
- 20/ SchW, s.v. Fabrik, 185.
- 21/ W. I, 124 (pozn. 1).
- 22/ Constantinopolis: W. I, Pl. XIV/2; T. Pl. 33/17-19; DOC I, Pl. LX/7.2. - Ravenna: W. I, Pl. XVI/17; T.Pl. 33/20; DOC I, Pl. LXV/64.1.
- 23/ L a f a u r i e, zde především 173 - 176.

Zusammenfassung
Constantinopolis - Ravenna?
(Ad DOC I, p. 269/7.2)

Einleitend wird in aller Kürze die Sammlung der byzantinischen Münzen im Nationalmuseum zu Prag charakterisiert. Dann folgt die Beschreibung und ausführliche Erklärung eines Tremissis von Tiberios II. Konstantinos (578-582), der in der obgenannten Kollektion unter der Nummer 23.433 aufbewahrt wird. Diese Prägung (vgl. DOC I, S. 269/Nr. 7.2) stammt aus der Münzstätte Constantinopolis. Zu dieser Feststellung kann man allerdings nur nach den stilistischen schon vom W. Wroth definierten Kriterien gelangen.

PÁD A DIATHESE V LATINSKÉ A ŘECKÉ VĚTĚ

Helena Kurzová (Praha)

Oba klasické jazyky se navzájem výrazně liší v sémantice morfologických forem, které vyjadřují základní sémanticko syntaktické kategorie a vztahy jednoduché věty. Akuzativ, základní objektový pád, a příznaková forma slovesného rodu (diatthese), latinské pasívum a řecké mediopasívum, mají rozdílné funkční využití a v souvislosti s tím také rozdílný strukturní význam. To není irelevantní pro pojetí samotných sémanticko syntaktických kategorií a operací, na jejichž vyjádření se příslušné formy podílejí. Jde o to, jak je v latině a v řečtině pojata tranzitivnost^{1/} jako speciální kategorie v rámci objektu a jak je pojata pasivizace jako komplexní morfologicko syntaktická operace modifikující základní konstrukci "subjekt - aktivní sloveso - objekt", jaký je její vztah k verbální diatthesi, jejíž součástí je morfologické pasívum.

V latině je tranzitivnost do značné míry vyznačena přítomností akuzativu v jednoduché větě (mimo akuzativ s infinitivem). Latinský akuzativ má tendenci být omezen na funkci přímého objektu. Akuzativem vyznačená tranzitivnost se zde však nekryje s "pasivizovatelností" akuzativu (tj. jeho převeditelností do pozice subjektu). Platí zde vcelku tento princip: konstrukce "sloveso aktivní formy + akuzativ ve funkci primárního objektu" může být pasivizována, tj. převedena na konstrukci "subjekt + personální pasívum". Určením "aktivní formy" je vyloučena pasivizovatelnost deponencií pojících se s akuzativem. Určením "primárního objektu" je vymezeno chování konstrukcí s dvojím akuzativem (v latině ostatně ve srovnání s řečtinou zcela okrajových) a zároveň i vyloučeno pasívum typu vultur, neboť primárním objektem slovesa volo je infinitiv.

Latina má dále tendenci omezit ostatní prosté pády ve funkci primárního objektu, jak zdůraznil a doložil H. Pinkster ve své studii o latinských pádech.^{2/} Neprávem však odmítá ná-

zor, že užití neakuzativních pádů v akuzativní funkci souvisí s vydělením tranzitivnosti v rámci objektu. Bylo by třeba podrobněji popsat tuto sféru, kde se neuplatnily předložkové pády a kde objektový dativ, ablativ či genitiv slouží vyznačení netranzitivnosti, respektive "slabé tranzitivnosti" vzhledem k silné, akuzativní tranzitivnosti. Pro dativ, který je ve funkci primárního objektu nejfrekventovanější, jsou v tomto směru významné studie E. Marečkové, která poukazuje na možnost převést dativ u bivalentních a trivalentních sloves na společný sémanticko syntaktický základ.^{3/} Vzhledem k ablativu u *carere* a *abundare* atd. lze připomenout, že slovesa významu mám, postrádám jsou typická netranzitivní - slabě tranzitivní slovesa, která v řadě jazyků nepodléhají pasivizaci. Ablativ u *utor*, *fruo* omezuje nepasivizovatelný akuzativ u deponencií.

V řečtině je situace značně odlišná. Pouhý výskyt akuzativu v jednoduché větě není zdaleka tak výrazným signálem tranzitivnosti, jako je tomu u akuzativu latinského. Běžný je v řečtině akuzativ neobjektového typu u intrazitiv (*ἀλλεῖω τοὺς πόδας, διαφέρει γυνὴ ἀνδρὸς τὴν φύσιν*), běžná je vazba dvojího akuzativu. Ze skutečnosti, že má řecký akuzativ širší soubor funkcí (neobjektový akuzativ vztahový, akuzativ ve funkci sekundárního objektu), by se mohl vyvodit závěr, že je tranzitivnost v řečtině pojata slaběji než v latině. V latině se ve funkci přímého objektu v mnohem větší míře uplatňují genitiv a dativ, zejména genitiv tu stojí v přímých protikladech k akuzativu u téhož slovesa (u sloves *λαγῶν, κερῶ, κρατῶ* a j.). Akuzativ je v protikladu k objektovému genitivu a dativu pád vyjadřující silnou tranzitivnost, vymezenou v řečtině sémanticky jako "plná zasaženost". Akuzativ je v řečtině na rozdíl od latinského akuzativu, který je definován syntakticky jako pád přímého objektu, definován sémanticky. Projevuje svůj významový příznak i v opozicích v rámci objektu a dále ve své funkci adverbialní. I když je to v rámci adverbialních určení funkce nepříznamová,

jde o **sémanticky** plné užití pádu, nedeterminované slovesnou rekcí.

Sledovali jsme dosud tranzitivnost v souvislosti s funkcí akuzativu (přímý objekt), tranzitivnost je však vlastností celé slovesné konstrukce a v řečtině je předpokládána sémantická komponenta slovesa, kterou lze označit jako + tranzitivní, silně aktivizována. Sloveso stojí v řeckém textu běžně bez akuzativní formy, bez vnějšího příznaku tranzitivnosti typ **ἐπεὶ δὲ ἰκανὰ (ξύλα) ἦδη ἦν, ἐνῆσαν** Xen.An.5,2,26 - když bylo dříví dostatek, zapálili je. Mediální slovesa s akuzativem, jež mohou být pasivizována, jsou sémanticky tranzitivní **αἰρούμαι** - volím, jsem volen).

Rozdíly mezi latinou a řečtinou v sémantice pasíva a mediopasíva a v pojetí pasivizace jsou ještě výraznější, než je tomu u akuzativu a tranzitivnosti. Připomeňme zde jen základní údaje a problémy. Řecké morfologické pasívum je součástí diathese, jejíž funkcí je signalizovat, že jméno, respektive participant, stojící v pozici subjektu, má ještě jiný vztah k ději než vztah "nositele děje". Lze tuto diathesi definovat jako "introvertní diathesi", vyjadřující procesy a děje zůstávající ve sféře subjektu, který je na ději/procesu vnitřně zainteresován, **jím** vnitřně zasažen. Lze to však také definovat pomocí tzv. "sémantických rolí" participantů: mediopasívum má ve své primární funkční sféře, nespojené se syntaktickou pasivizací, roli Benefactive-Experiencer - osoba, v jejíž prospěch se děj koná/proces probíhá - osoba proces vnímající a prožívající. Také pasívum má v řečtině spíše sémantickou roli blízkou "Experiencer", jde o Patiens-Experiencer, děj vnitřně prožívající a **jím** vnitřně zasažený. I v pasivní funkci je mediopasívum převážně spojeno s personálním subjektem. Je tedy v řečtině výrazný sémantický rozdíl mezi Patiens-Experiencer, subjekt pasíva, a Patiens vyjádřený akuzativem v objektové pozici. V tomto rámci je třeba také posuzovat pasívum u sloves typu **φθονοῦμαι** pojících se s dativem. Řecké mediopasívum je (na rozdíl od latinské formy na -tur) opoziční

k aktivu i v primární funkci nepasivní, i když mimo tzv. nepřímé reflexivum (*παρὰσκευάζομαι*) je to vztah spíše lexikálně derivační, spojený se změnou významu (*αἰποῦμαι* volím).^{4/}

Latinské morfologické pasívum, tj. opoziční užití formy na -tur, má vždy syntaktický efekt, vyjadřuje buď redukci (impersonální pasívum, reflexivum), nebo přeměnu (personální pasívum) v subjekto-objektové konstrukci. Primární funkcí latinského pasíva, společnou pro pasívum personální i impersonální, je odsunutí agentu do pozadí.^{5/} Impersonální pasívum a personální pasívum s nepersonálním subjektem má stejné sémanticko stylistické efekty, založené na funkci odsunutí aktivního personálního subjektu do pozadí. Ilustruje to dobře tento doklad z Plauta, Merc. 775-7: (Cocus): Scio iam quid velis. Nemp' me hinc abire veis. (Lysimachus): Volo inquam. (Cocus): Abibitur. Drachmam dato, (Lysimachus): Dabitur.^{6/} "Odosobněné" vyjádření má proti personálnímu abibo, dabo odstín nejistoty, neochoty aj.

Všechny tři funkce formy na -tur se distribučně v zásadě vylučují: Sloveso intranzitivní tvoří impersonální pasívum, sloveso tranzitivní personální pasívum a sloveso deponentní "lexikalizované medium". Deponencium je sice neopoziční, ale podílí se na strukturním významu formy na -tur. Jeho subjekt je již signalizován jako ne-agens a následkem toho není vystaveno pasivizaci, pojaté v latině právě jako odsunutí agentu.

Ze strukturního významu latinského pasíva, jehož základní složkou je odsunutí agentu do pozadí, lze vyvozovat, že druhá složka morfologicko syntaktické pasivizace, posunutí objektu do pozice subjektu, v latině druhotná, není spojena s tak výrazným sémantickým efektem, pokud jde o vyznačení sémantických rolí, jako je tomu u pasíva řeckého. Lze soudit, že latinské pasívum, jehož širší využití je zdůrazňována jako pro latinu charakteristická, má ve sféře, kdy nejde o "odosobnění", spíše efekty syntaktické (udržení totožnosti subjektu) a textově syntaktické (vyznačení pragmatických rolí). Tato

hypotéza vyslovená na základě strukturního postavení morfolo-
gického pasíva vyžaduje prověření syntaktickým rozborem.

Hierarchie funkcí morfologických forem a vymezení jejich
strukturního významu nebyly centrem pozornosti moderní lin-
gvisťiky. V reakci na "tradiční morfologizující přístup k syn-
taxi" se proklamoval často jako jedině moderní přístup "od
funkce k formě", od sémantických a syntaktických kategorií
k jejich vyjádření. Současné úsilí světové lingvisťiky zalo-
žit popis a výklad jazyka na konfrontaci jazyků různého typu
a struktury ukazuje, že jako univerzální lze považovat jen
velmi obecné sémantické a operační sféry, které jsou pojaty
jako "kontinua", jež jsou v každém jazykovém typu a v každé
jazykové struktuře jinak členěna a "fokusována" - jak jsme
se to zde pokusili naznačit ve sféře tranzitivnost - objekt
a pasivizace - diathese.^{7/} V této souvislosti nabývá otázka
vzájemného vztahu jednotlivých funkcí téže formy (které často
přesahují vymezenou funkční sféru) a otázka strukturního vý-
znamu na aktuálnosti. K řešení této otázky je ovšem třeba vy-
užít rozšířeného pojetí jazykové formy, jak ji moderní lin-
gvisťika přinesla, a přiřazovat intuitivně vydělovaným séman-
tickým funkcím formální koreláty spočívající v konstrukčních,
selektivních (viz výše o distribuci latinské a řecké diathese),
substitučních a jiných strukturních (vystavenost morfolo-
gickým procesům) vlastnostech dané formy. "Strukturní význam"
sám má svůj nesporný formální korelát v strukturní identitě
morfologické formy akuzativu, diathese atd.

Poznámky

- 1/ Tranzitivnost pojatá jako "kontinuum", jemuž se dostává
různého vymezení v jazykových strukturách, je nyní v cen-
tru pozornosti v souvislosti s vystoupením P.J.Hoppera
a S.A.Thompsonové (Language 56,1980,251-299). Srov. Syn-
tax and Semantics 15. Studies in Transitivity. Ed. P.J.
Hopper - S.A.Thompson. New York 1982. V této souvislosti
se také užívá názvu "silná a slabší tranzitivnost".

- 2/ H.Pinkster, Latin Cases and Valency Grammar. Some Problems. Referát přednesený na 2. kolokviu latinské lingvistiky v Aix-en-Provence 28. dubna 1983 (rozmnžený materiál).
- 3/ Vycházím z její kandidátské disertace o latinském dativu z hlediska valenční gramatiky. Srov. E.Marečková - Stolčová, Ein Beitrag zur Charakteristik der Funktionsauslastung der lateinischen Kasus (der Dativ). In: Classica atque Mediaevalia Jaroslao Ludvikovsky oblata. Brno 1975, 91-99.
- 4/ Podrobně rozebírá sémantický vztah media a aktiva v nepasivních opozicích I.A.Perel muter v 7. kapitole práce Obščeeindoevropskij i grečeskij glagol. Leningrad 1977.
- 5/ Touto funkcí pasíva se zabývá D.Tesařová ve své chystané kandidátské práci. Srov. již D.Tesařová, Der Begriff des Agens und das Passiv im Lateinischen, Listy filologické 107, 1984, 5-10.
- 6/ Srov. též příklady citované v této souvislosti A.Schere-rem, Handbuch der lateinischen Syntax. Heidelberg 1975, 59.
- 7/ Soustavně se těmito otázkami zabývá skupina lingvistů v Kolíně nad Rýnem pod vedením H.Seilera. Srov. zejména H.Seiler - Ch.Lehmann (ed.), Apprehension. Das sprachliche Erfassen von Gegenständen. Teil I. Tübingen 1982; H.Seiler - F.J.Stachowiak (ed.), Apprehension. Teil II. Tübingen 1982 a dále Ch.Lehmann, Der Relativsatz. Tübingen 1984.

Zusammenfassung

Kasus und Diathese im lateinischen und griechischen Satze

Beide klassischen Sprachen unterscheiden sich ausgeprägt in der Semantik der morphologischen Formen, die die grundlegenden Kategorien und Beziehungen des einfachen Satzes ausdrücken, des Akkusativs und des Passivs - Mediopassivs. Dies ist nicht irrelevant für die Auffassung der syntaktischen Kategorien und Operationen wie die Transitivität und Passivierung.

Der lateinische Akkusativ wird syntaktisch durch die Tendenz zur Beschränkung auf die Funktion des direkten Objektes bestimmt. Die Transitivität wird hier formell wie folgt

abgegrenzt: die Konstruktion des aktiven Verbs mit dem Akkusativ in der Stellung des primären Objektes kann durch Passivierung in die Konstruktion "Subjekt + passives Verb" übergeführt werden.

Der griechische Akkusativ wird semantisch bestimmt. In der Opposition zum Genitiv oder Dativ im Rahmen des Objektes und in der nichtrektionellen Verwendung als Akkusativ der Beziehung tritt das semantische Merkmal "voll affiziert" zutage. Die Transitivität wird hier stärker semantisch markiert.

In der Passivierung und ihrem Verhältniss zur verbalen Diathese ist der Unterschied zwischen beiden Sprachen noch stärker ausgeprägt. Im Griechischen ist das morphologische Passiv ein Bestandteil der introverten Diathese und signalisiert die Patiens - Rolle des vorwiegend personalen Subjektes, wobei diese Rolle semantisch stark an die primäre Rolle des "Experienter" gebunden und als innerlich nachempfundene Affiziertheit aufgefasst wird. Im Lateinischen stellt die Passivierung eine einzige oppositionelle Bedeutung der -tur - Form dar und ist primär als Unterdrückung des Agens aufgefasst. Diese Funktion ist dem impersonalen wie dem personalen Passiv gemein. Dies erklärt, dass das lateinische Deponenz zum Unterschied vom griechischen Medium nicht passivisiert werden kann: die Rolle des Subjektes wird durch -tur - Endung des Deponens als nichtagentisch markiert und wird deshalb dem Prozess der Unterdrückung des Agens nicht unterzogen.

SEBASTIAN CASTELLIO A JEHO LATINSKÁ BIBLIE

Julie Nováková (Praha)

Sebastian Castellio (jinak Castalio, Chateillon, níže C.; 1515-1563) po vystudování v Lyonu zakotvil ve Švýcarsku. Kalvín jej získal pro reformaci a učinil ho ředitelem nové ženevské koleje. Ale poctivý myslitel nesouhlasil s kalvínským pojetím predestinace, některá biblická místa vykládal jinak a r. 1545 přesídlil do Basileje, kde se stal korektorem Opornova nakladatelství. Tam vydal r. 1551 svůj překlad bible a byl zaň jmenován profesorem řečtiny na tamější univerzitě. Když dal Kalvín r. 1553 upálit španělského antitrinitáře Miguela Serveta, byl C. jediný, kdo proti tomu protestoval. Jeho samého zachránila před upálením, jak soudí Stephan Zweig, jen nemoc a milosrdná smrt.

C-ův životopis vydal Zweig r. 1936 pod názvem Ein Gewissen gegen die Gewalt; do češtiny jej přeložil Valter Feldstein (Z díla sv. 2, Odeon 1970). Vřele ho zhodnotil F. M. Bartoš v stati Učitel Blahoslavův (Knihy a zápas 1948, 121 nn.); Jan Blahoslav strávil totiž 1549/50 několik měsíců v Basileji, ve své Gramatice české nazývá C-a mužem znamenitým (vyd. 1857, s. 238) a několikrát připomíná jeho bibli. Komenský se ve svých větších všenápravných spisech odvolává na jeho drobné traktáty teologicko-morální, v Clamores Eliae z nich cituje celé odstavce. V Poradě (De rerum humanarum emendatione) nacházíme ohlas nejmělejšího C-ova spisu De haereticis (Magdeburg 1554, pod pseudonymem Martinus Bellius). Je to výbor z autorů od církevních otců až po Kalvína, vesměs míst o tom, že s tzv. bludaři se nemá jednat jako se zločinci; svazku je předeslána plamenná předmluva, plná hluboké bolesti nad soudobou interkonfesijní nenávisí a nad pakřestřany, kteří si počínají, jako by Kristus byl Moloch, lačníci po lidských obětech a upalování živých - a totéž čteme (bez udání pramene) v 2. svazku Porady, sl. 758.

O C-ově bibli se Komenský zmiňuje pouze v Clamores 57 b. Plánuje zde spisek JOSIAS REDIVIVUS, určený herojskému vládci,

který by "obnovil čistou boží poctu" jako starozákonní Joziáš; "historiam o Joziášovi" chce napsat "patheticè" a dodává v závorce: "přivezmi bibli Kastellionovu." Hodlal snad napodobit styl tohoto překladu, který je mezi humanistickými biblemi jediný svého druhu? "Je psán", jak praví Blahoslav, "právě latinskě, tak jakž nejvýbornější latiníci mluví a psáti obyčej měli" (l.c.). Je proto patetický? Porovnála jsem tuto bibli s ostatními latinskými, počínajíc Vulgátou (níže V.). Znamenávám zde několik obzvláště nápadných rozdílů, napřed ve vyprávění o Joziášovi v 2 (4) Knize králů, kap. 22 a 23.

Ve V. začíná příběh už zprávou o pohřbu Joziášova otce Amona v kap. 21, 26 Sepelieruntque eum in sepulcro suo ... et regnavit Iosias filius eius pro eo; kap. 22 začíná Octo annorum erat Iosias cum regnare coepisset, triginta et uno anno regnavit in Ierusalem atd. To zachovávají (s malými slohovými obměnami) i C-ovi předchůdci Pagninus 1528, Münster 1535, Stephanus 1545, později B.A. Montanus 1572 a Tremellius 1575-9. Ale C. přiřadil poslední verset kap. 21 ke kap 22, takto: Amone in suo sepulchro ... sepulto, regnum pro eo iniiit Iosias eius filius, anno aetatis suae octavo. Regnavit Hierosolymis atd.

Nahrazení části parataktického souvětí ablativem absolutním je pro C-a typické. Podobně hned ve v. 11, když král zvěděl o hněvu Jehovově, podle V. scidit vestimenta sua et praecepit atd.; i ostatní mají skoro všichni scidit, Tremellius má vyprávěcí Fuit ... ut laceraret, ale C. discerptis suis vestimentis imperavit atd. Převáděl co nejčastěji jednotlivé části věty z prosté časové posloupnosti ve vztah gramatické podřízenosti. Nápadně měnil řeč přímou v nepřímou, popř. ve větu vztažnou nebo účelovou, a to i tam, kde hovoří Jehova, který např. v kap. 23, 27 zatracuje i chrám, domum de qua dixi: Erit nomen meum ibi. Tak V. i všichni jmenovaní (Stephanus končí illic), ale C. říká aedem, in qua domicilium sui nominis destinaverat, repudiare (t. decrevit Iovē, tj. Jehova). Po slovese pohybu nahrazuje indikativ nebo imperativ su-

pinem, např. 22, 12s. posílá Joziáš k věštce; Ite et consulite podle V.; Ite, inquirete Pagninus; Ite et sciscitami Stephanus a Münster; Ite, consulite Tremellius; ale C. imperavit ... ut Iovae oraculum sciscitatum irent. Rád dosazuje gerundivum, ve V. vzácné; participia jsou u něho hojná jako nikde; aktivum podle možnosti nahrazoval klasičtějším pasivem, líbil si v hyperbatech.

Velmi směle si počínal v lexiku. Židovský velekněz, ve V. 22,4 sacerdos magnus (u Tremellia summus), sluje u C. pontifex maximus. V kap. 23,5 aruspices (sic V.), Pagninovi sacerdotes, Münsterovi ministri Baal, u Stephane po hebrejsku camurim, u Tremellia atrati jsou u C. flamines. Židovští starci, ve V. 23, 1 senes, u jiných seniores, se u C. jmenují senatores. Rád pomíjel obrazná biblická rčení, jako ambulare per vias (Domini, patrum atp.); metaforu zachovávají všichni humanisté, ale C. ji nahradil racionálním pojmem 22, 2 omnemque vivendi rationem Davidis ... secutus, t. Iosias. Hospodin mu slíbil 22, 20, že zemře v pokoji, in pace (tak V. i ostatní), ale u C. rebus salvus.

Podobně postupoval v celé bibli. U Joba 26, 5n. se podle V. uvádějí gigantes ... infernus ... perditio, ale u C. Manes, Orcus, Pluto. U Izaiáše 66, 19 je ve V. zmíněna Italia, humanisté jí ponechali biblický název Thubal nebo Tubal, ale u C. je to Hesperia. Biblická prophetia v 2. listě Petrově 1, 20 je pro C. fatidicum scriptum. Metafora cor, běžná i v Novém zákoně Bezově, bývá u C. upřesňována jako mens nebo animus, viz Přísl. 4, 23; 1 Jan 3,20 aj. Ustálené syntagma filius hominis zachoval C. v celém NZ, ale filii hominum v Přísl. 8, 31 jsou u něho hominum genus; filius gehennae (tak i Erasmus NZ) u Matouše 23, 15 je u něho gehenna dignus; filius perditionis v 2. listě Thessalským 2, 3 homo perditus (tak už Stephanus - frasis Francouzům bližší?). Silně je u C. změněn větný rytmus, nevyjímajíc poetické Žalmy, v nichž bývá verset vytvářen dvěma souznačnými větami; podobně např. v Přísl. 3, 17 praví V. o božích cestách Viae eius viae amoenae, et omnes semitae

eius pacatae, ale C. eius viae semitaeque omnes amoenae sunt atque pacatae. Místy je tento překlad interpretačně podnětný, poněkud asi zapůsobil i na Tremellia; ale celkem dlužno říci, že klasický filolog v C-ovi zvítězil nad biblistou, popř. nad básníkem, byl-li v něm jaký.

Jak se dočítáme u Blahoslava, u mnohých nebyl tento překlad oblíben; učenci sice C-ovu latinu velmi chválili, ale raději užívali obecného výkladu (totiž V., l.c.). Vlastní Blahoslavovo stanovisko vysvětí z jeho stylistických norem: odmítá odklon od hebraismů už vžitých, v nichž je prý "jakás líbost", obhajuje biblické genitivy jako "syn zatracení" i phraseis jako "ptactvo nebeské", které měnit v "ptáky povětrné" je prý daremné mudrování (s. 237n.). Patrně proň C. byl znamenitý díky svému charakteru (i znalosti latiny), sotva díky své bibli. Podobné bylo podle všeho i stanovisko Komenského, který byl mnohdy básníkem v próze a v bibli mj. ctíl nadmíru patinu starobylosti. V jeho biblických citátech i v jeho zkrácené latinské bibli (Introductorium in Biblia sacra 1658) jsem nějaký nepochybný ohlas C-ova překladu zatím nenašla. A hrubší slovosledné inverze, jako je ona v naší první ukázce z C-a, příkře odsuzoval (Clamores 191a sub 2; je vedlejší, že v tomto př. jmenuje Tremellia). C-ův styl ve svém Novém Joziášovi asi napodobovat nechtěl. Co tedy našel v jeho bibli patetického?

Byla to Dedikace anglickému králi Edvardovi VI. (1547-1553), který nastoupil na trůn ještě jako dítě (podobně jako biblický Joziáš), ale vlivem svých pokrokových rádců uzákonil r. 1549 v Anglii reformaci. Věnování vychází z víry v brzký lepší věk lidstva, který je nutno připravovat vzájemnou tolerancí mezi křesťany. A zde, i při vši konvenční zdvořilosti ke královskému dítěti, hovoří C. tak plamenně a dramaticky, jako v předmluvě své antologie De haereticis. To je tedy ten patos, který chtěl Komenský napodobit ve své nikdy nenapsané knížce o novodobém Joziášovi.

Argumentum
Sebastianus Castellio ipsiusque Biblia Latina

Comenius paraenesin IOSIAS REDIVIVUS inscribendam "patheticè" scripturus Castellionis Biblia sequi voluit (Clamores. Eliae 57b). At haec Latinitate qua potuerunt Ciceroniana erant translata, quam noster in suis allegationibus compendioque biblico qua potuit vitabat, archaismorum troporumque Hebraicorum amator. Unde concludendum, Comenium haud Castellionis stilum, sed huius Bibliorum Dedicacionem imitari voluisse, qua conscientiarum libertas pathetice defenditur.

VYNIKAJÚCEMU PÁNOVI,
ŠIMONovi JESENSKÉMU
VALERIÁN MÁDER

Preložil Miloslav Okál (Bratislava)

- Kráčajúc za rána po brehu Váhu kamenistého,
krenkoval som sa stále, nepokoj zmietať mi hruď.
Potom, keď som už prechádzal cez vody rýchleho Váhu,
tam, kde sa rozchádzajú čapáše do rôznych miest,
5 videl som celkom zblízka zelené sady a ony
ovplyvnili mi myseľ, myšlienkam dali mi smer.
Len čo som vlastným zrakom tie záhrady uzrel, hneď som si
mlčky pre seba riekol záplavu takýchto slov:
"Vo všetkých týchto sadoch je nemožné uvidieť niečo,
10 čo by neprinášalo niekedy lahodný plod.
Ešte aj vrby, tie vrby, čo toľko prúťikov majú
všade, no vyhánajú prúťiky nové zas von.
Všetky ovocné stromy sa lesknú bielymi kvetmi,
sladkosti tisícere poskytnú neskôr ten kvet.
15 Čo vravieť o černiciach a o krásnych voňavých púčkoch,
z ktorých si pestré vence uvije panenský zbor?
Ako sa ľalia, súperka ich s jej červeným kvetom
leskne a ako sa leskne fialka cez teplú jar!
Zelená ruta odháňa hadov s otravou v zuboch,
20 yzop sa zo zeme teší, ak si ho namočil prv.
Cypriška kvitne; je podľa Cyprenky nazvaná takto
možno preto, že matka Amora rada ju má.
Všetky, keď príde im čas, nám dajú lahodné plody,
opadajúce lístie pokryje dokola zem.
25 Jedine ja, hoci zdravý a práve v junáckych rokoch,
nemôžem svojej vlasti činnosťou osožný byť.
Vždycky, keď za štúdií som myslel na túto službu,
zakaždým v štúdiu väčšiu pilnosť som osvedčiť chcel.
Často som musel znášať i hlad i pačivú žizeň,
30 často som so zúfalstvom sledoval neľahký cieľ.

Væ svojich ústach som neraz mával aj koreničky horké,
 mne však, ako sa vraví, sladkými robil ich cieľ.
 Tento túžobný cieľ však nemôžem dosiahnuť ináč,
 ako ak našu školu pozdvihnem do vyšších sfér.
 35 Lebo veď nepoznám čakan a neviem s motykou kopať,
 úlohou mojou bolo študovať hviezdy, nie rýľ.
 Šiel som do cudzích krajov sa učiť vznešené vedy,
 doma sa možno málo naučiť, v cudzine viac.
 Už som sa vrátil, no nemôžem odovzdať výsledky svojej
 40 práce mladíkom, ktorým Trenčín je rodná ich zem.
 Ty si vždýcky bol žičlivým patrónom, vždy si mi žičil,
 preto aj teraz mojich starostí ujať sa ráč!
 Ty si mi otvoril bránu k umeniu učených mužov,
 ty si ma povzbudzoval na ceste do chrámu Múz.
 45 Ty si ma výrečnou rečou nabádal vydať sa do škôl,
 ale aj na dlhé cesty ty si mi peniaze dal.
 Za mojich chlapčenských rokov si bol mi priaznivcom skve-
 lým
 ráč sa ma, prosím ťa, ujať, teraz, keď junákom som.
 Prosím ťa predsa o takú pomoc vo veci mojej,
 50 ktorá by nemohla iným nijako na škodu byť.
 Nechcem nijakú výhodu na škodu iného získať,
 kresťanská láska mi bráni voľačo takého chcieť.
 Ale ak môžeš a možno to počestným spôsobom spraviť,
 pomôž mi, vrúcne ťa prosím, vznešený učený muž!
 55 Významní predáci naši a celý trenčiansky senát
 ctia si ťa, akoby samým nebeským Foibom si bol.
 Naďaný rozumom božským sa podobáš tomuto bohu,
 ty si rovnako schopný, rovnaký úsudok máš.
 Milá a obdivuhodná je výrečnosť jazyka tvojho,
 60 dokážeš lahodným hlasom starého Nestora zmôcť.
 Čokoľvek schváliš svojím úsudkom múdrym a čestným,
 všetko to občania naši prijmú si za svoju vec.
 Preto tiež môžeš, učený muž, aj ostatným ľuďom
 vyzdvihnúť moju službu, štúdijný výsledok môj.

65 Hoci som túžil navštíviť ešte aj nemecké zeme,
kvôli vzdelaným mužom - sám som ním doteraz nie -
bráni mi v tom však prekliata chudoba rodičov mojich,
na dlhé cesty sa vydať bez groší nemôže nik.
70 Hosťovi patrí sa mať aj peniazmi nabitý mešec,
ak ti chýbajú tieto, zadarmo nedá sa nič.
Preto chcel by som zostať doma a vzdelávať mládež,
učiť ju, útlým chlapcom oddávať všetko, čo viem.
Cieľ ten však bez tvojej pomoci dosiahnuť nie mi je možné,
preto ťa o radu prosím, učený mecenáš môj.
Nech sa ti v živote všetko šťastne a úspešne darí,
nech sa ti za tvoje cnosti dostáva patričná česť!
Nech si ťa vážia najvyšší ľudia a občania naši,
ktorí ti želajú všetci dlhizný života vek.

AXONES A KYRBEIS
Pavel Oliva (Praha)

πρὸς τοῦ Σόλωνος καὶ Δρακόντος, οἷσι νῦν
φρῶγουσιν ἤδη τὰς κήρυς τοῖς κύρβεσιν.

já vyzývám kyrby Solóna a Drakonta,
jež slouží teď jen při pražení ječmene.

Toto dvojverší, jehož český překlad jsem uvedl ve své monografii o Solónovi,^{1/} cituje Plútarchos (Sol. 25,1) z díla Kratínova. Plútarchos sám se tu vyjadřuje jen neurčitě εἴρηκε (πov), je však možné, že citát (fr. 474 Kock) pochází z Kratínovy komedie Zákony.^{2/}

O kyrbech, na nichž byly zaznamenány athénské zákony, máme celou řadu antických svědectví. Je zajímavé, že v údajích pocházejících z klasického období a z doby raného helénismu, jsou Solónovy zákony mnohem častěji označovány jako kyrbeis než jako axones.^{3/} Felix Jacoby dokonce vyslovil domněnku, že ve starší době se epigrafická památka se záznamem Solónových zákonů označovala jako kyrbeis a teprve později jako axones.^{4/} To je však mělo pravděpodobné, jelikož výraz axón (πρῶτος ἄχσον [δεῦτ]ερος [ἄχσον]) je doložen již na fragmentu kamenné stély se záznamem Drakontova zákona o vraždě a zabití, která byla v roce 409 při kodifikaci athénských zákonů uložena v královské stoe na agoře.^{5/} To znamená, že nejstarší známý doklad o kyrbech zachovaný ve výše uvedeném dvojverší z Kratína, jehož tvorba spadá zhruba do třetí čtvrtiny 5. století, je jen o málo starší.^{6/}

Již ve starověku nebylo shody o tom, jak axones a kyrbeis vypadaly. Jako materiál se pro obě památky uvádí dřevo, kámen i bronz a samy bývají charakterizovány nejčastěji jako čtyřboké či trojboké hranoly. V některých dokladech jsou axones a kyrbeis označovány za totožné předměty, jinde se uvádí; že se od sebe lišily, a to buď vzhledem či materiálem anebo obsahem záznamu.^{7/}

Nejznámější je výklad, který podává Plútarchos ve svém životopise Solóna (25,1-2). Podle jeho tvrzení byly Solónovy zákony zaznamenány na dřevěných axonech, které se otáčely v podlouhlých čtverhranných rámech (ἐν πλασίοις περιέχουσι), a ještě v jeho době byly jejich malé zbytky uloženy v pryta-neiu. Plútarchos dále poznamenává, že Aristotelés je nazývá kyrbeis - což je odkaz na Athénskou ústavu (7,1), cituje v této souvislosti Kratínovo dvojverší a prohlašuje, že podle mínění některých autorů obsahovaly kyrbeis záznamy nábožen-ského rázu, kdežto axones ostatní zákony.

Není divu, že i v odborné literatuře se objevují rozdílné názory o obou těchto termínech. Méně komplikovaná je in-terpretace výrazu axones. ἄξων byla osa či náprava vozu a s výjimkou dvou údajů (Poll. 8,128 ἄξωνες δὲ τετράγωνοι χαλκοῖ ἦσαν a Anecd.Oxon.III p.195,27 (Cramer) ἔστι δ'ὁ ἄξων λαός τετράγωνος) jsou axones charakterizovány jako dřevěné hranoly (Plut. Sol. 25,1; Gell. 2,12,1; Harpocr. s.v. ἄξωνι; Et Magn. 115,45 = Anecd.Gr. I p. 413,15 Bekker; Anecd.Gr. I p. 118,15 Bachmann). Jelikož se na jednom místě (Et.Magn. l.c.) uvádí, že axones procházely od podlahy až k stropu, bylo vysloveno mínění, že uspořádání axonů bylo vertikální.^{8/} Naproti tomu bylo poukazováno na to, že hori-zontální poloha hranolů byla vhodnější pro čtení rozsáhlej-sího textu.^{9/}

Jak uvádí Antony Andrewes ve své studii o Solónových axonech z roku 1974, horizontální poloha odpovídá poloze osy vozu a je rovněž v souladu s výkladem helénistického grama-tika Aristofana z Byzantia (fr. 76 Nauck; ap. Sud. s.v. κῶρυβεις), že dřevěné hranoly měly čepy na obou stranách, aby se mohly otáčet. Jelikož ve zprávě hovořící o tom, že axones sahaly od podlahy až k stropu, není zmínky o rámech, lze sou-dit, že tu jsou zaměněny hranoly s textem za celou konstruk-ci, která dosahovala této výše.^{10/} A. Andrewes přijímá ná-zor, jež obhajoval E. Ruschenbusch ve své edici Solónových zákonů z roku 1966, že axones byly totožné s kyrby. Jak jsem

uvedl ve své monografii o Solónovi, soudil E. Ruschenbusch, že kyrbeis byly dřevěné rámy, do nichž byly zapuštěny a v nichž se otáčely hranoly (axones).^{11/}

V exkursu připojeném ke své stati se A. Andrewes zamýšlí nad výrazem kyrbeis. Připomíná svědectví scholia k Aristofanovým Ptáčkům, v němž jsou kyrbeis charakterizovány jako bronzové desky (schol.Aristoph.Av. 1354 p. 239 Dübner). Jestliže kyrbeis byly z bronzu, pak mohly sloužit při pražení ječmene nikoli jako topivo, nýbrž jako pánve. Andrewes se rovněž dovolává nepublikované úvahy svého předchůdce na katedře starověkých dějin v oxfordské New College H.T.Wade-Geryho, v níž se mimo jiné poukazuje na epigrafický doklad z Délu, kde je jako součást inventáře uvedena stříbrná kyrbé (IG XI 2,161,B 76). Jinak však A. Andrewes klade důraz na totožnost Solónových kyrbů a axonů a vznik a význam prvního termínu považuje za vedlejší problém.^{12/}

O kyrbech pojednává i Hardy Hansen^{13/} a ten mimo jiné poukazuje na to, že stříbrná kyrbé z výše připomenutého délského nápisu, který pochází z roku 279 př.n.l., je charakterizována jako ἀνάθημα Κοσμάλου a že právě tak je určena kyrbé v nápisu z Délu mladším o pět let (IG XI 2,199,B 10). Zvláště zajímavý je však údaj v inventáři z roku 249, kde se týž muž objevuje jako dedikant klobouku (IG XI 2,287,B 36: Κόσκαλος Κλεάνδρου κῆλον). V jiném nápisu, který pochází nejspíše z druhé poloviny osmdesátých let 2. století, se jako součást inventáře délského chrámu Apollóna uvádí "stříbrný klobouk" (BCH 6,1882,33,36).

Kyrbé může být rovněž uvedena v souvislost s orientální pokrývkou hlavy zvanou kyrbasia. Hérodot při výkladu o složení Xerxova vojska, při pravujícího se k tažení proti Řekům, uvádí (7,64), že skythští Sakové měli na hlavách kyrbasie, vytažené do ostrých špicí a rovněž upevněné (κυρβασίας εἰς ὀξύ ἀπηγμένας ὀρθὰς εἶχον πεπηγυίας).

H.Hansen se staví proti mínění těch badatelů, kteří hledají etymologickou souvislost mezi κύρβεις a καρπός (zápěstí)

na základě analogie mezi pohybem ruky v zápěstí a otáčením hranolů v čepech a přiklání se k interpretaci opírající se o výraz neřeckého, maloasijského původu.^{14/}

Jak H. Hansen dále připomíná, již před časem publikoval R.S. Stroud zlomek duté bronzové stély z Athén se sakrálním textem patrně z poloviny 5. století a uvedl jej v souvislost s tehdy ještě nepublikovanými čtyřmi kamennými podezdívkami z agory, na nichž kdysi stály podobné stély, kryté zřejmě proti dešti přístřešky. Podle podoby těchto krytů se špičatými pokrývkami hlavy mohly pak být stély označovány jako kyrbeis.^{15/}

Na základě Hansenova výkladu vyslovil W.F.Wyatt domněnku, v níž uvedl kyrby do souvislosti s Plútarchovým výkladem (Plut. Sol. 8,1), podle něhož prý Solón - aby se neprovinil proti zákonu zakazujícímu vyzývat Athéňany do války proti Megaře - předstíral šílenství a vystoupil na agoře se svou básní burčující do boje o Salamínu v kloboučku (κιλίδιον περιθέμενος). Kyrbeis (tj. klobouky) byl prý název, jímž Athéňané zesměšňovali Solónovy zákony. Tato hypotéza je nesporně právě tak originální, jako scestná.^{16/}

Značnou pozornost věnoval celé problematice v nedávné době R.S. Stroud. Ve své obsáhlé studii sestavil písemné doklady o kyrbech a axonech do chronologických skupin a podrobil je kritickému rozboru.^{17/} Zajímavý je mimo jiné jeho poukaz na to, že v jednom ze Solónových zákonů, jež cituje slovníkář Pollux (1,246), bylo stanoveno, aby nevěsty přinášely k svatebnímu obřadu nádoby na pražení jako znamení přípravy ječných krup (φρυγέτρον φέρειν σημεῖον ἀφαιτουργίας). Zde snad je souvislost s Kratínovým výrokem o Solónových kyrbech.^{18/}

Na dřevěných axonech byly zaznamenány jen zákony Drakontovy a Solónovy. Kyrbeis byly však - podle Stroudova výkladu - kamenné či bronzové stély s nápisy. Z nich byly nejproslulejší bronzové kyrbeis s textem některých Drakontových a veškerých Solónových zákonů. Podle jeho mínění bylo někdy v první polovině, či spíše již v první čtvrtině 5. století rozhodnuto přepsat

texty zákonů z dřevěných axonů na trvanlivější materiál, na bronzové kyrby, které stály pak volně na agoře a byly tak snadno přístupné.^{19/}

Stroud se pak vrací ke své starší stati a publikuje detailně čtyři kamenné podezdívky z athénské agory, na nichž kdy si stály bronzové duté trojboké stély opatřené "čepičkami", které jim daly jméno kyrbeis.^{20/} Sám však v závěru svého pojednání konstatuje, že i jeho rekonstrukce zůstává pro nedostatek spolehlivých pramenů jen hypotézou.^{21/}

Poznámky

- 1/ P.Oliva, Solón, Praha 1971, 185.
- 2/ A.Martina, Solone. Testimonianze sulla vita e l'opera, Roma 1968, 260, č. 533.
- 3/ R.S.Stroud, The Axones and Kyrbeis of Drakon and Solon, University of California Publications: Classical Studies 19, Berkeley-Los Angeles-London 1979, 20. V chronologicky řazeném výkladu mají údaje antických autorů do 3. století př.n.l. výraz "kyrbeis ... in twenty-three passages while axones are found in only five".
- 4/ F.Jacoby, Atthis, Oxford 1949, 309, pozn. 64.
- 5/ IG I² 115 (cf. R.S.Stroud, Drakon's Law on Homicide, University of California Publications: Classical Studies 3, Berkeley-Los Angeles-London 1968); R.Meiggs - D.M.Lewis, A selection of Greek Historical Inscriptions, Oxford 1969, č. 86; SEG XXV 39.
- 6/ A.Andrewes, The Survival of Solon's axones, in: ἄπορος. Tribute to B.D.Meritt, Locust Valley, New York 1974, 28, pozn. 20.
- 7/ Doklady shromáždil A.Martina, Solone, 259-270, č. 529-570; srov. i R.S.Stroud, The Axones and Kyrbeis 3-40.
- 8/ E.Ruschenbusch, Solones nomoi. Historia Einzelschriften, Heft 9, Wiesbaden 1966, 24; cf. P.Oliva, Solón 75, obr.24.
- 9/ L.H.Jeffery, The Local Scripts of Archaic Greece, Oxford 1961, 32.

- 10/ A.Andrewes, The Survival 23; rekonstrukci axonů v horizontální poloze uvádí R.Stroud, The Axones and Kyrbeis 46 (obr.1).
- 11/ P.Oliva, Solón 74.
- 12/ A.Andrewes, The Survival 28: "The basic point is the identity of kyrbeis and axones in reference to Solon's laws; the meaning of κῦρβις is a secondary question, though the enquiry would be incomplete if were not aired".
- 13/ H.Hansen, What was a kyrbis?, Philologus 119, 1975, 39-45.
- 14/ Srov. tamtéž 42n.(s uvedením další literatury).
- 15/ R.S.Stroud, Hesperia 32, 1963, 138-143.
- 16/ W.F.Wyatt Jr., Why kyrbis?, Philologus 119, 1975, 46-47. K Plútarchovu výkladu o Solónově vystoupení pro válku o Salamínu srov. P.Oliva, Solón, 48nn.
- 17/ R.S.Stroud, The Axones and Kyrbeis 3-40.
- 18/ E.Ryschenbusch, Solonos nomoi F 71b; srov. P.Oliva, Solón 179; viz R.S.Stroud, cit.d.3, pozn. 7.
- 19/ R.S.Stroud, cit.d. 41-44 (Historical reconstruction).
- 20/ Tamtéž 49-57; 58 (rekonstrukce bronzové kyrby).
- 21/ Tamtéž 60: "Until new evidence is discovered all reconstructions of the history, contents and physical appearance of the axones and kyrbeis will remain highly speculative. The aim of this study has been to stimulate further discussion ..."

Zusammenfassung Axones und Kyrbeis

In den Abhandlungen über die Axones und Kyrbeis, die in den siebziger Jahren erschienen sind (A.Andrewes, 1974; H.Hansen, 1975; W.F.Wyatt, 1975; R.S.Stroud, 1979), findet man verschiedene neue Ansichten über das Aussehen und das gegenseitige Verhältnis der beiden epigraphischen Aufzeichnungen der ältesten athenischen Gesetzgebung. Es zeigt sich

jedoch, dass die ganze Problematik - trotz einiger interessanten Betrachtungen - auch weiterhin offen bleibt.

ETRUSKÉ UMĚNÍ A ŘÍM
Oldřich Pelikán (Brno)

Výtvarné umění na půdě starověké Itálie rozvíjelo se téměř současně s řeckým uměním v oblasti Egejského moře i kolonií, tj. především v tzv. Velkém Řecku, v jižní Itálii a na Sicílii. Kulturní vývoj v Itálii měl své specifické rysy, ale byl často špatně chápán, právě pro svou trvalou závislost na řeckém umění, ať východořeckém nebo západořeckém. Starší umění Etrusků a italských kmenů, bylo i dosud bývá považováno za jakousi řeckou provincii (Randgebiet) s vývojem obdobným jako v mateřském centru. Hovoří se rovněž o fázi archaické, klasické a helénistické. V mladším umění pozdně republikánského Říma, které se osamostatnilo v 2.-1. stol. př.n.l., podtrhuje se hlavně polarita římského obsahu (römischer Geist, novelty Gehalt) a cizorodé řecké formy. Netřeba ani říkat, že je to polopravda a že římské umění souvisí se starší domácí tradicí.

Etruská problematika, speciální obor etruskologů, je mnohostranná. Podílí se na ní etnologie, filologie, archeologie, dějiny umění, vlastní historie i další vědní obory. Geneze etruského národa je stále sporná, zejména též proto, že etruština je dosud záhadou. Nepomohly ani tři zlaté plechy s etruskopunským textem ze svatyně Astarty-Uni v Pyrgi (S. Severa). Ačkoliv rozumíme spolehlivě ne více než asi sto etruským slovům, nelze zodpovědně ani říci, ke které jazykové skupině etruština patří (neindoevropská?, možná i indoevropská). Nicméně jedno je jasné. Etruská etnogeneze je smíšená, tj. podílely se na ní složky domácí i cizí, přistěhovalci z východoegejské oblasti v první čtvrtině 1. tisíciletí př.n.l. Na mladší vilanovské fázi je již jejich účast patrná (8. stol.). Velkým problémem ovšem stále zůstává symbióza vlastních Etrusků a starších domácích Italiků. Šlo tu o dva procesy, jednak o podrobení starších obyvatelů, ovládnutí jich politicky i kulturně, jednak o mírnější formy závislosti mimo vlastní

jádro etruského panství. Oba procesy třeba vidět nejen prostoro-
rově, nýbrž i v čase. S šířením nebo naopak s upadáním etruské
moci měnil se i vliv kulturní, jak dokládají i výtvarné památ-
ky, srov. např. Latium nebo horské oblasti Abruzz.

Etruská civilizace byla městská s kořeny v Přední Asii. Proto jí byla blízká i řecká kultura, zejména řeckých kolonií na jihoitalském pobřeží a na Sicílii. Jako Řekové i Etruskové byli politicky roztrženi do svazu městských státek, sdružených jen volně kolem Voltumniny svatyně, a slabiny se projevi-
ly nejzřetelněji v dobách válečného ohrožení. Společenské po-
měry známe jen nedostatečně, hlavně z materiální kultury. Etruskové byli námořní národ, který obchodoval především s vý-
robky svého vynikajícího řemesla, opírajícího se o místní rud-
nou základnu. Kovové luxusní zboží bylo ceněno v celém Středo-
moří, i Řeky, ale i ve střední a severní Evropě, kam se dostá-
valo různými cestami. O jejich zemědělství mnoho nevíme, v něm
se snad uplatňovali podrobení Italikové. Přes vysokou civili-
zační úroveň bylo jejich společenské zřízení silně vázané
a ustrnulé, podobně jako v Přední Asii, a proniknuté vlivy ná-
boženství, srov. různé formy věštění, konkrétní víru v záhrobí.
Z hrodek jsme o jejich kultuře nejlépe informováni.

Vývoj umění, které bylo v stálém kontaktu s řeckým, pro-
zrazuje na jedné straně podléhání cizím vlivům, na druhé stra-
ně však jejich samostatný postoj k nim, rozdílný v různých umě-
leckých druzích. Přijímali, co jim bylo blízké. Neměli pochopení
pro řeckou klasickou harmonii. Ovšem formulace, že zaostali
za uměním svých učitelů, vyplývá z nesprávného a jednostranné-
ho poměřování jejich výkonů řeckými měřítky. Abstrahování a ex-
presivnost byly pro ně charakteristické od 7. až do 1. stol.
př.n.l., a to i v pozdní fázi, kdy poznali helénistický dyna-
mický realismus, srov. různé slohové varianty portrétů, kde
nad specifickým verismem mají převahu terakotové portréty jen
povrchně individualizované. Soustředění k poprsí a hlavě je
neřecké, i při srovnání s hermami, a odpovídá etruské víře
v posmrtný život. K ozřejmení složitých etrusko-italských

vztahů uveďme několik typických příkladů.

Asi na konci 6. stol. vznikla pozoruhodná socha válečníka z Capestrana v Abruzzách, výtvor jasně italský, se sabelským nápisem. Stylizace těla i hlavy je neetruská, rovněž detaily výstroje. Daleko slavnější je bronzový Mars z Todí (starověký Tuder) s nápisem v umberštině, asi z 2. pol. 4. stol. Labilní kontrapost, proporční nevyváženost i malá organičnost svědčí o svébytném přístupu k nepochybně vzorům řeckým. Etruskou expanzí byla zasažena část Umbrie, území severně od řeky Arna a zejména Latium a část Kampánie. V Latii kromě samotného Říma byla řada menších měst s význačnou hmotnou kulturou, jako Tibur, Praeneste, Satricum, Antium, Anxur aj. V starším období, 6. - 5., částečně i 4. stol., převažoval etruský vliv, později tam vzkvétalo svérázné umění etruskoitalské, nebo spíš italské, případně středoitalské (termín, který se nejnověji užívá), nemluvě o přímé i nepřímé řecké účasti. Za jiné všimněme si významného města v severním Latii Praeneste (nyn. Palestrina), které bylo dlouho samostatné a na Římu jen volně závislé (4. stol. civitas foederata). Vedle věštného chrámu Fortuny, který byl v 2.-1. stol. př.n.l. zcela přestavěn a jeho areál velmi zvětšen, je Praeneste proslulé bronzovými cistami a zrcadly, známými z tamní nekropole. Proslulá cista Ficoroni, signovaná Novios Plautios med Romai fecid, prozrazuje řecké školení domácího umělce. Vznikla v Římě asi na konci 4. stol. př.n.l., pravděpodobně podle nástěnné malby, o něco starší. Z uvedených příkladů je vidět, že označení jich jako etruské umění je konvenční. Složitou skutečnost lépe vystihuje jednou termín etruskoitalský, podruhé italský. Slohové obrysy bývají leckdy nezřetelné.

Mimo abstrahující strukturu je pro etruskoitalský reliéf charakteristická zvláštní technika řezání, srov. zejména kamenné i terakotové urny z pozdní doby. Souvisí zřejmě s domácí plošností a linearismem a vyjadřuje specifické, málo organické pojetí přírodní skutečnosti. Zcela pochybné je hledat v těchto slohově variabilních výtvarných projevech značnější

prostorovost, jakýsi další krok za helénistickou dynamičnost a most k římskému iluzionismu 1. stol. n.l. S pozdějším římským vývojem má etruskoitalické umění společnou slohovou nejednotnost, skládá se totiž z protikladných nesourodých prvků. Postavy reliéfů jednou souvisí úzce se základní plochou, jindy zase jsou od ní odloučeny a vytvářejí bohatou hru světla a stínů. Pozornosti si zaslouží kompozice, jak rytmizující opakované články, tak centrální, užívající diagonál, leckdy i asymetricky, též křížících se. Důkladná formální interpretace neexistuje, analýza ulpívá na povrchu. Jak vidno, a to je důležité pro vztahy staršího etruskoitalického umění a později se formujícího římského umění, které se postupně vydělilo z domácího vývoje, není v posuzování této jeho základny ani jednoty názorů, nýbrž stále zůstává leccos nejasné, i přes významné kolokvium v Göttingen o recepci helénismu v Itálii od pol. 2. stol. př.n.l. až do Augustova principátu (1974; knižně 1976).

S upevňováním římské nadvlády ve Středomoří narůstala v Římě touha po vlastní reprezentaci i zájem o kulturu. Římská společnost byla "otevřená". Vyrovnávala právně i zámožností rozdíl mezi patriciji a plebeji a právě tak vstřebala i cizí kmeny a národy, včetně Italiků a Etrusků. Řecké vlivy ještě zesílily, protože řečtí umělci se stěhovali za svými zákazníky do Říma, který se stal centrem antického světa i jedním z hlavních sídel helénistické výtvarné kultury. Středoitalské konzervativní venkovskomaloměstské umění vytvářelo postupně, splývajíc s daleko pokročilejším pozdně řeckým vývojem, novou řeckořímskou syntézu, univerzální a jednotnou přes vnitřní protiklady. Domácí tradice, podporovaná římským nacionalismem, srov. známou devízu *mores virique antiqui*, se neztratila a její formální výraz zůstal vyhrazen některým specifickým výtvarným úkolům. Na závěr připomněl bych typicky římskou inovaci, tzv. reliéfy Campana. Jsou to terakotové obkladové desky s reliéfní klasicistickou výzdobou, užívané asi od pol. 1. stol. př.n.l. do pol. 2. stol. n.l., a to na území

bývalé etruské domény, od Popádí až k Neapoli, hojně i v interiéru budov, veřejných i soukromých. Tak staré - etruská terakotová dekorace staveb - ožilo v nové, kvalitativně odlišné podobě.

Zusammenfassung Etruskische Kunst und Rom

Die Entstehung der etruskischen Nation ist immer noch strittig, da die Sprache bisher ein *grosses* Rätsel bleibt. Man kann sogar nicht verantwortlich sagen, ob das Etruskisch nicht indoeuropäisch oder doch indoeuropäisch ist. Die jüngere Villanova-Phase im 8. Jh. v.u.Z. verrät bereits die Präsenz der Etrusker, deren Ethnogenese gemischt ist (heimische und fremde ostägäisch-anatolische Komponenten). Zur grossen Frage wird die Symbiose der eigentlichen Etrusker und der älteren heimischen Italiker, die von den Etruskern stark, manche nur oberflächlich abhingen. Die etruskoitalische Kunst, in dauerndem Kontakt mit der griechischen, unterliegt fremden Einflüssen, aber verarbeitet sie in spezifischer Weise und unterschiedlich, vgl. den Krieger von Capestrano (sabellisch), Mars von Todi (umbrisch) oder die pränestinischen Cisten (latinisch).

Für Italien war das expressive Abstrahieren charakteristisch, auch stilistische Uneinigkeit. Beide Eigenschaften vererbte Rom als Zentrum der politischen als auch der kulturellen Macht. Roms "offene" Gesellschaft absorbierte fremde Menschen als auch Einflüsse und vereinigte alles zur neuen universalen, wenn auch gegensätzlichen Synthese (Klassizismus Volksstil).

Okruh náročných čtenářů poezie jistě upoutá útlá knížka složená ze zlomků básnické tvorby, jež se nám dochovala z pozdního období západořímského císařství. Jedná se o výbor z antické poezie, který vyšel v nakladatelství Československý spisovatel v Praze roku 1983 pro členy Klubu přátel poezie. Nevelký rozsah i vkusná, pečlivá grafická úprava nepřímo naznačují, že je třeba přistupovat k veršům s pozornou vnímavostí, jak si ostatně zaslouží minuciózní interpretace textů, uvážlivá volba jednoho každého výrazu a snaha překladatelů o vystižení účinku metrické vázanosti hledáním vhodných ekvivalentů v češtině.

Slovy sbohem, starý Říme... se loučí úvodní esej Evy Stehlíkové, která taktně pomáhá čtenáři uvědomit si souvislosti mezi politickým a zejména kulturním profilem římského impéria ve 3.-5. století n.l. a zaměřením literární tvorby. Překonává strnulý puristický názor o klasickém rázu antické poezie, upozorňuje na důležitost často přezíraných paigní (hříček) při hledání nových, neotřelých způsobů uměleckého vyjadřování tím, že vyzdvihuje jejich estetické kvality, a na překonávání tradičních námětů uplatněním myšlenek tehdy moderních filozofických a náboženských směrů (novoplatonismus, orientální mystické kultury, křesťanství).

Následují vybrané verše, jež byly rozděleny podle chronologického a tematického kritéria do pěti celků. Hned za nimi najdeme synoptickou tabulku znázorňující relace mezi politicko-spoolečenským pozadím, úrovní teoretického poznání a uměleckou - literární i výtvarnou - tvorbou. Dále je připojen seznam autorů, jejichž dílo bylo do výboru pojato, se stručnými biografiemi (pokud vůbec máme nějaké zprávy o jejich životě), hlavní orientací a tituly díla. Tyto drobné portréty nastavují zrcadlo Římu dost originálním způsobem - levá, barevně vysázená a orámovaná strana je věnována autentickému svědectví o duchu

tehdejší rozporuplné epochy: úryvky z nového Bahníkova překladu Boëthiovy Útěchy Filozofie, koncipované podle antické představy o moudrosti - rozuměj uměřenosti - jako vrcholu dokonalosti a štěstí, připomínající stoické morality, ačkoli osobnost autora již skrývá křesťanské credo.

Nesnadným úkolem byla volba ukázek: šlo o to, jak nejlépe uskutečnit záměr všestrannosti, a přitom věnovat nejnadanějším autorům a příznačným námětům dost prostoru, aby čtenář mohl postihnout "znamení doby". V obsahu se nejčastěji objevuje jméno Ausoniovo a Luxoriovo před tituly krátkých příležitostných a erotických básní, vedle výňatku z půvabného Ausonia líčení toku Mosely, jeho nejznámější lyrickoepické skladby. Pasáž z Namatianova Návratu do Galie (vv. 277-514) je nejdelším souvislým úsekem poezie hexametrické: bohatě využívá zvukomalby hromaděním podobných hláskových skupin a také rýmy se vyskytují nepravidelně v různých stopách, zřídka na konci veršů.

Reflexivní přírodní lyrika je zpravidla anonymní, což bychom si mohli vysvětlovat její vázaností na kult: vzývá přírodní síly (Chvála Slunce, Oceán) a klaní se jim apostrofiemi nebo evokuje emocionalitu obřadů (Noční slavnost Venušina). Explicitně náboženskou tvorbu představují křesťanské hymny (Ambrosius, Prudentius, Hilarius), příležitostné básně a konečně i "hříčky" (Commodianus). K pestrosti výboru přispívají jednak bílé náhrobní nápisy na černém smutečním podkladě - zbožné, nostalgické i furiantské, jednak "carmina figurativa" - důmyslné hříčky založené na uspořádání písmen do obrazců, mnohonásobné variace dané expozice (Optatianus), cento sešité z vergiliiovských ústřížků apod. Čtenáři se tak dostávají do rukou co možná celistvý obraz "pozdního Říma" s jeho ideovou nestejnorodostí.

Pokud se týče formální stránky básní, převažují hexametry, elegická disticha, trochejský tetrametr, dimetr iambický (v překladu uzpůsobený rovněž sestupně). Je dobře, že se na práci podílelo více překladatelů, protože si každý mohl zvo-

lit oblast aspoň poněkud odpovídající jeho stylu sdělování dojmů, filologická přesnost v chápání originálu je znásobována smyslem pro básnický účinek.

Pokusíme se charakterizovat přístup jednotlivých překladatelů k předloze. Daně Svobodové připadla největší část a současně stála před úkolem vypořádat se nejen s hexametry a pentametry, ale i různými lyrickými rozměry. Nejpreciznější je podle našeho soudu přebásnění náhrobních nápisů díky harmonické proporci mezi obsahovou a formální stránkou a zdařilému odstínění jazykových rovin (srov. napodobení vulgární latiny). Autorčinu cítění velmi dobře odpovídá také reflexivní přírodní lyrika anonymů, kde záleží především na umění výstižné transpozice myšlenkových obrazů, a "impresionistické" verše oslavující krásu přírody, poněvadž se v nich uplatní sklon pohrávat si s málo frekventovanými pojmy (Oceáne, Chvála Slunce) i virtuozita v rozehrávání konotací významů (Jarní louka, Jaro je tu, Noční slavnost Venušina). Zachování obsahové plnosti je však někdy dosaženo na úkor plynulosti hexametru: je zřejmé, že Dana Svobodová hlouběji vnímá hranice mezi jednotlivými představami jako relevantní segmenty než hexametr jako rytmický celek s šesti relativně rovnoměrnými takty, a tak mezi mnoha melodickými verši mohou působit rušivé úseky, kde se doba trvání stop silně různí. Například tu a tam využívá licence v první stopě k iambickému nasazení před trojslabičným daktylem, a pak následuje spondej tvořený třeba jen dvěma krátkými slabikami;

ten indický/ pach stoupá/ do chří/pí s ním/ vdechuje/ každý
(Fénix, v. 98)

přenést. Hned/ do o/šatky/ z trav ty/ ostatky/ sbírá
(Fénix, v. 74)

podobně daktyly složené ze tří slabik s dlouhým vokálem nebo těžší konsonantickou skupinou retardují spád. U některých veršů by bylo možné klást akcenty na různých místech: lze je ovšem vždy číst s šesti ikty, ale zároveň jejich poloha není čtenáři vnucována:

jenž přeměníš v narozeniny; jenž ožíváš stále (Fénix, v.51). V těchto odchylkách od teoretického schematu hexametru spatřujeme spontánně se prosazující sklon psát volným veršem, jenž se již po několik desetiletí konstituuje jako konkurenční výrazový prostředek epiky. Problém, jak vyjádřit hexametr v češtině, je stále aktuálním předmětem diskuse a dosud se nikomu nepoštěstilo najít plně vyhovující ekvivalent.

Vysokého ocenění zaslouží schopnost překladatelky imitovat zvukomalbu (srov. Namatianův Návrat do Galie); účinně také posílila hudebnost verše rýmem, tendenci, kterou v pozdní latině nacházíme in statu nascendi (srov. zvl. vnitřní rým kombinovaný s rýmem na konci veršů v Noční slavnosti Venušině).

Šarlatinických básní Luxoriových přebásnil Jiří Žáček s lehkostí a vtipem, a tak přenesl na české čtenáře dojem, jakým tato poezie asi působila na římské obecnstvo (srov. Na vzteklého mrňouse): nevýhoda spočívající v nutnosti opírat se o filologický překlad a komentář Zuzany Vaněčkové někdy zvětšila nad žádoucí míru vzdálenost od originálu, takže při srovnání se česká verze jeví jako volná kreace na dané téma (O ženě, která chce platit za lásku; Na impotentního lékaře...). České podání básně Na příliš ctnostnou krásku se nám zdá poněkud zhrublé (srov. Být ženou chlapovi sotva bys uměla! v. 8).

Květa Rubešová snad nejpěkněji ctí Ausoniovo znění v latině a snaží se zůstat v roli tlumočnicka; za nejzdařilejší považujeme překlad epigramů (Manželce, Dívce Galle ...) a úryvku z Mosely právě v jednom z nejpůsobivějších líčení kouzla řeky (vv. 23-67); vnímavý čtenář ocení hláskovou instrumentaci, vzbuzující četným opakováním l a r dojem plynutí řeky, čímž přebírá úkol elizí v latině, které rovněž připomínají pohyby vln.

Málo efektní se naopak zdá nápodoba dvou Ausoniových hříček: rhodopalský verš, kde každý řádek sestává z pěti slov s narůstajícím počtem slabik, zaniká nejen proto, že nejsou graficky respektovány sloupce stejnoslabičných slov, ale i proto, že dodržováním této zákonitosti se nezbytně vytrácí metrum;

a navíc se překladatelka nevyhnula několika málo srozumitelným obrátům, např. vv. 27-30:

Kdo příští dokáže Hospodinu chvalořečiti,
byv hoden zázraků uhrančivé velkoleposti?
Což řečí člověčí samozřejmě obohacený
ten, jemuž slyšeti veršování archandělovo?

Stejně hříčka s jednoslabičnými slovy klopýtá za autorskou verzí. Jinojazyčná varianta musí prostě čerpat z lexikálního fondu odlišné povahy, a v důsledku toho se adekvátní vyjádření posouvá nad hranici možností každého překladatele.

Hymny a jiné drobné ukázky starokřesťanské tvorby prozaicky převedli do češtiny a interpretovali po stránce filologické a teologické manželé Matlovi; svého úkolu se zhostili velice svědomitě. Miloš Vodička, jemuž připadla umělecká úprava textu do pravidelných strof, se často jen málo odchýlil od připravené zčeštěné podoby, neboť se zřejmě ztotožňoval s věcným výkladem svých odborných poradců. Poetické kvality - rytmus přízvuků nahrazující latinské metrum - se prosazují místy skoro nezřetelně, téměř zanikají (Hilarius, Cyprianus, Paulinus). Nahrazení diametru iambického, charakteristického rozměru hymnických skladeb, stopami sestupnými se dá dobře odůvodnit ohledem na charakter naší mateřštiny, i když se tím jemně stírá vážnost iambického "pozdvihování" významu každé myšlenky (Ambrosius, vv. 13-16):

Piscis bonus pia est fides	Zbožnost dobrá ryba
mundi supernatans salo,	plyne po mořích,
subnixa Christi pectore	u Kristových prsou
sancto levata spiritu:	s Duchem hovoří.

Za vkusné řešení považujeme nápad sdružovat druhý a čtvrtý verš každé sloky rýmem, který Miloš Vodička uplatnil v Prudentiově Jitřním hymnu, kde se též nejlépe podařilo skloubit dogmatickou jasnost s uměleckým účinkem (srov. vv. 56-60):

Prohlédni naše srdce,	Intende nostris sensibus,
celý náš život zvaž,	vitamque totam dispice,
jme temní strojeností,	sunt multa fucis inlita,

prozař nás, Otče náš! quae luce purgentur tua.

Nesnáze zřejmě způsobila i zastaralá nebo zčásti zprofanovaná slovní zásoba moderní češtiny v oblasti náboženství, s níž zápasí reformátoři liturgických textů stejně jako tvůrce duchovní lyriky. Pokud jsou některé pasáže vypuštěny, děje se tak citlivě bez porušení hlavní obsahové linie.

Mozaika starořímské poezie byla sestavena a zasazena do rámce Evou Stehlíkovou, proto i my se v závěru vracíme k jejímu jménu, které spolu s Karlem Hubkou figuruje též mezi značkami překladatelů. To nám poskytuje příležitost doplnit naši stručnou informaci oceněním mistrné transpozice paigní P. Porfyria Optatiana do češtiny, ať už se jedná o "křížovku s tajenkou" (Spáso všejsoucího), figuru Oltáře nebo Závratné poémy připomínající styl "prokletých básníků" nebo hudební dílo rozvíjející variace na základní motiv podle osobitých kompozičních pravidel. Kniha obsahující reprezentativní výběr více než patnáct set let starého básnictví má dvojí poslání: rozšířit literárně historické znalosti čtenáře a obohatit jeho intelektuální a citové představy z nových inspiračních zdrojů. Věříme, že celkový dojem, který se ustálí teprve po určitém intervalu, nezklame očekávání filologů a překvapí vysokým stupněm sdělnosti ty, kdo se setkají s tvorbou několika neprávem opomíjených literátů sklonku antiky třeba poprvé.

Argumentum

Ad librum Sbohem, starý Říme (Vale, Roma antiqua)

In hoc articulo tractatur liber novissime editus continens Bohemicam versionem selectarum partium operum epicorum nonnullosque versus lyricos compositos a poetis, qui sub ultimis temporibus dominationis caesarum Romanorum in finibus occidentalibus imperii vitam egerunt. Quod auctores cupiunt veram imaginem artium litterarumque aevi illius offerre, valde laudamus et probamus. Recensentur praecipue varii modi ver-

sum interpretandorum vertendorumque, differentiae formae metricae inter Latinum Bohemicumque dicendi usum comparantur, de mutationibus paulum meditatur, utrum quoad formam et sensum necessariae vel idoneae sint necne.

M.Porci C a t o n i s DE AGRI CULTURA. Ad fidem Florentini codicis deperditi iteratis curis edidit Antonius Mazzarino. Leipzig, Teubner 1982.

M.Porcus Cato patrí nepochybne k najznámejším postavám rímskeho antického staroveku. Za svoju popularitu vďačí pohumutej dobe, v ktorej sa odohrával boj o vtedajšie svetové trhy - najmä s mocným Kartágom, a po stránke literárnej si vyslúžil slávu tým, že od neho pochádza najstarší zachovaný prozaický spis De agri cultura. Záujem o toto v rímskej literatúre jedinečné dielo stalo sa preto právom predmetom bádania z hľadiska jazykovej rekonštrukcie pôvodného textu a v novšej dobe priťahuje zasa záujemcov po stránke tematickej. Veď ide o dielo, ktoré dáva nazrieť do rímskeho poľnohospodárstva, na báze ktorého spočívala rímska ekonomika ako prevážne agrárnej krajiny nielen v počiatočných fázach rímskej republiky, ale aj v ďalšom období, čoho nepriamym dôkazom sú aj citácie Catona u neskorších autorov venujúcich pozornosť rímskemu poľnohospodárstvu.

Novoveká vydavateľská prax zaznamenala niekoľko vydaní Catonovho spisu jazykove rekonštruovaného na základe viacerých kódexov (Codex Florentinus, Valerius, Politianus, Parisinus a i.). S najväčším ohlasom v minulosti sa stretlo vydanie H. Keil a : M. Porci Catonis De agri cultura liber ex recensione H. Keilii, vol.I., fasc.I, Lipsiae 1884, resp. to isté upravené vydanie z roku 1895 a takmer o tridsať rokov neskôr vydanie G. Goetz a : Marci Porci Catonis De agri cultura liber. Post Henr. Keil iterum ed. G. Goetz, Lipsiae 1922. V súčasnosti uznávaným stalo sa vydanie M a z z a r i - n o v o v teubnerskej edícii z roku 1962, ktorého nové vydanie vyšlo znova po dvadsiatich rokoch roku 1982 taktiež v teubnerskej edícii.

Prednosti oboch týchto vydaní, najmä v porovnaní s vydávaním iných textov antických autorov v t.eubnerskej edícii sú nesporné. Popri textovo-kritickom aparáte v texte i mimo textu, kde sa poukazuje na nejednotnosť a príbuznosť jednotlivých kódexov, obsahujú obidve vydania navyše bohatý, na jazykovú stránku textu zameraný porovnávací odkazový materiál na antických autorov, ohlasy alebo priame preberanie Catona u neskorších spisovateľov, interpretácie niektorých miest a novodobé preklady a výklady.

Obsahová a formálna štruktúra nového vydania nevykazuje oproti predchádzajúcemu nijaké zmeny. V podstate ide o druhé doplnené a miestami prepracované alebo upravené vydanie. Okrem úvodného venovania (Epistula ad Ansgarium Aloisium Scal-faro), v ktorom sa autor okrem iného vyporiadal aj s kritickými ohlasmi na svoje prvé vydanie, obsahuje nové vydanie tie isté základné časti a zachováva to isté tematické členenie: Prolegomena (s.XXIII-CXXV), text (s.1-116), Indices (s.119-137) a Appendix - Compendia scripturae (s.137-138). Popri Prolegomenách, ktoré sú miestami upravené alebo doplnené o nové poznatky, a popri texte osobitnú zmienku si zasluhuje menná indexová časť, členená na viaceré tematicky usporiadané slovné okruhy. Uvádzame len tie základné: I. Index nominum A. Virorum deumque vocabula, B. Locorum nomina, C.Specierum origo; II. Index rerum atque specierum: 1. Ad rem rusticam pertinentium, 2. Ad aedificationem pertinentium, 3. Ad medendi artem pertinentium, 4. Ad coquinam pertinentium; III. Index ponderum etque mensurarum. Aj keď sa v indexovej časti vyskytujú aj určité nedopatrenia, a to tak v prvom, ako v druhom vydaní, predstavuje menný index veľmi cennú časť publikácie, pretože umožňuje pohotovú orientáciu v tematicky nesúrodnom texte. Za všetky ostatné nedopatrenia spomeňme časť "instrumentum vocale" v rámci Index rerum atque specierum, ktorej samotný názov je z hľadiska interpretácie nie priam priliehavý, ak nie problematický; najmä ak berieme do úvahy tradičné chápanie "instrumentum vocale" podľa Varrona I,17,1 ako neslobodné pracov-

né sily. Ak išlo autorovi o pracovné sily všeobecne, potom z indexu vypadli pomenovania ako: homines, socii, adiutores, agricola, colonus, strictores a ďalšie. Mechanické zaradenie slov do indexu bez prihliadnutia ku kontextu spôsobilo v tejto časti tiež to, že sa do zoznamu "instrumentum vocale" dostal "custos" z kap. 33,1, ktorý na uvedenom mieste neznamená strážcu v ľudskej podobe, ale špeciálny výhonok viniča. Ďalším nedopatrením tejto časti je chybné uvedenie "servus" v kap. 4,7, v ktorej sa toto slovo nenachádza.

Súbor mien autorov v závere Prolegomen predstavuje zhruba o štyridsať nových titulov literatúry viac oproti predchádzajúcemu vydaniu. Ak k nim prirátame ďalšiu novú literatúru uvádzanú priamo v poznámkovom aparáte, môžeme konštatovať, že nové vydanie je obohatené tak o staršiu (siahajúcu po rok prvého vydania), ako o novú literatúru (až po rok 1978) zameranú na uvedenie stránku Catonovho diela. Z našich prác sa v rámci odkazov na literatúru spomína v druhom vydaní J. Luňák, Katonovo pravidlo o orbě, LF, 49, 1922 a K. Čupr, Onomastický pohľad na Catonovo dílo De agri cultura, LF, 89, 1966.

Základná časť knihy, text Catonovho spisu, podáva rekonštruovaný text Catona v tej istej podobe ako predchádzajúce vydanie. V texte sa nenavrhujú nijaké nové konjektúry, kritický aparát textu zostal až na nepatrné doplnky nezmenený.

Příloha dvanástich fotokópií (v prvom vydaní sedem) obsahuje ukážky rukopisných vydání.

Aj keď si uvedomujeme, že tak v novom, ako aj v starom vydaní stojí v popredí výlučne textová stránka Catonovho spisu, nebol by azda rušivo pôsobil v novom vydaní aspoň ako doplnok prehľad prác týkajúci sa spracovania tematickej stránky Catonovho spisu, a to hlavne z toho dôvodu, že Catonovo dielo priťahuje pozornosť v novodobej literatúre práve po tejto stránke ako dôležitý historický prameň pre poznanie ekonomických princípov rímskej otrokárskej spoločenskej formácie. Napriek týmto pripomienkam zasluhuje si nové vydanie uznanie

ako významný prameň pre rozvíjanie vedeckého poznania antiky.

Etela Š i m o v i č o v á

Miloslav Okál: *Život a dielo Martina Rakovského. II. diel.*
Martin, Matica slovenská 1983, 356 str.

Ak prvý diel monografie o Martinovi Rakovskom, ktorý vyšiel roku 1979 ku štvorstoročnici básnikovej smrti, oboznámil nás so životom tohto významného slovenského humanistu a predstavil nám jeho diela, predložený druhý zväzok si kladie za cieľ typologicky začleniť jeho humanizmus a vystopovať svedectvá o recepcii Rakovského diel ako aj o pozornosti, ktorú im venovala literárna veda.

Na zvýraznenie kontinuity výkladu s prvým dielom sa prvá kapitola tejto knižky označuje ako tretia; pod názvom Humanizmus v dielach Martina Rakovského (s. 5-186) zahŕňa päť podkapitol. V prvej autor poukazuje na esenciálne prvky renesančného humanizmu, ktoré vidí v naturalizme ako protiklade k stredovekému mysticismu, v individualizme spojenom so slávybažnosťou, racionalizme a kulte antiky, a na ich zastúpenie u Rakovského. Konštatuje, že naplno prítomná je vari iba ostatná zložka.

Ťnou sa bližšie zaoberajú nasledujúce podkapitoly: Antický svet v dielach M. Rakovského (s. 10-49), kde sa hodnotí mytologický aparát básní a prítomnosť toho, čo je zvykom označovať ako staroveké reálie, a Martin Rakovský a jeho pramene (s. 50-123), v ktorej upozorňuje na inšpiračné zdroje Rakovského diel, pričom autor nielen demonštruje nevšednú erudíciu a prehľad vo výskyte rozličných motívov u spisovateľov a básnikov v časovom rozpätí od Homéra až po reformačného historika Sleidana, avšak - čo je osobitne cenné - pri motivickej totožnosti zároveň zdôvodňuje, vplyv ktorého autora skôr prichádza do úvahy a ktorý naopak sotva poslužil ako prameň (porovn. s. 85, 93, 100 ai.). Podkapitola Biblické námety a ohla-

sy v dielach M. Rakovského (s. 124-136), preberajúca styčné body medzi Rakovského tvorbou a jednotlivými knihami Písma od Pentateuchu až po Apokalypsu, dokresľuje typologickú charakteristiku básnika ako predstaviteľa reformačného humanizmu melanchthonovského razenia.

Mimoriadne zaujímavý materiál prináša záverečná podkapitola Martin Rakovský a súveki humanisti (s. 137-186). Autor v nej preberá myšlienkové a formálne zhody, ale aj diferencie, možné podnety aj priame kontakty a vplyvy. Jeho záber siahla od uhorských humanistov korvínskeho a jagelonského obdobia (Janus Pannonius, členovia Sodalitas Litteraria Danubiana), cez Machiavelliho, ktorého vplyv autor prakticky vylučuje, Erazma Rotterdamského a Tomáša Mora, východoslovenský kruh humanistov (Ján Antoninus z Košíc, Valentín Ecchius, Juraj Werner, Melanchthonovi žiaci Leonard Stöckel a Žigmund Gelous Torda), ku ktorému sa ako ďalší Melanchthonov žiak pripája aj Štiavničan Pavol Rubigallus, nemeckých reformačných humanistov na čele s Melanchthonom, bavorským právnikom Lauterbeckom a básnikom Heliom Eobanom Hessom, ďalej súčasných českých humanistických básnikov (Matúš Kolín, Tomáš Mitis, Šimon Proxenus, Šimon Ennius ai.) a napokon tento monumentálny oblúk uzatvára bratislavskými humanistickými básnikmi tých čias (Codicus, Purkircher, Istvanfi), ku ktorým sa ako "cezpoľný" pričleňuje vo Viedni pôsobiaci Trnavčan Ján Sambucus.

Ďalšiu dimenziu do portréту nášho humanistu prináša kapitola Svetonázor Martina Rakovského (s. 187-244). Predstavuje nám básnikov vzťah k vedám a umeniam (napr. k matematike, geometrii, astronómii a astrológii, filozofii), jeho náboženskú orientáciu a zaujatie, jeho politické a sociálne názory, týkajúce sa formy štátneho usporiadania či ideálu vladára, ako aj prejavy vlasteneckého citenia. Autor sa v tejto súvislosti zaoberá tiež často pretriasanou funkčnosťou používania dubletu Hungaria/Hungarus versus Pannonia/Pannonius a konštatuje, že uňho nenaznačuje ani geografickú, tobdž nie etnickú odlišnosť, a že Rakovský bol uhorským patriotom, ktorý svoju prí-

slušnosť k Slovákom ešte nijako nezvýrazňuje.

Záverčná kapitola knihy má názov Ohlasy na účinkovanie a dielo M. Rakovského (s. 245-308) a vyratúva možné aj pozitívne dokázateľné odozvy na básnikovo dielo u súčasníkov v Uhorsku i v zahraničí (napr. u J. Didacta z Kutnej Hory), upozorňuje na znalosť či neznalosť Rakovského u významných vzdelancov v obdobiach baroka, osvietenstva, národného obrodenia, u štúrovcov, romantikov či realistov a expozé uzatvára výkladom o znovuobjavení tohto vlastne už celkom zabudnutého humanistického básnika, o ktoré sa zaslúžilo moderné literárnohistorické bádanie.

K pozitívam prítomného zväzku monografie o Rakovskom patrí tiež bohatý zoznam literatúry, zahŕňajúci 10 archívnych fondov, do 130 diel antických autorov (rámeč prekračuje Paulus Diaconus a tzv. Suidas) a vyše 350 titulov spisby zo 16. - 20. stor. Pomôckou na orientáciu je register mien k obidvom zväzkom (s. 324-351). S dôkladnosťou spracovania diela, nesúceho pečať filologického prístupu, v ktorom analytická zložka má výraznú prevahu nad úsilím o ďalekosiahle syntézy, vyznačujúceho sa akribiou pre klasického filológa autorových kvalít priam charakteristickú (na margo: v obidvoch zväzkoch má poznámkový aparát dovedna zhruba 7000 odkazov!), tak trocha neladia pričasté nedôslednosti v písaní mien - napr. raz Jánus Pannonius (s. 7), inokedy Ianus Pannonius (s. 87, 287), raz Faeton/Faetonta (s. 16, 77), inde Flegethon/Flegethonta (s. 19, 94), aj Marcial (s. 87), aj Marcialis (s. 33), Stacius (s. 88) súbežne so Statius (s. 347), Thersites (s. 24), ale Tézeus (s. 22), transilvánsky (s. 148) aj transylvánsky (s. 151), panomphaejský (s. 79) aj Panomfajský (s. 342) - či chyby v gréckych slovách (s. 155, 223). Nezvyklá je podoba mena Marzia Galeotta (s. 151). Pri citáciách z Erazmových diel by bolo vhodnejšie používať v súčasnej odbornej literatúre dosiaľ bežné citovanie podľa kompletneho desaťzväzkového Clericovho vydania v Leidene z r. 1703 - 1706, skracovaného ako LB. Na okraj označovania Bratislavy ako Pisonium podľa domnelého za-

kladateľa Pisona by bolo hádam osožné poznamenať, že v pripisovaní antických osnovateľov uhorským mestám zohral vynikajúcu úlohu taliansky humanistický historik na budínskom dvore Bonfini; ostatne, pod jeho vplyvom sa našiel aj pre Košice rímsky praotec v Cassiovi a pôvodná Cassa dostala podobu Cassovia.

V každom prípade však máme v Okálovej monografii o Martynovi Rakovskom veľmi detailný obraz humanistu, na ktorého najmä vďaka autorovi môžeme byť právom hrdí. Táto kniha je nie iba dôstojným záverom doterajších jeho prác na túto tému, ale stáva sa do značnej miery tiež vzorom na to, aký by mal asi byť "cursus studiorum" pri jednotlivých reprezentantoch našej latinsky písanej literatúry, a v neposlednom rade aj jedným z oporných bodov na ceste za jej ďalším poznávaním a sprístupňovaním.

Daniel Š k o v i e r a

Jozef Kuzmík: Slovník starovekých a stredovekých autorov, premeňov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi (Lexicon auctorum, fontium et scriptorum librorum cum relationibus Slovaciae antiqui mediiqae aevi. Martin, Matica slovenská 1983, 608 s.

Po dvojzväzkovom Slovníku autorov slovenských a so slovenskými vzťahmi za humanizmu z roku 1976, významnej biografickej a bibliografickej príručke pre rozpätie rokov 1493 - 1650, bez ktorej sa najmä bádateľ zameraný na literárnovedný výskum uvedenej, inak jednej z najpozoruhodnejších etáp dejín našej kultúry a vzdelanosti ťažko môže zaobísť, vyšlo v Matici slovenskej analogické lexikografické dielo od toho istého autora, spracovávané staršiu a neporovnateľne dlhšiu epochu, lepšie povedané hneď viaceru z kultúrnohistorického hľadiska značne odlišných vývinových etáp.

Cielom predloženého slovníka je podať súhrnné prehľadné

informácie o autoroch, prameňoch (najmä naračného charakteru) a knižných skriptoroch z uvedených období, spracovaných v našej odbornej literatúre zväčša iba nedostatočne, a tým podľa možnosti stimulovať odstránenie disproporcie medzi nepopierateľným rozmachom archeologického bádania a dosiaľ akosi menej doceneným výskumom vtedajšieho písomníctva, ktoré v každom prípade ostáva cenným zdrojom pre nadobudnutie čo najúplnejšieho poznania histórie, sociálneho, politického či kultúrneho vývinu v minulosti na našom území.

Oproti vyššie spomenutému humanistickému pendantu bolo v prípade tohto slovníka treba riešiť celkom špecifické problémy, čo napokon viedlo k niektorým menej zvyčajným prístupom. Rozsiahlejšie, než to v takýchto prácach býva bežné, sú úvodné časti - Predhovor a Črty z histórie Slovenska v staroveku a stredoveku (s. 5 - 33)-, ktoré oboznamujú so zásadami spracovania diela a krátko charakterizujú jednotlivé vývinové obdobia našich vtedajších dejín. Najpodstatnejšou, i keď nie bezprecedentnou zmenou je to, že heslá tohto slovníka nie sú zoradené abecedne, lež chronologicky príp. predmetovo; pravda, nachádzame tu aj prehľadný alfabetycký heslár (s. 35 až 47). Jadro diela (s. 48-493) sa delí na dve hlavné časti: starovek je zastúpený 20 heslami a končí sa tradične vžitým medzníkom rokom 476, kým stredovek sa uzatvára pre slovenský kontext menej zaužívaným rokom 1492 a týka sa ho 491 hesiel. Stredoveká časť sa ešte ďalej rozčleňuje v časovej postupnosti na pododdiely, ktoré predstavujú: autori a pramene z predfeudálneho obdobia v 5. - 8. st. (12 hesiel), rozliční autori a pramene z 9. - 10. st. (56 hesiel), staroslovienski autori a pramene z 9. - 10. st. (59 hesiel), autori a pramene včasnofeudálneho obdobia, t.j. od 11. st. do polovice 13. st. (75 hesiel), autori a pramene so slovenskými vzťahmi z obdobia pokročilého feudalizmu do roku 1492 (169 hesiel); záverečný pododdiel Skriptori a tlačiarri kníh od 11. do 15. st. (129 hesiel) z danej chronologickej línie trochu vybočuje. Je to však azda skôr plauzibilné ako rozčlenenie v podstate synchronnej

látky 9. až 10. storočia do dvoch pododdielov jedine na základe proveniencie prameňov resp. ich jazyka. Povahu materiálu odzrkadľuje skutočnosť, že podiel autorských hesiel v slovníku predstavuje iba okolo 60 % (medzi ne rátame aj približne 70 anonymných postáv). Z časového rámca diela zasa vyplýva, že sa tu stretávame aj s radom autorov, ktorých možno charakterizovať ako reprezentantov humanizmu (K. Petschmessingsloer, J. Pannenius, M. Galeottus, A. Bonfini ai.). Inou osobitosťou tohto lexikónu sú súborné vecné heslá. Predstavujú dve desiatky pomerne rozsiahlych hesiel ako Divadlo na Slovensku od polovice 13. do 15. storočia, Listiny a listy so slovenskými vzťahmi, Ľudová slovesnosť a hudba, Práva slovenských miest, Štatúty cechov, Zákony uhorských kráľov a uznesenia cirkevných synod atď.

Okrem toho, že autor za každým heslom upozorňuje na príslušnú odbornú literatúru, prináša na s. 495 - 565 tohatú bibliografiu základnej kultúrnohistorickej literatúry k starovekým a stredovekým dejinám Slovenska. Delí ju do 19 tematických skupín, v ktorých sú jednotlivé tituly zaradené chronologicky. Ide o veľmi hodnotný súpis, svojou šírkou celkom ojedinelý. Napriek všetkému - s prihliadnutím na charakter písomného materiálu a vzhľadom na to, že tento slovník sa zákonite stáva jednou zo základných príručiek každého pracovníka v oblasti medievalistiky u nás - zdá sa, že v ňom vari malo nájsť miesto tiež zopár elementárnych pomôcok filologického zameralia (inštruktívne diela K. Streckera, K. Langoscha, D. Norberga príp. aj slovenské skriptá J. Žigu či české J. Nechutovej - J. Hejnica).

Každý používateľ isto ocení tiež registre - autorov a prameňov, skriptorov, historických osobností a geograficko-etnografický. Zahraničným záujemcom sprostredkujú základnú charakteristiku tohto slovníka résumé v ruštine, nemčine, angličtine a francúzštine; hoci latinčina figuruje na čelnom liste v súběžnom titule, latinské résumé (tak trocha paradoxne) kniha nemá. Medzi jej síce nepodstatné, no predsa len trocha ru-

šivé nedostatky patrí priveľké množstvo typografických chýb a nedôslednosť v transkripcii antických mien (napr. Strabón - Strabonovho, Paterculus - Paterkulus, Plinius - Plínius, Marcus Aurelius - Markus Aurélius).

Súhrnne však treba vyzdvihnúť, že toto priekopnícke die-
lo nepochybne dosahuje stanovený cieľ a bude užitočným pomoc-
níkom predovšetkým odborných pracovníkov; pravda, poslúži
tiež širšiemu okruhu záujemcov o často ťažko prehľadnú medie-
valistickú problematiku. Zásluhou J. Kuzmíka sa ním na našu
radosť teda vyplní ďalšie biele miesto v našej odbornej lite-
ratúre. No zároveň sa zvyrazňuje potreba pripraviť takisto
z antiky aj z jednotlivých etáp stredoveku analogické zbierky
prameňov pre územie dnešného Slovenska, aké boli vydané pre ob-
dobie Veľkej Moravy.

Daniel Š k o v i e r a

ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1983

Valné shromáždění se konalo 24. února 1983. Výbor pracoval pod vedením úřadujícího místopředsedy prof. dr. Pavla Olivy a zabýval se především náplní přednášek, stavem členstva a financí a publikační činnosti, jež je stále spojena s obtížemi.

Schůze výboru se konaly 24.2., 23.6. a 27.10.1983. Počet členů JKF činil ke dni 31. 12. 1983 348, z toho 261 v Praze a 87 v Brně.

Hlavní náplní činnosti byla stejně jako v uplynulých letech činnost přednášková. Pražské ústředí uspořádalo sedm přednášek.

Brněnská pobočka pracovala pod vedením svého předsedy doc. dr. O. Pelikána; pokračovala ve spolupráci s Krajským pedagogickým ústavem. Brněnská pobočka uspořádala celkem 5 přednášek, vždy hojně navštívených, před každou přednáškou se konaly výborové schůze k projednání běžných záležitostí.

Odborná skupina brněnské pobočky se sídlem v Olomouci byla informována pozvánkami o přednáškové činnosti JKF v Brně, členové sekce se scházeli na pracovních schůzkách, na nichž byla především probírána výuka latiny resp. starověkých dějin na filozofické fakultě i na lékařské fakultě Univerzity Palackého. Skupina uspořádala celkem šest přednášek dr. S. Sedláčka (Pompeje, Antická Sicílie, Antická řecká místa na maloasijském pobřeží, Kulturní centra Hellady - 3x). Všechny přednášky byly provázeny promítáním diapositivů. V knihovně klasické filologie, která byla průběžně doplňována, bylo uspořádáno několik bibliografických porad.

Odborná skupina pro medievalistiku JKF, vedená dr. P. Spunarem, uspořádala v r. 1983 deset přednáškových večerů spo-

jených s diskusemi. Místo tradičního výletu uspořádala skupina dvě exkurze spojené s odborným výkladem. Prvá vedla do Památníku Františka Palackého (úvodní slovo připravil dr. D. Čumlivski) a druhá na výstavu "Parléřovské umění v Porýní" (odborným průvodcem byl dr. J. Homolka). Oběma institucím (Národní museum, Národní galerie) i naším průvodcům patří za uspořádání exkurzí upřímný dík.

Přednášky v medievistické skupině: J. Čechura, Rozsah a dynamika sekularizace církevních statků v západních Čechách v době husitské revoluce (11. ledna 1983); D. Čumlivski, Páni z Koldic - dvorští úředníci Lucemburků (15. února 1983); J. Lehár, Staročeská milostná lyrika (pokus o rekapitulaci problematiky); A. Hejna, Nálezy z hradu Vízmburku - doklady života a lidské práce od pol. 13. do pol. 15. století (12. dubna 1983); A. Molnár, Jednota bratrská a Luther (10. května 1983); J. Nechutová, Husův moravský protivník Štěpán z Dolan (14. června 1983); P. Floss, Filozofické aspekty Kusánovy kosmologie a antropologie (11. října 1983); H. Soukupová, Iluminované rukopisy z kláštera bl. Anežky v Praze na Františku (25. října 1983); V. Herold, Ideál "pravzorového světa" v husitském filozofickém myšlení (15. listopadu 1983); Z. Hledíková, Struktura duchovenstva v předhusitských Čechách (13. prosince 1983).

Odborná skupina školská JKF pracovala pod vedením dr. J. Červinky a prof. E. Svobodové a byla napojena na Pedagogický ústav hl. m. Prahy (dr. J. Taišlová).

Redaktorem Zpráv JKG byl doc. dr. J. Burian a redakčním tajemníkem dr. J. Šmatlák; ti pečovali o Zprávy ve spolupráci s redakční radou, do níž byli přizváni dva zástupci Slovenské JKF. V roce 1983 vyšel sešit XXIV(1982) č. 1-2, u něhož redakční rada hodnotí zejména dobrou typografickou úroveň. V tisku je sešit XXIV(1982) č. 3. K opsání je připraven svazek XXV (1983) č. 1-3 (věnovaný konferenci Eirene 1982). Ve výrobě je bibliografie za léta 1980-1981, tj. svazek XXV(1983) č. 4.

Bibliografická komise JKF vedená dr. E. Stehlíkovou

a prom.fil. Z. Vaněčkovou průběžně excerpovala materiál. Bibliografie prací za léta 1980-1981 je ve výrobě a vyjde jako č. 4 ZJKF XXV(1983).

Činnost knihovny JKF záleží především ve výpůjční službě čtenářům, členům JKF, ve výjimečných případech i nečlenům. Knihovna nemohla být v r. 1983 soustavně doplňována publikacemi čs. produkce z oboru pro nedostatek finančních prostředků. Výměna se zahraničím probíhala jako v minulých letech. Částečné doplňování knihovny bylo možné pouze recenzními výtisky. Knihovna měla k 31. 12. 1983 26.900 inv. čísel v celkové hodnotě 162.005,60 Kčs.

Slovenská jednota klasických filolůgův je samostatnou společností, ale její předsedkyně doc. dr. E. Šimovičová je 1. místopředsedkyní Jednoty klasických filolůgů při ČSAV. Slovenská JKF tiskne také ve Zprávách JKF své příspěvky a zprávy, odebírá je pro své členy a přispívá na ně i finančně.

Jednota klasických filolůgů je členem FIEC (Fédération Internationale des Associations d'Études Classiques). Stálým zástupcem JKF ve FIEC je prof. dr. Pavel Oliva.

Ladislav V i d m a n

ZPRÁVA O HOSPODAŘENÍ JKF ZA ROK 1983

Příjmy:

Počáteční hotovost k 1.1.1983	Kčs	4.397,50
Členské příspěvky a zápisné	"	6.840,--
Prodej publikací (Zprávy JKf)	"	8.780,30
Ostatní příjmy (prodej ze skladu)	"	98,40
Účelové peníze za tisk ZJKF	"	17.803,30
Dotace ČSAV	"	39.600,--
	<hr/>	
Příjmy celkem	Kčs	77.519,50
	=====	

Výdaje:

Mzdový fond	Kčs	32.856,--
Odměny za práce	"	2.302,90
Cestovní výdaje	"	346,--
Materiálové výdaje (včetně tisku ZJKF)	"	9.245,70
Práce a služby	"	3.112,--
Finanční náklady	"	3.288,--
	<hr/>	
Výdaje celkem	Kčs	51.150,60
	=====	

Zůstatek k 31.12.1983	Kčs	26.368,90
z toho: na běžném účtu u St. spořitelny ..	"	25.769,46
v pokladně	"	196,94
záloha Brno	"	492,50

Základní prostředky

Inventář, ZP, DKP	Kčs	52.871,13
Materiálové zásoby: sklad učebnic a ZJKF	"	94.585,30
Knihovna vč. Brna	"	161.377,62
	<hr/>	
Základní prostředky	Kčs	308.834,05
	=====	

Jmění k 31.12.1983

Peněžní prostředky v Praze	Kčs	25.966,40
Peněžní prostředky v Brně	"	402,50
Základní prostředky	"	308.834,05
	<hr/>	
Jmění celkem	Kčs	335.202,95
	=====	

Pavel O l i v a

DODATEK KE ZPRÁVĚ O HOSPODAŘENÍ JKF PŘI ČSAV ZA ROK 1983

Jednota klasických filologů mohla plnit v r. 1983 své plánované úkoly díky dotaci ČSAV (39.600,- Kčs) a díky zdrojům jejích příjmů, tj. členským příspěvkům, prodeji publikací a učebnic. Vlastní příjmy JKF byly proti plánovaným vyšší o 1.718,70 Kčs, přesto v pražském ústředí dluží 21 členů 925,- Kčs (z celkového počtu 261 řádných členů), v brněnské pobočce dluží 19 členů 275,- Kčs (z celkového počtu 83 členů). Podle platných stanov vědeckých společností při ČSAV je třeba vyvodit důsledky vyplývající z neplacení členských příspěvků u 8 členů JKF, kteří jsou dlužní za dva roky.

Hodnota celkového jmění se v porovnání s rokem 1982 zvýšila o 4.819,70 Kčs. Inventura veškerého majetku byla provedena ve III. čtvrtletí 1983.

Spolupráce s brněnskou pobočkou byla i v tomto roce velmi dobrá. Hospodářskou a finanční agendu vedl náležitě PhDr. Karel Čupr. Účetní doklady jsou uloženy v hospodářské a finanční agendě pražského ústředí. Úspěšná byla i spolupráce se Slovenskou jednotou klasických filolůgův v Bratislavě. Obě společnosti se vzájemně informovaly o svých akcích, členové slovenské společnosti měli možnost publikovat ve Zprávách JKF, na jejichž vydání se slovenská společnost podílí i finančně.

Spolupráce s ekonomickými orgány ČSAV, zejména se s. Bažantem byla velmi dobrá. Výbor JKF mu vyslovuje svůj dík za to, že se u něho setkával vždy s pochopením pro svou činnost.

Pavel O l i v a

REVIZNÍ ZPRÁVA O ČINNOSTI JKF ZA ROK 1983

Revize hospodaření, inventáře a činnosti JKF za rok 1983 byla provedena dne 22. února 1984 revizorkami PhDr. R. Dostálovou a PhDr. D. Řezníčkovou. Revizi byla přítomna zaměstnankyně JKF I. Lukešová.

Revizorky zkontrolovaly účetní doklady za r. 1983, pokladní knihu i deník a shledaly, že účetní evidence je vedena řádně, a že JKF hospodárně a účelně nakládá se svými finančními prostředky podle schváleného rozpočtu. JKF mohla plnit i v r. 1983 své plánované úkoly díky dotaci ČSAV, poněvadž zdroje příjmů byly tytéž jako v letech předcházejících.

Spolupráce s finančními orgány, zejména se s. Bažantem byla velmi dobrá. Výbor JKF mu vyslovuje svůj dík za to, že se u něho vždy setkával s pochopením pro své finanční problémy.

Revizorky konstatují, že vědecká společnost Jednota klasických filologů úspěšně plnila své poslání v našem vědeckém i kulturním životě.

Růžena Dostálová - Dana Řezníčková

Jan Janoušek, Ke kompozici Apuleiových Metamorfóz
(27.1.1983)

Apuleius ve výběru látky a v kompozici svého románu usiloval o dosažení ideové a kompoziční jednoty díla. V epizodách lze vystopovat zhruba tři charakteristické skupiny: příběhy zvyšující dějové napětí (Socrates, Thelyphron), příběhy charakterních žen (Psyche, Charite, Plotina) a epizody odhalující mravní zkaženost světa (Mlynářova žena, Phaedrin příběh, Mnohonásobná vražedkyně). Hybnou silou sujetu jsou Curiositas - vlastnost Lucia i hrdinky novely o Amorovi a Psyche, a Fortuna, jež jako Caeca pronásleduje hrdinu (i epizodní postavy) a v XI. knize jako Fortuna Videns uvědoměle řídí jeho život. Charakteristickými kompozičními postupy Apuleiovými jsou anticipace, paralelismus, antiteze (kontrast) a gradace. Jimi dosahuje strukturální sevřenost fabule a dynamickou povahu sujetu. Ve shodě s názorem M. M. Bačtinovým (Román jako dialog) je považován Apuleiův román za důležitý mezičlánek ve vývoji tohoto žánru. Ve srovnání s dobrodružným románem představuje typ románu dobrodružně-mravoličného s náběhem k vývoji postav (Lucius, Psyche). Metamorfóza hrdiny je pojata nejen jako vnější změna v čase, ale i jako vnitřní proměna jeho duše.

Julie Nováková, Rukopisný Manuálník Komenského je autograf
(24.2.1983)

Manuálník aneb Jádro celé Biblií svaté vydal Komenský v Amsterdamě r. 1658. Byla to už druhá verze "české bibličky" (M²), jejíž první verze je zachována v rukopise z let 1621-1623 (M¹). Rukopis je od r. 1904 v majetku Národního mu-

zea pod sign. V H 50, sklízel obdiv pro svou úhlednost a byl pokládán za autorův, až jej r. 1931 Stanislav Souček prohlásil za pouhý apograf - ale s upozorněním, že věc si zaslouží "znaleckého vyšetření" (Naše věda 12, s. 31). K vyšetření dochází teprve nyní.

Podle Součka se Komenský v letech dvacátých už nezdržoval psaním čistopisů. Za druhé, u Isaiáše 29, 4 čteme v M¹ místo správného "sníženo" (jak má Kralická i M²) souženo, což je prý "chyba písařská, které se mohl dopustiti daleko spíše řemeslný písař" než autor. Za třetí, kdyby M¹ byl autograf, býval by musel Komenský psát celý Manuálník první verze vlastnoručně dvakrát, totiž napřed koncept a podle něho M¹. A to je absurdní.

Předpokladem všech uvedených argumentů je, že M¹ je čistopis. Nejdříve ke třetímu argumentu: předlohou M¹ nemusel být koncept, tj. úplný text plný škrtnů a oprav; mohl jí být tištěný exemplář bible Kralické, Komenským proškrtaný a opravený. Proto je v M¹ škrtnů a oprav nápadně málo. Mimoto vznikl M¹ ještě na počátku autorovy illegality, kdy žil v poměrném klidu pod ochranou Karla st. ze Žerotína a psal Labyrint světa (jehož apograf věnoval svému ochránci r. 1623), takže mohl i M¹ psát nezvykle úhledně. Tím padá i Součkův argument 1. Byl-li tedy pisatel v jedné osobě autorem (resp. překladatelem) i opisovačem, mohou se v M¹ vyskytovat jak chyby opisovačské (v partiích převzatých z Kralické), tak i přepsání, jaká jsou možná jen u autora, resp. překladatele a upravovatele. To se týká Součkova argumentu 2.

Chyby typicky opisovačské, jaké jsem v M¹ našla, jsou skoro nAPOřád tzv. dittografie: to když pisatel na místo slova patřičného napsal slovo jiné, v předloze vzdálenější, ale chybu ještě postřehl a napravil. Např. Mt 27, 61 (v Kralické, v M¹ i M²) "A byl obličej jeho jako blesk, a roucho jeho bílé jako sníh", ale před blesk stojí škrtnuté sníh. Nám však běží o opravy, možné jen u autora; tak např. u Jr 37, 3-5, stáhl upravovatel 3 veršety v jeden, ve kterém mj. čteme "Kaldejští

odtrhli od Jeruzaléma", - ale před odtrhli je škrtnuté leželi. Tento škrť odpovídá slovesu oblehli v Kralické a obsidebant ve Vulgátě, ale pisatel se dodatečně rozhodl zmínku o obležení Jeruzaléma vynechat. Jindy volí výraz vhodnější, např. Jon 1, 12 "tato bouře jest" (podle Kralické) místo původního strhla se. Taková místa prozrazují, že pisatel a upravovatel jsou totožni (nepřihlížím zde ovšem k opravám provedeným mezi řádky nebo na okraji - ty mohou být mladší než rukopis). Přepsání, nad kterým se pozastavil Souček, je vysvětlitelné právě krácením: také zde šlo o 3 veršety, ve kterých má Kralická dvakrát sloveso ssoužím a přechodník souženo, M² ssoužím a sníženo. Pojem soužení v pisatelově vědomí ještě při psaní přechodníku, v nesporném autografu Clamores Eliae nacházíme přepsání závažnější, např. hned na 2. straně rukopisu o pádu Kristově místo Adamově.

V poslední části svazečku přibývá škrťů, oprav i zkratek, je užito horšího inkoustu, ale písmo ve smyslu paleografickém a grafologickém zůstává stejné, novogotická kurzíva na přechodu ke kurzívě humanistické. Podle potřeby je obměňována, ozdobnější je v nadpisech a v obsahu (Pořádek Kněh Písem svatých), maximálně zjednodušena v přeškrtnané předmluvě (na nečíslovaných s. 677-679). Že je to vše písmo Komenského, potvrdilo srovnání s jeho nespornými autografy (s drobnými, částečnými, s kodexem Clamores). Prohlédli si je i paleograf P. Spunar a grafolog Jos. Petera a potvrdili, že jde vesměs o písmo jedné a téže ruky.

Autograf M¹ by mohl a měl být podkladem pro dosud nevydaná a neustále opravovaná Transkripční pravidla pro české spisy JAK, která se prozatím opírala hlavně o apografy a autorizované tisky.

Jan Martínek, Působení Bohuslava z Lobkovic ve světle nového
datování jeho spisů
(31.3.1983)

Bude publikováno v LF 1985.

Radislav Hošek, Thrácký mýtus a thrácká skutečnost
(28.4.1983)

V přednášce byla nastíněna povaha mýtu ve vztahu k Thrá-
kii. Tamní mýtus, který zapadá jak do oblasti náboženské, tak
mytologické, známe a) z reliéfů tzv. thráckého jezdce, jejichž
obsahu nerozumíme, b) z řeckých mýtů, tj. vykládaných Řeky
o Thrácích; v nich je třeba odlišovat elementy řecké od thrá-
ckých. Referent na třech příkladech ukázal na úskalí: 1) Zlomek
Alkaia (PapLobel 1233 = 77 D) pojednává o Thráčankách koupají-
cích se v Hebru. Výrazy ukazují, že jde o očistnou koupel ri-
tuální, která není jen u Thráků, nýbrž je mediteránní (Malá
Asie - Pseudaeschin.10); 2) Diomedes Thrácký předhazující své
nepřátele klisnám k žrádлу je Řeky podán jako athemistos, tj.
člověk, jemuž jsou cizí životní normy Řeků. Obdobnou postavou
jsou Kyklopové v Odysseji; 3) Aristotelovu zprávu z Historia
animalium o 28 dnech, v nichž je třeba podávat žrádlo selatům,
spojil přednášející s počtem dní lunárního kalendáře a primi-
tivní dialektikou řady čísel sudé-liché, která se také vysky-
tuje u pythagorejců. Tím zdůvodnil, proč je Zalmoxis považován
za Pythagorova žáka.

Karel Janáček, Nad knihou B.Cassinové "Si Parménide,
alors Gorgias"
(26.5.1983)

V přednášce o 650stránkové knize, týkající se 17stránkové

anonymní skladby, nazývané v nové době De Melisso Xenophane Gorgia, se referent mohl zabývat jen zásadními otázkami. Ultrakonzervativní textová kritika způsobila, že autorka obhajuje místa, která nezní řecky. Její tvrzení, že autor M.X.G. není pouhý doxograf, nýbrž sofist, se opírá jen o výklad poslední věty, nemožný zejména z důvodů chronologických (Parmenides - podle jejího mylného výkladu Simplikia - žil před Xenofanem), ale opět i jazykových. Hlavní teze knihy, že Melissos a Xenofanes tvoří most mezi eleatem Parmenidem a sofistou Gorgiou, je vyvrácena tím, že autorka přecenila význam počátečního τ v M a X a nesprávně vykládá význam $\tau\omicron\lambda\omicron\upsilon\tau\omicron\varsigma$.

Josef Češka, Křesťanská pozdní antika v novodobých koncepcích
a heuristických metodách
(27.10.1983)

Křesťanská pozdní antika, tj. císařem Konstantinem otevřené druhé období pozdní římské říše, se vyznačuje dravou christianizací římské společnosti a postupným vymycováním všeho, co křesťanská církev pokládala z antického dědictví za zbytečné či dokonce škodlivé. Problematika týkající se tohoto vývojového procesu se doposud ve vědecké literatuře řeší mnohem zevrubněji v rámci církevních dějin než v politických dějinách konce starověku. Pro správné porozumění a historické hodnocení pozdně římského vývoje včetně tehdejších změn v náboženské orientaci je ovšem třeba především dobře znát tehdejší hospodářské, sociální i politické poměry a církevní otázky i celou složitou problematiku křesťanské dogmatiky chápat jako organickou součást vývojového procesu. Dělbá práce mezi historiky a teology vede pak spíše k paralelně uspořádaným různým pohledům na jednotlivé stránky téže tematiky než k nějaké syntéze.

Ten druh církevních dějin, který nezakrytě plní úkol apologetiky církevní politiky od minulosti k dnešku, se sice dnes ve vědecké literatuře již stěží může prosadit, ale svým způsobem

je apologií každé formálně objektivní zpracování zmíněné problematiky, poněvadž se převážně opírá o prameny nekriticky přejímající oficiální církevní názory. Kdežto starší pozitivisticky orientovaní historikové pozdní antiky se přímo opírali o pramenný materiál a někteří z nich, antiklerikálně smýšlející, se snažili dopídit pravdy využitím všech pramenů včetně heterodoxních zlomků, setkáváme se nyní stále více s pracemi, v nichž se při snaze zvládnout enormně narůstající novou literaturu dostává citace pramenů do pozadí, anebo jsou prameny citovány jen zprostředkovaně, jak o tom svědčí nepřesnost v odkazech. Přirozeným důsledkem tohoto postupu je interpretování nikoli pramenného údaje, nýbrž jiné interpretace, a pak není divu, že do myšlenkových směrů minulosti proniká stále více prvků z moderní ideologie.

Autory ze IV.-V. století lze rozdělit do tří skupin:

a) Pokračovatelé v antické tradici, pro něž v dějinách zůstávala nejdůležitější zahraniční politika, opírali své líčení vnitřních poměrů proklamativně o zásadu "sine ira et studio", jenže jejich chválená objektivnost, často se projevující obcházením ožehavých církevně politických otázek, vycházela asi spíše z politické opatrnosti než z vědeckých cílů. - b) Ostře protikřesťansky zaměření autoři, jejichž díla se většinou dochovala jen zlomkovitě, zlobně kritizovali křesťanské císaře a otevřeně poukazovali na zhoubné důsledky vyplývající ze spojení římského státu s křesťanskou církví, ale ani zdaleka nedokázali postihnout vlastní příčiny pozdně římského vývojového procesu. - c) Křesťanská tzv. patristická literatura kvantitativně vysoce přesahuje rozsah všech ostatních dochovaných pozdně antických literárních děl. Při práci s ní se však nikdy nesmí pustit ze zřetele její tendenčnost a jednostrannost, charakteristická i tím, že se až na řídké výjimky dochovaly jen spisy ortodoxních autorů. Každý křesťanský výklad je proto třeba hodnotit v konfrontaci s ostatními prameny a opírat se o něj lze jen tehdy, nevymykají-li se jeho údaje historické realitě.

Pro poznání vnitřních poměrů mají zvláště velký význam císařské zákony, tematicky uspořádané ve sbírkách Codex Theodosianus z r. 438 a Codex Iustinianus z r. 534. Mnohé články se přitom vyskytují v obou sbírkách, někdy ovšem s určitými obsahovými rozdíly, ale řešení textologického problému je v těchto případech jednoduché: preferují se varianty Theodosiova kodexu, kdežto ve variantách Justinianova kodexu se spatřují textové úpravy, které měly znění starších zákonů přizpůsobit právním a ideologickým požadavkům VI. století.

Kazimír Večerka, K Hegelově interpretaci řeckého antického umění

(24.11.1983)

Referent se pokusil naznačit, jak Hegel hodnotí řecké antické umění, dále analogie nebo obtíže Hegelova řešení, rozdíl řeckého umění a umění romantismu v Hegelově pojetí a připojil několik poznámek o Hegelově obecném pojetí umění. Zmínil se o tom, co Hegela zaujalo (a co není obecně známé) na architektuře, sochařství, malířství, hudbě, poezii a próze. Vyšel z Hegelových pochybností o Achilleově statečnosti, které však nestačí na to, aby zmenšily Hegelův obdiv vůči Achilleovi. Referent diskutoval o Hegelovu stanovisku, že bohové - jakožto jediné rozhodující činitele lidské individuality - vedou vždy současně k vině i nevině. Dále byla řeč o tom, že Hegel nebere v úvahu postavení otroků. Potom bylo uvažováno, zda (jak uvádí Hegel) Apollónův příkaz Orestovi u Aischyla uvádí Oresta do obtížné kolize (potrestat matku - zachovat povinnou úctu k matce). Ovšem poněvadž teprve po činu se proti Orestovi objevují Erinye, nemusel se Orestes podle referenta rozhodnout mezi protichůdně hovořícími božstvy. Sofokleův Oidipús podle Hegela vůbec nic nezavinil v běžném "nehegelovském" významu slova "zavinít" (Hegel spojuje nevinu vždy s vinou). Ovšem podle referenta Oidipús triumfuje, vychloubá se, uráží věštce, vysmívá se věštírně, zabije (nevědomky) svého otce, ale také čtyři lidi

z doprovodu, což bylo přinejmenším neúměrné. Hegel píše, že heroický charakter neví nic o protikladu subjektivních úmyslů a objektivního činu (to se týká zabití vlastního otce a krve-smilství). Ale Oidipús říká: "Jsem vrah a škůdce, ale zcela bezděčný, jsem právem bez viny, vždyť chyběl úmysl!" (Oidipús na Kolónu, Praha 1975, str. 267, podobně str. 265, 266, 289, 290, řeč Antigony str. 250). Podle Hegela bylo by proti rodinné oddanosti, kdyby povinnost pohřbít bratra zůstala nesplněna, a proto Sofokleova Antigoné poruší Kreontův příkaz. Avšak Antigoné se dovolává příkazu bohů (Antigoné, Praha 1975, str. 39). Kreón dozná, že je bídný zločinec, a je nutno mítet hřích (jako je Kreontův), který uráží bohy (tamtéž str. 77). Hegel píše, že tragičtí héróové jsou právě tak vinni, jako nevinni. Nic horšího by se podle Hegela o héróovi nemohlo říci, než že jednal bez viny. Je ctí velkých charakterů, že jsou provinilé. Referent tomuto sdělení rozumí tak, že např. Orestés a Antigoné jsou nevinni, když jednají podle vůle bohů, jsou však (údajně) vinni, když zároveň nejednají podle vůle lidí. Podle Hegela héróové jednají na základě pathosu (bohové jsou tímto lidským pathosem); není to žádná nerozhodnost a žádná volba, ale pathos má absolutní oprávněnost.

Jana Nechutová, Husův moravský odpůrce Štěpán z Dolan
(14.3.1983)

V přednášce byl učiněn pokus zhodnotit význam osobnosti a díla Štěpána z Dolan (+ 1421), převora kartuziánského kláštera v Dolanech u Olomouce, autora homílie Exurgens Maria a polemických spisů proti Viklefovi a husitům Antiviklef seu Medulla tricitati (1408), Antihus (1412), Dialogus volatilis inter aucam et passerem adversus Hussum (1414), Liber epistolaris ad hussitas (1417). Posluchači byli seznámeni se Štěpánovou životní dráhou, s obsahem jednotlivých děl a s jejich zvláště zajímavými pasážemi. Obsahový rozbor, provedený zejména na spise Dialogus volatilis, ukázal na Štěpánova ideová východiska (na rozdíl od jiných Husových odpůrců nedostatečný zájem o teorii, zřetel k morálním otázkám, názor typu devotio moderna či "patetického spiritualismu"), formálním rozбором dospěla přednášející k závěru o vysoké literární hodnotě Štěpánových projevů a pokusila se o jejich žánrové zařazení (alegorický list, literární spor).

Oldřich Pelikán, Antická muzea v Berlíně
(11.4.1983)

Úvodem přednášející vysvětlil specifičnost jednotlivých antických muzeí, danou jednak dobou vzniku, jednak místem vzniku, vztahem k antické půdě (Řecko, Itálie, Turecko, Středomoří, okrajové oblasti impéria, předpolí římské říše). Dotkl se i historie antických památek na území ČSSR.

Po výkladu o vzniku berlínských muzeí (1830, 1930) a událostí po 2. světové válce přehlédl - podle promítaných diapo-

zitivů - hlavní památky řeckořímského umění od archaického sochařství před dobou klasickou a helénistickou až k římskému materiálu, včetně malířství a architektury i drobného umění.

Závěrem upozornil i na sousední muzea, Raněkřesťansko-byzantské (významná **ravenskám**ozaika ze San Michele in Afrisisco) a Předosijské, která doplní příhodně obraz získaný v antických odděleních. Zakončil různým pohledem profesionála a amatéra - vnímavého diletanta na umělecké památky.

Květoslava Rubešová, Iulianos Apostata a jeho protikřesťanská polemika
(23.5.1983)

V úvodu svého vystoupení referentka nejprve stručně shrnula údaje týkající se Iulianova života se zaměřením především na jeho výchovu a vztah ke křesťanství, připomenula Iulianovu literární činnost a podala krátkou charakteristiku jeho spisů. Poté přistoupila k hlavnímu námětu svého referátu, k rozboru Iulianova spisu Proti Galilejským, který jako ostrá protikřesťanská polemika zaujímá významné místo mezi ostatními Iulianovými díly i v jeho náboženské politice. Spis Proti Galilejským, který autor složil v posledním roce svého života, je dnes ztracen, ale dochoval se částečně v citátech v díle řeckého církevního spisovatele Kyrilla z Alexandreie. Původně obsahoval tři knihy, z Kyrillových citátů si můžeme udělat dostatečný obraz o knize první. Referentka podala rozbor této části spisu, především z hlediska obsahového. Došla k těmto závěrům: Iulianova protikřesťanská polemika svědčí o značných autorových znalostech židovských a křesťanských spisů a řecké mytologie a literatury, autor znal patrně i díla svých předchůdců v protikřesťanské polemice, přičemž jeho dílo vykazuje jistou podobnost zvláště s dílem Kelsovým. Iulianos ukazuje na příkladech, jak naivní jsou některá vyprávění v Bibli, kritizuje křesťany za to, že se odklonili od židovských tradic

a že mají ve svém učení a svých spisech četné nedůslednosti. Nad civilizací a filozofií židovskou i křesťanskou klade civilizaci a filozofií řeckou, reprezentovanou především Platónem. Obdiv a láska k řeckému náboženství a ke klasické antické vzdělanosti a autorovo upřímné přesvědčení o správnosti toho, co hájí, dotvářejí základní charakter polemicky zaměřeného spisu a přispívají i k dokreslení celkového Iulianova charakteru.

Radislav Hošek, Křesťanství v Thrákii a Moesii před vznikem
státní církve
(21.11.1983)

Úvodem přednášející zdůvodnil, proč Acta sanctorum, příp. menologia, mohou posloužit jako pramen pro poznání některých tendencí v době před vydáním milánského ediktu. Je to především stanovení směru, jímž se křesťanství šířilo, způsob tohoto šíření, stanovení hlavních středisek, formy trestů, postihujících křesťany, apod.

Z Acta sanctorum vyplývá, že křesťanství proniklo na Balkán z Bithýnie a že se šířilo buď do Thessaloníky, nebo do Filippopole, anebo podél pobřeží Pontu. Ojediněle přicházelo i z Illyrika. Jeho nositeli a šířiteli byli lidé, kteří místo svého pobytu velmi často měnili, později se objevují kroužky s více žáky, často ženami. Pro některá místa lze předpokládat ilegální episkopáty, jako pro Anchialos, Apollónii, Bizyi, Debeltum. Značný počet mučedníků, zejména anonymních (srov. Ammón + 40 žákyní, Carpus + 72 žáků aj.), naznačuje, že v Thrákii a Moesii bylo křesťanství více rozšířeno nežli v Acháji. Od počátku 2. stol. se dá předpokládat pronikání křesťanství do posádek, zvl. na Dunaji (Durostorum).

Po r. 313 křesťanství zde navázalo na předchozí tradice, ale i Iulianos navazuje na tradice před milánským ediktem, když se vrací ke starým formám pronásledování. Názorová pestrost uvnitř křesťanství, která byla před r. 313 skryta, se

otevřela po tomto roce a dala různým křesťanským směrům možnost se otevřeně realizovat, což se jeví i ve vzniku místní křesťanské literatury. Násilná opatření Theodosia I. ukončují toto přechodné období, jehož některé prvky se objevují i později. I Theodosiova opatření našla svůj odraz v Acta sanctorum.

Ladislav Skurský, Památky starověké Mezopotámie
(12.12.1983)

Přednášející sdělil a diapozitivy a krátkým filmem (8 mm) doprovodil své dojmy z Iráku, kde pobýval jako učitel biochemie na univerzitě v Mosulu 1978 - 1981. V pořadí, v jakém se sám s památkami setkával, mluvil o Ninive, Chorsabádu, Nimrudu, Ašuru a o mladším reliktu z parthského období, Hatře: ty všechny leží v dosahu cesty automobilem z Mosulu. Ze vzdálenějších míst mohl krátce navštívit Ur, Uruk, Ktesiphon a Agarguf a především Babylón. Z islámského období (11. stol. n.l.) citoval pevnost Ukhaidir. Ukázal též několik diapozitivů a fotografií pozoruhodných objektů z bagdádského muzea a několik drobných artefaktů ze Sumeru, které náhodně nasbíral v terénu. Krátká pasáž byla věnována irácké současnosti, hlavně některým kuriozitám a kontrastům.

SPRÁVA O ČINNOSTI
SLOVENSKEJ JEDNOTY KLASICKÝCH FILOLÓGOV PRI SAV V BRATISLAVE
ZA ROK 1983

V zmysle Stanov Slovenskej jednoty klasických filológov pri SAV v Bratislave Valné zhromaždenie dňa 23.11.1982 zvolilo nových členov Výboru SJKF, z ktorých boli na schôdzi dňa 9.12.1982 zvolení funkcionári na nové volebné obdobie. Výbor SJKF pracoval v roku 1983 v tomto zložení: doc.PhDr. Etela Šimovičová, CSc. - predsedníčka výboru; PhDr. Klára Buzássyová, CSc. - podpredsedníčka; doc.JUDr. Peter Blaho, CSc. - hospodár; PhDr. Pavol Valachovič, CSc. - vedecký tajemník; PhDr. Peter Kuklica, CSc., PhDr. Tatiana Pišútová, PhDr. Daniel Škoviera - členovia výboru; JUDr. Peter Mozolík, PhDr. Tomáš Oravec - členovia revíznej komisie.

Výbor SJKF sa schádzal na svojich schôdzach tak, ako to určujú Stanovy SJKF a vo svojej práci vychádzal zo Stanov ako i z uznesení Valného zhromaždenia. Na svojich schôdzach (9.12.1982, 3.3., 20.9. a 15.12.1983) ako i na schôdzi Predsedníctva Výboru (13.12.1982) sa prejednávali závažné úlohy, vyplývajúce z Plánu práce SJKF, ako i aktuálne úlohy a úlohy vyplývajúce z uznesení Valného zhromaždenia.

Výbor sa pravidelne zaoberal na svojich schôdzach skvalitňovaním a stavom členskej základne a pohybom členstva. V roku 1983 zomreli títo naši členovia: s.E.Hanková, A.Murínová, V.Rapošová a Z.Sýkora. Súdrh A.Kračmárik požiadal o ukončenie členstva v SJKF, pretože v účinnom zapájaní sa do práce spoločnosti mu bránil vysoký vek a veľká vzdialenosť od centra spoločnosti. V roku 1983 bol za člena Slovenskej jednoty klasických filológov prijatý s.Vojtech Letko z Bratislavy. Stav členskej základne k 31.12.1983 bol 82 členov.

Hlavnou náplňou činnosti Výboru SJKF v roku 1983 bola príprava a realizácia Plánu činnosti na r.1983. Pri jeho príprave Výbor vychádzal z výsledkov, dosiahnutých v uplynulých rokoch, ako i z požiadaviek členov, prednesených na Valnom zhromaždení v r.1982.

Významnými materiálmi, ktoré Výbor na svojich schôdzach prejednával a ktoré budú významne ovplyvňovať činnosť našej spoločnosti v nasledujúcich rokoch, boli Závěry XVI. zjazdu KSČ, Zjazdu KSS a 8. Pléna ÚV KSČ a KSS ako i prípis Komisie Predsedníctva SAV pre organizáciu vedeckých spoločností "O príprave a tvorbe dlhodobých plánov a prognóz rozvoja vedy a techniky a národného hospodárstva".

Na základe týchto materiálov Výbor SJKF pripravil perspektívny plán vedecko-výskumnej a popularizačnej činnosti, ktorý sa v konkrétnom vyústení prejaví predovšetkým v ukončení prác na slovníku stredovekej latinčiny (do tlače by mal byť pripravený v r. 1985). Na túto dlhoročnú prácu nadviaže v nasledujúcom období výskum latinsky písanej literatúry na Slovensku.

Významnú zložku práce a činnosti SJKF bude v nasledujúcom období predstavovať i činnosť na poli prekladateľskom. SJKF sa bude dôsledne angažovať na rozvoji prekladateľskej práce z antických jazykov najmä nastupujúcou generáciou, bude sa podieľať na výchove a vyhľadávaní mladých prekladateľov a bude prispievať ku skvalitneniu prekladateľskej činnosti všeobecne. Prvé predbežné návrhy na konkrétnu činnosť v tomto smere Výbor SJKF prejedná a zakomponuje do činnosti celej spoločnosti.

Uvedené materiály sa zohľadnia aj v prednáškovej činnosti, ktorá bude tvoriť základnú náplň práce v budúcom období. V oblasti popularizácie výsledkov vedy bude SJKF pokračovať v doterajších úspešných formách (prednášky, exkurzie, semináre) a bude tiež hľadať nové formy, ktorými by ešte viac popularizovala prácu spoločnosti a zaangažovala na tejto práci čo najviac členov i nečlenov.

V uplynulom roku Slovenská jednota klasických filológov pri SAV v Bratislave uskutočnila 6 prednášok a jeden odborný seminár.

V prednáškovej činnosti môžeme sledovať snahu nadviazať na úspešné tradície z uplynulých rokov, ako aj niektoré nové

prvky. Realizované prednášky môžeme rozdeliť do dvoch skupín. Prvú tvoria prednášky s historicko-umeleckým zameraním, druhú prednášky venované slovesnej tvorbe, predovšetkým humanistického obdobia na Slovensku, resp. odkazu antiky súčasnosti.

Väčšina prednášajúcich pochádza mimo radov SJKF, z príbuzných a partnerských inštitúcií SAV, vysokých škôl alebo iných vedeckých inštitúcií. Snahou Výboru SJKF bolo predstaviť svojim členom i ďalších vedeckých pracovníkov, ktorých vedecká činnosť je zameraná na riešenie otázok a problémov, hraničiacich s vednými odbormi zastúpenými v činnosti našej spoločnosti.

Všetky prednášky mali vysokú odbornú úroveň, čo sa dosiahlo aj starostlivým výberom prednášateľov z radov popredných pracovníkov SAV, vysokých škôl a iných inštitúcií. Viaceré prednášky boli spojené a doplnené premietaním diapozitívov. Čo do záujmu členov i nečlenov (najmä z radov študentov FF UK) bola najpočetnejšie navštívená prednáška doc.PhDr. Oldřicha Pelikána, DrSc. z partnerskej UJEP v Brne o tradíciách gréckeho umenia.

Úspešnou akciou SJKF v roku 1983 bol odborný seminár spojený s besedou o prvom preklade výberu z diela M. Tullia Cicérona, ktorý bol pripravený v spolupráci s vydavateľstvom Tatran. Na seminári, doplnenom čítaním ukážok z diela, sa diskutovalo o význame M. Tullia Cicérona a jeho diela, ale najmä o problémoch prekladania z latinčiny a gréčtiny a prístupnenia diel antických autorov súčasnému slovenskému záujemcovi.

Slovenská jednota klasických filológov aktívne spolupracuje s rôznymi vedeckými a spoločenskými organizáciami či už na pôde SAV alebo mimo nej. Úzke kontakty udržuje SJKF predovšetkým s Jednotou klasických filológů při ČSAV v Prahe. SJKF sa podieľa na vydávaní Zpráv JKF, či už tým, že členovia Výboru SJKF sú členmi redakčnej rady, alebo tým, že naši členovia pravidelne prispievajú autorsky do Zpráv JKF. Predsedníčka SJKF, s.doc.PhDr. Etela Šimovičová, CSc., je členkou Výboru JKF (podpredsedníčka). Okrem toho sa vzájomne informujeme o podu-

jatiach, ktoré JKF alebo SJKF pripravujú. Do budúcnosti pripravíme ešte užšie formy spolupráce SJKF s JKF.

Prostredníctvom členov udržuje SJKF úzke kontakty s vydavateľstvom Tatran, ktoré sa tiež podieľalo na príprave odborného seminára o preklade výberu z diela M. Tullia Cicerona, so Slovenským národným múzeom a s viacerými pracoviskami SAV (s Archeologickou spoločnosťou a Archeologickým ústavom, s Jazykovedným ústavom Ľudovíta Štúra a inými).

V uplynulom roku 1983 SJKF neudržiavala žiadne aktívne zahraničné styky. Člen Výboru SJKF s.doc.JUDr.Peter Blaho, CSc. sa zúčastnil na konferencii v NDR ("Interpretácia vo vedách o staroveku"), ale jeho vyslanie zabezpečila zamestnávateľská organizácia - Právnická fakulta UK v Bratislave.

Na úseku práce s mládežou naráža SJKF na jeden základný problém, ktorý nie je v našich silách vyriešiť. Pretože sa na FF UK neotvárajú každý rok študijné kombinácie s latinčinou, máme obmedzené možnosti rastu členskej základne z radov mládeže. Preto sa činnosť SJKF v tomto smere orientuje na už spomínanú oblasť skvalitnenia a výchovy mladých prekladateľov, ktorí štúdiá ukončili v predchádzajúcich rokoch. Na prednášky SJKF pozývame tiež študentov FF UK z odborov, ktoré hraničia alebo súvisia s vedami o antickom staroveku (archeológia, história, dejiny umenia i moderné jazyky).

Na tradične dobrej úrovni je naša spolupráca s Organizačným strediskom vedeckých spoločností pri SAV. Výbor SJKF pravidelne prejednáva materiály, prichádzajúce z Organizačného strediska, z Predsedníctva SAV pre vedecké spoločnosti a pod. Predsedníčka SJKF s.doc.PhDr.E.Šimovičová,CSc. a podpredsedníčka s.PhDr.K.Buzássyová,CSc. sa zúčastnili 15.12.1983 na aktívne predsedov vedeckých spoločností organizovanom Predsedníctvom Komisie SAV pre vedecké spoločnosti a o prijatých záveroch tohto aktívu informovali aj ostatných členov Výboru SJKF.

Pavol Valachovič

PREDNÁŠKY

V SLOVENSKEJ JEDNOTE KLASICKÝCH FILOLÓGOV V ROKU 1983

Antická vzdelanosť a byzantský humanizmus

Prednášateľ: PhDr. Alexander Avenarius, Ústav historických
vied SAV, Bratislava

Dátum: 27.1.1983

Prednášateľ sa zaoberal problémom "byzantského humanizmu" a oprávnenosťou tohoto pojmu, pričom rozlišoval dva typy recepcie antickej vzdelanosti v Byzancii - formálnej a obsahovej.

Na príkladoch z rôznych období byzantských dejín a na rôznych typoch diel ukázal, že znalosť antiky (najmä gréckej) bola v Byzancii prítomná stále i napriek jej odmietaniu a zatreacovaniu zo strany monastických kruhov. Preto v Byzancii po tejto stránke nemožno hovoriť o obnove, renesancii antiky v tom zmysle ako na západe.

Náznyky skutočného humanistického svetonázoru sa v Byzancii začali prejavovať v súvislosti s duchovným pohybom a zápasom monastického mysticizmu a krúžkom byzantských racionalistov, predstavovaných hlavne Barlaamom z Calabrie. Na rozbere jeho diela prednášateľ ukázal, že ani on nedospel ku skutočnému a pravému humanistickému ideálu, hoci sa i v jeho diele a v dielach jeho súčasníkov ozývajú veľmi často a živo antickej vzdelanie a tradície. Príčiny tohoto javu treba hľadať vo vonkajšej a vnútornej situácii krajiny.

Neskoroantická pyxida z Čiernych Kľačian

(Ikonografia, datovanie a vzťah k Veľkej Morave)

Prednášateľ: PhDr. Titus Kolník, CSc., Archeologický ústav
SAV, Nitra

Dátum: 3.3.1983

Prednášateľ, popredný odborník AÚ SAV v Nitre, oboznámil prítomných vo svojej prednáške s unikátnym nálezom neskoroantickej pyxidy z Čiernych Kľačian. Vychádzajúc z formálneho roz-

boru tohto druhu umelecko-remeselných výrobkov ako i z rozboru scén, ktoré umelec zobrazil na pyxide (dve základné živiteľské zamestnania ľudstva - poľnohospodárstvo a chov stád, so zašifrovanými dvoma povestiami o založení Ríma), predpokladá vznik pyxidy v Ríme, pri príležitosti založenia Konštantinopolu, v r. 325 - 330. Z Konštantinopolu sa táto pyxida dostala na Slovensko ako súčasť darov, ktoré priniesla byzantská misia na čele s Konštantínom a Metodom r. 863 od cisára Michala III. na Veľkú Moravu, kde slúžila ako liturgický predmet. Po zániku Veľkej Moravy sa dostala do hrobu ako súčasť posmrtnej výbavy.

Na základe týchto súvislostí prednášateľ pokladá pyxidu z Čiernych Kľačian za najpozoruhodnejší archeologický nález na Slovensku.

Rímske umenie a grécka tradícia

Prednášateľ: doc.PhDr. Oldřich Pelikán, DrSc., FF UJEP Brno
Dátum: 12.4.1983

Prednášateľ sa venoval problematike genézy a vývoja rímskeho umenia od prelomu 2./1.stor.pr.n.l. až do neskoršej antiky. Hneď v úvode odmietol zjednodušujúci náhľad na rímske umenie, podľa ktorého rímske umenie prebralo grécku formu a ňou vyjadrovalo nový obsah.

Na vývojovej línii gréckej plastiky od archaických kúrov a kor cez klasické umenie 5.stor. až ku 4.stor. vyjadruje grécke umenie stále dôslednejší realizmus. Helenistické umenie sa stalo základom kontinuity vývoja, z ktorého vyrastalo ďalej rímske umenie.

Na ďalších formách umenia (portrét, historický reliéf, architektúra, maliarstvo) poukázal na grécko-rímsku syntézu, v ktorej splynuli helenistické a domáce etruskoitalické tradície.

Takéto vrstevnaté a vnútorne protikladné umenie sa stalo neskôr prameňom vývoje k neskoršej antike a stredoveku.

Antický odkaz v súčasnom estetickom myslení

Prednášateľ: PhDr. Anna Fischerová, CSc., FF UK Bratislava

Dátum: 19.5.1983

V prvej časti svojej prednášky sa prednášateľka zaoberala súčasným estetickým myslením, jeho základnými východiskami a systematickým členením. Po tomto úvode načrtla základné estetické problémy, ktoré boli nastolené už v antickej estetike. Sledovala vývoj niektorých kategórií - pri kategórii krásy poukázala na vývoj od ontologického výkladu až k syntetickému chápaniu, pri kategórii techné poukázala na jej premeny a súčasné chápanie umenia ako osobitej estetickej činnosti a formy spoločenského vedomia a všímala si tiež kategórie mímézis, katarzie a kalokagathie. Pri poslednej kategórii porovnávala obsah antického pojmu so súčasnými požiadavkami na estetickú výchovu a s pripravovaným celospoločenským programom estetickej výchovy obyvateľstva.

Na záver poukázala prednášateľka na to, že odkaz antiky, jej filozofického a estetického myslenia je stále aktuálny, nachádzame v ňom podnety pre hlbšie zamýšľanie sa nad humanistickou funkciou krásy a jej podieli na ďalšom rozvoji osobnosti a spoločnosti.

Vergilius a latinský humanizmus na Slovensku

Prednášateľ: PhDr. Daniel Škoviera, FF UK Bratislava

Dátum: 27.10.1983

V obraze Vergilia v stredoveku často prevažovali legendárne prvky a Vergilius bol predstavovaný viac ako mudrc či veštec. V takejto podobe bol známy aj na Slovensku z diel stredovekých autorov, ktorých diela sa nachádzali v našich knižniciach. Až renesančný humanizmus s uplatňovaním hesla "ad fontes" prináša návrat k Vergiliovi historickému a jeho dielu.

Záujem o Vergiliovo dielo badač už začiatkom 15. stor., keď v Kódexe Petra z Štôly (1410) sa nachádzajú aj excerptá z Vergilia. V 16. stor. sa o šírenie znalostí Vergiliovho diela zasluhujú školy, keď sa poučky z jeho diela objavujú v gra-

matikách, ale aj v diele L.Stöckela (1510-1560). Vergiliove diela sa v tomto období už v značnom množstve nachádzajú v knižniciach a knižných zbierkach vzdelancov Slovenska, resp. Uhorska.

Vplyv a ozvenu Vergiliovhodiela nachádzame už pravidelne v dielach našich humanistických vzdelancov, píšúcich po latincky (J.Verner, P.Rubigal, J.Purkircher, M.Rakovský).

V našich pomeroch sa v tejto dobe však nestretávame s prekladmi Vergiliovho diela, ani s pokusmi o edíciu jeho diela s komentárom. Bolo to zapríčinené všeobecnou hospodárskou, politickou a kultúrnou situáciou na Slovensku a v Uhorsku vôbec.

Až v období baroka sa stretávame s prvým prekladom jednotlivých veršov (J.Milochovský, 1678) a v nasledujúcom období už dielo Vergiliovo i sám Vergilius stoja ako učiteľ a vzor Jána Hollého a asistujú pri samom zrode a formovaní našej národnej kultúry.

Umelecký prejav na starovekých minciach

Prednášateľ: PhDr. Elena Minarovičová, Historický ústav SNM
Bratislava

Dátum: 1.12.1983

Význam mince spočíva nielen v jej funkcii platobného prostriedku obeživa, ale aj v jej umeleckej hodnote. Technická dokonalosť starovekých mincí, ich umelecko-historická výpoveď sú faktory, ktoré postavili antickú razbu na úroveň tvarove malého, ale umeleckého dielka drobnej plastiky.

Prvé mince vznikli na prelome 8. a 7. stor. pr.n.l. v Malej Ázii, v Lýdii. Tu dostali svoj okrúhly tvar a antický svet ich obdaril estetickými hodnotami, ktoré vysoko prevyšujú úroveň svetovej mincovej produkcie.

Grécke razby sa vyznačujú nezvyčajným bohatstvom variácií vyobrazení a tešili sa mimoriadne veľkej obľube. Archaické obdobie gréckeho mincovníctva dokumentujú mince jednotlivých štátov so svojimi znakmi, symbolmi, rastlinnými a zvieracími motívami, v 6. stor. sa objavujú aj nápisy (názov mesta, značka

gravérov), ktoré v klasickom období už bývajú bežné.

Nová kapitola umeleckých dejín gréckej mince nastáva od r. 336 pr.n.l. v helenistickom období. Najkrajšie mince na gréckom Východe razili Ptolemaiovci v Egypte.

Umelecké dedičstvo Grékov našlo pokračovanie v rímskom mincovom umení. Najdôležitejší prvok rímskej mincovej tvorby je portrét panovníka. Rímski umelci verne reprodukovali črty panovníka, osobitosť jeho fyziognómie, charakteristické vlastnosti.

V súvislosti s rímskym mincovníctvom vznikajú aj prvé keltské mince na našom území. Najmä v oblasti Bratislavy sa na základe bohatých nálezov keltských mincí ako i mincových pomôcok predpokladá existencia silného hospodársko-mocenského centra Keltov.

Prednáška bola doplnená 80 farebnými diapozitívmi mincí zo zbierok HÚ SNM v Bratislave.

Zostavil Pavol V a l a c h o v i č

Ladislaw Vidman sexagennario - articuli / Ladislavu Vidmanovi
k šedesátinám - články

- Jan BAŽANT: Klasická archeologie a "damnatio memoriae" ve starořeckém dějepisu umění / Classical archaeology and a "damnatio memoriae" in the art history of ancient Greeks 5
- Jan BOUZEK: Isidin chrám v Kýmé / De templo Isis in Cyme .. 9
- Jan BURIAN: Quasi in Christianorum ecclesia (HA Aur. 20,5) .. 14
- Josef ČEŠKA: Epigraphia philologica interdum ludus 21
- Růžena DOSTÁLOVÁ: Tabula Iliaca (Odysseaca) Ducaena 26
- Alena FROLÍKOVÁ: Šťastný filhelén / Šťastný, der Philhellene. 32
- Radislav HOŠEK: Král Numa Pompilius v pohledu Aur. Augustina/ Quid Augustinus de Numa rege enarraverit 37
- Karel JANÁČEK: Εὐρόσω u Sexta Empeirika / Εὐρόσω bei Sextes Empeirikos 44
- Jan JANOUŠEK: Animula vagula blandula - Příspěvek k interpretaci básně / Animula vagula blandula - Ein Beitrag zur Interpretation des Gedichtes 49
- Jana KEPARTOVÁ: Jedinec v římské společnosti 1.st.n.l. / Der einzelne in der römischen Gesellschaft des 1.Jh.u.Z. ... 53
- Karel KURZ: Constantinopolis - Ravenna ? (Ad DOC I, P. 269/7.2) 59
- Helena KURZOVÁ: Pád a diathese v latinské a řecké větě / Kasus und Diathese im lateinischen und griechischen Satze 66
- Julie NOVÁKOVÁ: Sebastian Castelleo a jeho latinská bible / Sebastianus Castelleo ipsiusque Biblia Latina 73
- Vynikajícímu pánovi, Šimonovi Jesenskému Valerián Mader / Valeriani Mader carmen. Preložil / Versio Miloslav Okál. 78

Pavel OLIVA: Axones a kyrbeis / Axones und Kyrbeis	81
Oldřich PELIKÁN: Etruské umění a Řím / Etruskische Kunst und Rom	88
Dagmar TENOROVÁ: Nad knihou Sbohem, starý Říme / Ad librum Vale, Roma antiqua	93

Referáty / Censurae librorum

M. Porci Catonis De agri cultura. Ed. A. Mazzarino. Leipzig 1982 (Eteľa Šimovičová)	100
Miloslav Okál, Život a dielo Martina Rakovského. II. diel. Martin 1983 (Daniel Škoviera)	103
Jozef Kuzmík, Slovník starovekých a stredovekých autorov, pramenov a knižných skriptorov so slovenskými vzťahmi. Martin 1983 (Daniel Škoviera)	106

Zprávy o činnosti JKF a SJKF / Vita societatum JKF et SJKF

Zpráva o činnosti JKF za rok 1983 (Ladislav Vidman)	110
Zpráva o hospodaření JKF za rok 1983 (Pavel Oliva)	113
Revizní zpráva o činnosti JKF za rok 1983 (Růžena Dostálová a Dana Rezníčková)	115
Přednášky JKF v r. 1983 - Praha, Brno (sestavil Ladislav Vidman)	116
Správa o činnosti Slovenskej jednoty klasických filológov pri SAV v Bratislave za rok 1983 (Pavol Valachovič)	128
Prednášky v Slovenskej jednote klasičických filológov v roku 1983 (zestavil Pavol Valachovič)	132